

Еміліос
СОЛОМУ

Щоденник однієї зради

роман

Переклав
Андрій Савенко

600 ml 0 600 1200 m

Еміліос
СОЛОМУ

*Щоденник
однієї
зради*

роман

Переклав
Андрій Савенко

Еміліос Солому
Щоденник однієї зради

1

Іржава бляшанка, яка виконувала рейс, кинула швартові буквально на кілька хвилин, щоб на пірс устигли вистрибнути її й так нечисленні пасажери, і вже знову виходить у відкрите море. Її обшивка рипить від зіткнення з водою, коли вона розрізає море, лишаючи за собою білий пінистий слід. Із залізного черева підіймається чорний-пречорний дим і тече до прогнилої труби — справжній вулкан, що вивергає з себе лаву й попіл. Густий чорний дим розтягається по небу, немов згряя вороння, яка лине за обрій. Суміш запахів смоли, бензину, йоду та морської солі створює задушливу атмосферу.

На бетонному пірсі, пощербленому й обгризеному морем, відкритому для буяння всіх вітрів і часу — наочний приклад того, що немає нічого вічного в цьому минушому світі, — залишаються кілька місцевих, які приїхали зустріти щойно прибулих з Пірею родичів, офіцер берегової охорони, запханий у тісну форму, неголений, нервовий і злий через клятву роботу з самого ранку, та п'ять-шість іноземців, схоже, туристів, які збилися зі шляху, що іноді трапляється з перелітними птахами.

Усі стоять невиспані, з набряками під очима через безсоння чи силуване дрімання на незручних сидіннях під час нічної багатогодинної подорожі. Одна жінка намагається втихомирити своїх малих дітей, які щось канючать і хлюпають носами, хоча, вочевидь, і сама вже тримається з останніх сил. Якийсь дідуган у піджаку, досить тепло вдягнений як на ту пору року, тягне в руках дві напаковані торбинки, хитаючись то в один, то в інший бік.

Усіх хтось зустрічає, крім одного самотнього чоловіка, який тримає валізу в руці. Він видається зайвим поміж простих острів'ян, та й серед туристів теж, через свою білу льняну сорочку, офісний фасон штанів і солом'яний капелюх. Стоїть собі на самому краєчку моря, немов жертва кораблетрощі, яку хвилі викинули десь у забутому всіма місці. З подивом він дивиться довкола. Шукає, певно, тягоношу, який узяв би його валізу, чи сповнюється каяттям через те, що опинився в такій глухомані. Так ніби ніяк не зважиться, що робити далі. Не схоже, щоб він збирався піти з пристані. Кидає погляд назад і сумно дивиться

на корабель, що віддаляється. Дивно, так дивно. Раптом його охоплює відчуття, наче він упав із самих небес на цей острів, немов книжковий герой, якого несподівано закинув на чисті сторінки якийсь письменник. Ледь помітна, гірка посмішка була готова зірватися з його вуст. Так не може бути, ні, не так. Він цілком реальний, з плоті й крові, не виплід чиєїсь фантазії. Як і ці люди довкола. Не можна ж стояти тут цілий день з валізою в руці. Урешті, він іде з пірса, повертає праворуч, проминає червоний млин і елінг, де скупчилися в очікуванні ремонту сині, білі й червоні човни, та простує до невеликого поселення з традиційними для егейських островів хатинками.

Кілька дідуганів ніжаться на сонці в кав'ярні на вершині пагорба, зиркають на нього скоса, здивовано роздивляючись, що то за один, весь час, поки він крок за кроком долає сходинки підйому. Він піднімається до них, зупиняється, роззирається довкола, наче шукає щось, та видно, що йому непереливки. Ні, того, що йому треба, більше тут нема, нема. Зрештою, наважується, а що робити, повертається до дідів, їхніх облич, укритих зморшками, подовбаних морською сіллю, вигорілих дотла під літнім сонцем.

— Перепрошую, а в який бік іти до пансіону *«Анемомілос»*?

І вони наче раптово оживають, на мить їхні очі спалахують, якась невиразна життєва сила несподівано виринає в них. Немов зірки, у ядрах яких вигорів водень і гелій, і тепер те, що лишилося від їхньої жарини, знову охоплює вогонь і воно іскрить востаннє.

— Ще двісті метрів угору, а там праворуч, — каже хтось із них і показує напрям пальцем, цілячись у щось між землею та небом. Його палець, немов скам'янілий, нерухомо зависає, нагадуючи перст якогось біблійного пророка, чий образ трапляється на сторінках Старого Заповіту. Кістлявий, висохлий, знекровлений, він просто висить у повітрі.

— Дуже дякую! — відповідає чужинець і продовжує свій шлях.

Моці знов поринають у свої короткочасні мріяння чи радше у власне небуття. Важко сказати, чи вони ще здатні мріяти, чи хоча б у них збереглася здатність пам'ятати щось з попереднього життя тепер, коли сплигло стільки часу. Аж доки один із них, убраний у все чорне і скручений як стовбур маслини, який із цікавістю продовжував дивитися на чужинця, уперши погляд в його спину, не оживає, перериваючи летаргійний сон інших:

— Гей! Оцей осьь... Це не той археолог... Як там його... Який був тут... Коли?.. Років двадцять-тридцять тому? Пригадали?..

— Дукас? — вихоплюється в одного, геть засушеного дідка, що сперся підборіддям на палицю.

— Точно, це він... Дукас! — підтверджують чорні сорочки.

— Гм... навряд. Направду, не так уже й схожий. Після того, що сталося, хіба йому можна показатися на очі комусь на острові? Що він тут забув? — продовжує роздуми палиця, кадик у горлі ходить туди-сюди, наче стародавній підйомник.

Чужинець відчуває, як їхні погляди ножами впиваються йому в спину. *Ножик, ніж.* Продовжує підйом. Увесь час спиняється, щоб передихнути. Таке відчуття, що валіза важчає. Попри ранковий вітрець, що продуває сорочку й загрожує зірвати капелюх, відчуває, як піт, краплина за краплиною, виступає на чолі, біжить з пахв, лишаючи вогкі доріжки. Не такий він уже й молодий. Скоро стукне шістдесят, хоч він і не хоче в це вірити, роки назад не вертають, життя йде своїм шляхом. Він ступає сходами до «Вітряка», наче Дон Кіхот, а воно спускається назустріч, швидко дріботить ногами, наче тахікардія, яка іноді починає шалено гупати в його грудях, забиваючи дихання.

Дивиться праворуч, бачить у глибині розшукуваний пансіон. Якась жіночка, симпатична, навіть дуже нівроку, років десь сорок, хтозна, спершу вагаючись, а потім рішуче підходить до нього й питає, чи він той пан, якого вона чекає.

— Так, це — я! — натужно відповідає він, і вона без зайвих розмов проводить його до номера.

— Стомилися, мабуть.

— Так, — коротко відповідає він. У таких випадках багатослів'я зайве; та й що можуть сказати одне одному дві незнайомі людини?

Піднімаються тісними сходами. Біля першої росте розкішний трояндовий кущ. Червоні квіти в оточенні зеленого листя випромінюють свіжість і їхній аромат просотується глибоко в його груди. Спиняється на мить. Пестливо торкається однієї квітки. Уже й не пригадує, коли він виказував стільки ніжності. І раптом, наче усвідомивши це, він відсмикує руку. Насуплює брови. Підходить до кімнати, але пахощі вже лишилися на його пальцях, мов провина, злочин, який не анулюється за строком давності.

— Це моя гордість, — каже господиня про троянди, і ось між двома незнайомими людьми вже ледь не зав'язується розмова на таку ніжну тему: про квіти, можливо, і про птахів, про природу, зірки, як є настрій, ніколи не кажи ніколи. Та схоже на те, що ця спроба поговорити приречена, чужинець щось буркає собі під ніс, замикається в собі, невдалий момент, ні.

Кімната досить симпатична, нічого особливого, звісно, як і в усіх кімнатах, що винаймаються на островах. Ліжко, стіл, два стільці, усе пофарбоване в блакитні кольори Егейського моря. Та на балкончику його чекає справжнє диво. Він міг би стати романтичним раєм для закоханих парочок. Виноградна лоза з недозрілими гронами, побілені кам'яні виступи для сидіння під стіною, а замість столу цільний шмат сланцю, зіпертий на широкий глиняний глек. По краях герань і пеларгонія в горщиках на жардин'єрках, червоні, рожеві, білі квіти — буяння всіх кольорів. Звідси можна насолоджуватися видом на поселення й порт, аж доки зором не загубишся у відкритому морі. Безкрая синь, білі буруни, скелі та вітер. І він знову віддаляється, його погляд, скерований у далечінь обрїю, заглиблюється в безодні власної душі, линучи до іншого життя, далекого й минулого. Отут починається людина, отут вона й закінчується. *Море, оце море, море.*

— Ви вже бували на острові? — неочікуване питання господині повертає його на землю. Лише зараз він усвідомив, що забув про неї, а вона ж стоїть поруч. Неймовірно, скільки може виринути з пам'яті в проміжку між запитанням і відповіддю. Усе промайнуло перед його очима, усе життя стислося до сліпучої цятки, яка спалахнула й миттєво згасла.

— Так, багато років тому.

— Тож околицю знаєте?

— Авжеж! — різко до неї, а очі дивляться в інший бік зі сподіванням, що неприємній розмові настане край.

— Тоді не буду заважати. Вам треба перепочити з дороги. Гарного відпочинку!

— Дякую! — у відповідь з якимось полегшенням. *Якраз вчасно*, міг би додати, але не сказав нічого.

— Я живу навпроти. Якщо щось знадобиться, кличте, не соромтеся! — підбадьорливо додала вона. А що ще казати власниці пансіону незнайомому чоловікові, який не в настрої і чие ім'я навіть не

запам'ятала? Банальності, як і годиться за таких обставин. Ні більше, ні менше.

Зараз він відчув утому. Єдине бажання — впасти на ліжко й провалитися в сон, цього близнюка смерті, утім, він зголоднів. Друга тілесна потреба перемагає першу. Та й як можна заснути на голодний шлунок? Він знову спускається в порт. Проходячи лабіринтом вузьких хідників повз відчинені вікна, суміш ароматів — печеня, тушковане м'ясо, риба, овочі — б'ють йому в ніс, змушують скрутитися шлунок, нагадуючи про хронічну виразку. Обходить кав'ярню й виходить до моря. Прямує до кінця порту на схід, узявши курс на Пальмове узбережжя. Зупиняється біля старої двоповерхової садиби, з тих старовинних аристократичних маєтків, які розкидані по всьому Середземномор'ю. Фарба на дверях вицвіла, дерево струхлявіло. Побиті шибки в рамках верхнього поверху схожі на роззявлені роти, у яких бракує багатьох зубів. На дорозі лежить відлущена побілка стін, липне до його ніг. Усе свідчить про тривале запусіння. Жодного натяку на присутність людини. Але чому б не спробувати? Що втрачати? Він береться за демонічну фігурку на дверному кільці й стукає — раз, два, три; так-так-так. Нічого, ніхто не відчиняє. Повертається й налаштувується вже йти геть, коли на вулицю вискакує якась бабця. Її хирляве тільце бовтається в широкій спідниці, а з-під хустки вибивається сиве волосся.

— Когось шукаєте?

— Ем... кира Анестиса, власника таверни. — Виглядає спантеличеним.

— Кого? Він уже десять років як віддав Богові душу. Торік і дружина його померла. В Атенах, у дочки. А що вам від нього треба?

— Та взагалі нічого, — відповідає й пришвидшує крок. Не має настрою теревенити. Налягає на ноги, як побитий пес.

Кир Анестис... Отут, на першому поверсі була його таверна. Три літа промайнули в ній. Кожна страва — гастрономічна подорож у вже забуті секрети острівної кухні. Навпроти, на пагорбі, буквально за два кроки була його комора, у якій колись зберігали збіжжя, а потім перетворили на кількадеennial, досить пристойний, прихисток для студентів. Ззовні поставили похідний душ. Рушає туди. Завмирає на місці, бо там, де колись була комора, зараз лише її руїни. Цегла впереміш з балками. *Руїни, усе — самі руїни.* А за ним, там, де були

грядки кира Анестиса, його кабачки, його баклажани, його помідори, — усе поросло травою, потонуло в кущах і колючих реп'яхах. Розвертається.

Заходить у першу ж таверну, яка трапилася біля моря. Відмовляється від традиційних грецьких страв, які пропонує офіціант, відчуває огиду до його улесливості, усіх цих вишколених *дякую та звісно, пане*. Якщо б він мріяв про субординацію, пішов би до війська. Замовляє щось перекусити нашвидку: козячий сир, картоплю, салат зі щириці. Розраховується й іде. Вертається до «Вітряка» так, наче його хтось переслідує. Острів'яни невідступно стежать за ним увесь час, поки він у своїй ляній сорочці вештається вулицями, сидить у таверні, дивиться довкола, мов ошелешений. Цілком зрозуміло, що б він не робив, його голова зайнята іншим. Навіть коли він зникає з поля їхнього зору, у них виникає відчуття, що він отам, бредє провулком, їм здається, що вони бачать, як вітер напинає біле ляне полотно й у ньому метляється його фігура.

2

Причиняє за собою двері. Весь світ лишився ззовні. Людські голоси, сюрчання цикад, крики чайок зникають. Світло, таке пряме й безжальне, б'ється в зовнішні стіни, повзе по гіпсових прикрасах, черепиці, вишукуючи тріщини, пустоти, щоб залізти в кімнату. У нього з'являється враження, що він чує його приглушене бурмотіння, схоже на звук хвиль, які лижуть край землі. Провалюється в мовчанку своєї самотності, наче занурюється в небуття. Зі звуків — лише шашіль, що методично точить стіну, та вітер, який свистить у віконницях. Лягає вдягненим на ліжку. Валіза лежить посеред кімнати нерозібрана, там, де він її кинув. Зазвичай розпорядок дня для нього є річчю імперативною. Цьому його навчила археологія: ведення щоденника, класифікування, типологізація. Будь-яке відхилення ламає весь лад, позначається на його фізіології серцевою аритмією з симптомами задишки.

За мить він зіслизає в сон, наче провалюється все глибше в клуби хмар і пуху. Летить сторч у провалля, тіло стає все невагомішим, аж доки зовсім не зникає, розвтілюючись, тече в простір несвідомого, у первинну немовлячу летаргію. Кажуть, коли спиш, уві сні проживаєш життя іншої, реальної людини. А коли днюєш ти, той бачить уві сні твоє життя. Десь така людина проживає у своєму сні страховинне життя Дукареліса.

Він спить тихо й сумирно, як жодного разу не спав за попередні шість місяців. І коли прокидається вже глибокою ніччю, тимчасово втрачає відчуття часу й простору. Хоче знову прогулятися до порту, щось перехопити; він страх який голодний. Виходить на вулицю й лише там усвідомлює, що світ довкола не живе в його ритмах, усе наглухо зачинене. Вогні крамниць і таверн давно згасли. Він дивиться на них зі свого пагорбка, мов на привидів, підточених хворобливою вологістю й неживих, розвертається на розі й іде назад. На порожніх вулицях ані душі, лише він, хто як проклятий натикається на свою тінь. Звідкись долинає шелест хвиль. Десь здалеку гавкотить пес. Він пам'ятає собачі кістки з нашійником, які знайшли в доісторичному кіккладському похованні. Дивно, куди іноді тебе може завести думка, як

несподівано вона збивається на манівці й витягує з Лети забуті образи новини й притрушені пилом спогади. Запитує себе, чи це не той самий пес зараз виє на його могилі? Може, і він в іншій епосі, відмінній від цієї, у якій насправді живе?

Зрештою, йому вдається продерти очі, закислі під час сну. Помічає з подивом, що вчора сталася якась халепа. Його лягне вбрання лежить зіжмакане, обтерте, схоже на купу ганчір'я. На голові катастрофа, волосся стоїть дибки, ніби позначаючи небесний хаос над головою. Добре, що жодній душі невідомо про його прибуття, ніхто не бачить його в такому жалюгідному стані.

Однак шлунок продовжує скаржитися, немов заіржавілий мотор, і він згадує, що у валізі має бути ще пакунок з тістечками, який завбачливо придбав перед поїздкою. Тістечка стають причиною нарешті розібрати валізу й розкласти речі, які він притягнув з собою на острів: одяг, книжки, забитий ліками несесер — узяв у подорож цілу аптеку, — товстезні щоденники розкопок із замацаними сторінками та подертими обкладинками, фотографії й бозна-що ще, переховуване в її нутрощах. Треба було б зробити це ще вранці, думає він, охоплений недошкульною самокритикою та відчуваючи кілька уколів сумління з приводу такої недбалості. Тож віддає пальму першості цим буденним обов'язкам, бо про інші, по-справжньому серйозні, не йдеться; усе йде своєю чергою. Відчуває себе загубленим у лабіринті, геть неспроможним знайти кінець рятівної нитки. Хочє навести лад у своєму житті, як робив це колись, але зараз, здається, уже пізно; це йому не під силу. Єдине, що він може впорядкувати — свою валізу. Розвішує сорочки та два піджаки. Їхній жалюгідний вигляд посилює й без того нестерпну тугу. Причиняє дверцята шафи; приведе їх у порядок уже завтра. Розкладає книжки та пошарпані щоденники на комоді, футболки й білизну кладе в шухлядки, ставить несесер-аптечку на підлогу, взуття засовує під ліжко.

Ця кімната перетвориться на його особистий простір на наступні два, три, чотири, хтозна-скільки, тижні. Чотири на чотири метри, практично мишача нора, не набагато більша за стандартну могилу. Лише в могилах мерці не мають оцих усіх зручностей: ліжко, стільці, туалет, душ, крихтний балкончик з видом на Егейське море. Звісно, кому що до смаку. Він сам не такий уже й упевнений, що з двох обере:

трохи зручностей у цьому швидкоплинному житті чи безтурботний затишок в усипальницях і місцях вічного спочинку в іншому світі.

Так, він уявлення не має, як проведе тут літо. Винайняв номер з відкритою датою. Його перебування на острові не має визначеного дня від'їзду; якщо це був би товар у супермаркеті, він точно мав би проблеми з санітарною інспекцією. Так і сказав відверто господині, коли та почала говорити на цю тему: «Доки цього вимагатимуть обставини!» І якби комусь закортіло докопатися до справжнього сенсу цих слів, він навряд чи знайшов би його. Які обставини? Які справи може мати якийсь чужинець на Куфонісі, одному із закинутих островів, з яким і сполучення як такого немає? Що він шукає в цьому притулку для вигнанців, Кофос Лімені^[1] стародавніх греків? Чому його перебування оточене таким ореолом загадковості?

Виходить на балкончик. Треба нарешті вгамувати шлунок. Бере тістечко й сідає на виступ попід стіною. Не наїдається, звісно, просто трохи заморює хробачка. Набиває люльку запашним тютюном. Запальничка плюється блакитним вогником і тютюн починає тліти. Затягується, неначе *зіллям, що втамовує смуток*, його проймає до глибини душі й він зітхає. Вітер підхоплює дим, забираючи з собою аромат черешні. Він стежить очима, як той піднімається вгору й розчиняється.

Зі свого темного сховку він може спостерігати за всім поселенням і морем, що розкинулися мов на долоні. На місяці бракує шматочка, майже повня. Великий Віз розмістився за 46 світлових років від Землі. І щодві секунди віддаляється ще далі зі швидкістю 12,6 км/сек. Він усвідомлює, що все, що бачить там, на небі, це світло, яке випромінилося мільярди років тому. Цей час неможливо обчислити, це не для людського розуму, адже те, що сталося тоді, сталося, коли самого часу не існувало. Це — таїна, яка вирушила з самісінького краю Всесвіту й прибула просто до нього, видима й утілена та водночас незрима й безтілесна. Там згори триває безперервна битва між світлом і темрявою, смертю і народженням. У його пам'яті зринають спогади про давні літні дні, мрії й мандрівки, здійснені подумки. Він тоді вірив, що час, який розгортається перед ним, безмежний. І складно було прийняти те, що таку неймовірну відстань він зможе подолати й дістатися до її кінця. Клепсидра колись спорожніє. «І ось він стоїть за крок до кінцевої зупинки...» — роздумує

про себе, охоплений почуттям глибокого песимізму. Лінія гірського хребта острова Керос видніється навпроти дуже чітко. Переказують, що тут колись народилися Аполлон з Артемідою. Прикипає поглядом і невідривно й довгодивиться, де земля змішується з небом, бачить, як там поступово виникає гігантська кікладська статуя, жіноча форма, *яка млосно розляглася в егейських водах*. Місцеві стверджують, що перша повня літнього сонцестояння, приблизно 21 червня, зринає саме з її лона. Сахається перелякано, наче відчув, що починає втрачати зв'язок з дійсністю. Водночас гнівається на себе, що зачаровано піддався на такі псевдоромантичні дурниці.

У будинках поселення, що розкинулось у нього під ногами, діти природи крутяться на своїх ліжках у забутті снів, тимчасовому розслабленні від щоденних турбот, а він отут на пагорбі не може склепити очей, самотній у власній сліпоті.

Справді, що ж мучить його розум? Сценарію не існує, його життя — не телевізійний серіал. У реальному житті незрима рука пише сценарій у той самий час, коли розвиваються події. Він завжди вважав себе передбачливим, завжди бажав тримати власну долю у своїх руках, самому визначати її шлях. Але тепер усе вище за його сили. Єдине, чого він прагне, — упорядкувати свої думки, надати бодай якоїсь форми життю, що останнім часом вислизає з його рук, наче пісок крізь жерло клепсидри. Він, що поклав життя на пошук відповідей доісторичних таємниць і прагнув надати зримої форми життю доісторичної людини, зараз геть безпомічний, щоб контролювати власне життя, пояснити загадки своєї душі. Щоразу, як він наміряється здійснити дешифрування, губиться в проваллі лабіринту власного розуму. Там усередині кружляє лише декілька *чому?* — відповідей, схожих на ті, які він дає на розкопках і в книжках, не існує. Він хотів би на деякий час позбутися всього цього, і — так, він не заперечує, мов блискавка промайнула думка, що не видається таким уже й страшним, якщо так станеться, коли його кістки залишаться навек у цьому куточку Егейського моря. Ясна річ, унаслідок нещасного випадку чи якась раптова смерть спостигне з природніх причин. І хтозна, можливо, тоді, коли археологи майбутнього знайдуть після тисяч років його рештки в якійсь ямі біля доісторичної могили, вони проведуть своє хронологічне дослідження. Він знає, що мірою відліку для визначення його віку будуть 5730 років,

саме стільки часу потрібно для процесу напіврозпаду й зменшення на половину в ядрі кількості нейтронів радіовуглецю 14. Ось коли його життя, певно, набуло б іншого виміру, зараз просто сміховинним є порівнювати прожиті десятиліття з 5730 роками. А ще більше, поглянути на них з перспективи п'яти мільярдів років існування Землі чи 13,7 мільярдів років існування Всесвіту, власне, вічності.

І отак він сидить і бачить власне тіло, наче його душа відділилася й дивиться на нього з відстані, водночас усвідомлюючи, що ця картина суперечить усьому тому, що наживо розгортається перед його очима. Можливо, у його серці й нема місця псевдоромантичній сентиментальності, бо він вважає все це слабкістю, але цей світ, бездушний і нечутливий, оточує його звідусіль, володіє, попри всю інертність, здатністю вражати своєю винятковою красою, яка може зрушити з місця й породити різноманітні відгуки в живих істотах, які перебувають зовні.

У темряві, поглинений невтішними думками, він погладжує свою густу сіру борідку й час від часу з силою затулюється люлькою. Далеко стогне море і свіжий морський бриз долітає до балкончика, щоб ледь помітно скуйовдити його волосся. Він замерзає через пориви вітру, відчуває, що холод приникає вглиб до хребта, наче, проходячи повз, його торкнувся своєю дланню якийсь незримий архангел. Закутується в коц, узятий з однієї з шаф. Хоч зараз липень, та прохолодні ночі в Егеїді такої пори року — не дивина.

Є миті, коли до кожного приходять непрохані песимістичні настрої, збурюючи думки, як це трапилося з ним цього вечора. Розум веде дивну гру, розкручується дивними роздумами, сповзає в похмурі коливання кольорів, наче у вир, допитується про той день, коли станеться неминуче, які будуть відчуття, що там після смерті? Запитує себе, наскільки істинним чи облудним є людське життя, і доходить висновку, що таки більш облудним, ніж істинним. Наразі відчуває, що й сам трохи облудний, його життя й пов'язані з ним образи, ті, що з вечора стоять перед очима, є просто електричним імпульсами в сірій речовині, думками в голові іншої людини.

Маяк на Гларонісі блимає кораблям, які проминають острів у відкритому морі, виникає освітлена цятка і зникає. Над його головою блякнуть і згасають зірки, на сході починає поступово пробиватися

багряна тінь від сонця. Він не витримує, стягує з себе одяг, плентається в кімнату й ховається під простирадлом.

3

Дукареліс стояв над місцем розкопок, яке буквально вчора розмітив зі своєю командою, мотузки й кілки розмежовували рівні та хідники розкопу. Місце було знайоме. Останнім часом він постійно курсував між Атенами та Куфонісі, щоб підготувати все для проведення розкопок. За допомогою електронного вимірювача відстані він зафіксував місце розкопу, точно визначив ширину й довжину, наявну різницю у висоті та дослідив особливості довколишньої місцевості.

У долонях він стискав два уламки, що колись були частинами якогось маленького витвору доісторичної людини, яка мешкала тут десь п'ять тисяч років тому. На обпеченій глині можна було вирізнити вишкрябане зображення птаха і його довгий дзьоб.

Як і будь-який поважний археолог, що вище за все ставить свої дослідження, він був у камуфляжній формі, яку носять рибалки й мисливці: сорочка та шорти кольору хакі, бриль і військові черевики... *раз-два, раз-два...*, відлуння його травматичних спогадів періоду служби у війську. Він не страждав від зарозумілості великих археологів, які прагнули увічнити своє ім'я і для цього карбували його на стелі, встановленій над розкопками. Однак колись день тріумфу мав настати й для нього. Він був ще нікому не відомим науковцем, піратом від археології, який шукав долі, гасаючи з одного егейського скелястого острівця до іншого. Та хіба не такими ж були Еванс і Шліман?

Поруч мов бджоли гули його підручні, *пане професоре, пане професоре*, археологи без наукових звань, реставратор, студентство й наймані робітники. Кожен рухався на своїй хвилі. Він був центром всесвіту, сонцем, що силою тяжіння притягало до себе планети, позбавлені власного світла, перетворюючи їх на заручників віковичної траєкторії. Насправді ж його влада зникала на відстані простягнутої руки. Разом вони мали провести лише три літа. Він повивчав їх і кожного пізнав, так би мовити, за плодами його, тож усі опинилися на своєму місці. І ось вони всі навпроти нього, у маскувальних капелюхах — *Струнко!* — справжнє тобі пістряве ополчення, що готується вирушати на війну. На душі в нього було неспокійно, усе

дзвеніло всередині мов напнута тятива, однак жодна з емоцій не прослизнула на обличчя. Навпаки, воно випромінювало рішучість, він умів приховувати справжній настрій, будь-хто сказав би, що ця людина знає, чого прагне. Відчував, що на його плечах лежить велика відповідальність, наче в генерала, за яким на полі бою лишається останнє слово. Від якого залежить, скільки з його бійців сьогодні героїчно складуть голову, а скільки залишаться живими й далі насолоджуватимуться життям, пожинаючи плоди слави. І ось зараз уся команда стояла перед ним і чекала на розпорядження. Та шепіт моря, яке вершило свої діла десь за триста метрів за їхніми спинами, долітав до їхніх вух.

Його помічники, Ангелікі й Павлос, молоді археологи, які нещодавно почали працювати у 21 Управлінні доісторичних і класичних пам'яток, стояли поруч, тримаючи наготові папки та клей для реєстрації знахідок. Він нервово тарабанів олівцем по обкладинці щоденника. Це було знаком розгубленості та, можливо, надзвичайної схвильованості. Відібрані ним особисто студенти справляли враження людей, яким невтямки навіщо їх зібрали тут, і по-дурному витріщалися на свого насупленого професора, наче спортсмени, що напружено чекають на відмашку судді на старті. На сонці побликувала чиясь кирка. Місцеві робітники спиралися на свої інструменти і, певно, були єдині, хто нікуди не поспішає. Час іде, і не свербить, і не болить, як то кажуть, погодинна оплата їм забезпечена в будь-якому разі. Андоніс, експедиційний реставратор, якому наразі нічим було зайнятися на розкопках, проводив інспекцію ділянки, роздивляючись рясні тут асфоделі та фригани, уламки скель з товстим шаром солі в розколинах, іншу флору солончаків, що випиналася на їхніх гострих виступах у бік моря, підставляючи себе безжальним поривам вітру. І жодного тобі пристойного дерева, щоб було де накласти на себе руки, якщо б комусь таке спало на думку.

Якби Дукареліс вірив у Бога, він наклав би на себе хресне знамення, *В ім'я Отця, і Сина, і Святого Духа*, поплював би на руки, першим схопив би кайло й став до роботи.

— Тож починаймо! — нарешті він змусив себе дати сигнал і цими двома словами зрушив команду з місця, немовби натиснув на вмикач, і верстати підприємства почали з урчанням вібрувати.

Раптово місце розкопок перетворилося на складний виробничий процес, де не було місця ледарям. Зацокали залізні інструменти, угризаючись у кам'янистий ґрунт, почали з'являтися земляні відвали, хмара пилу огорнула місце розкопок. Почулося кахикання, дехто не звик до пилуки, хоч як містянин давно призвичаївся дихати автомобільними вихлопами.

Дукареліс ще стояв у позі дервен-аги, наглядача, такого собі дрібного тирана, нагримав на робітника, що з усієї сили махав киркою.

— Гей, Костисе, легше, легше... ми ж не під палі для винограду копаємо, — прикрикнув він на обсмаленого сонцем сорокарічного острів'янина з беззубим ротом, який через нужду й потребу заробити хоч щось на цей час з рибалки перетворився на підсобного копача. Той перелякано спинився.

— Е... е... Та добре, добре, — тільки й зміг промимрити у відповідь.

Дукареліс вихопив кирку з його рук і стояв, утупивши погляд в обличчя працівника. Потім відійшов і сам показав, як правильно розрихлювати та відкидати ґрунт. Дивина та й годі! Що потягло цього чолов'ягу на розкопки? Як він тут опинився з такою мармизою, що аж ніяк не асоціюється з науковим дослідженням, майже як у первісної людини. Наче крадькома затесався в картину, що розкривалася перед ним, як пасажир, що «зайцем» ускочив на острівний пором.

Костис так і заляк із роззявленим ротом, не знаючи що робити. А потім знов нахилився до землі. Помалу з неї почали з'являтися уламки кераміки. Студенти Андреас і Мірто, дрібненька чорнявка, зі щіточками в руках підбирали їх та очищували від ґрунту, складаючи в картонні коробки. Ангелікі з Павлосом, *пане професоре!*, проходили між групами копачів, реєструючи знахідки, і фіксували на карті найважливіші: горлечка посудин, ручки, основи, іноді з відбитками, зробленими очеретинами; чиясь невідома рука тисячі років тому навіщось доторкнулася тут до вогкої глини. Їм присвоювали ідентифікаційні номери й, поки що на око, розподіляли за категоріями. Андоніс брав у руки черепки, занурював у таз із дистильованою водою, потім протирав ганчір'ям, щоб позбутися солей з пористої поверхні глини. Згодом під керівництвом Дукареліса і за допомогою Ангелікі й Павлоса окремо розкладалися уламки, що мали складати єдину посудину. Через тисячі років окремі фрагменти цілого, що тріснуло й розлетілося на безліч уламків, мали поєднатися знов, як і

пожовтілі кістки після Другого Пришестя отримують плоть, жили, шкіру, а потім душу й дух, щоб постати перед Творцем для Судного дня.

Робітники, серед яких дебелою статурою виділялася кира Евлалія з білою хусткою на голові, насипали ґрунт у тачки. Досить швидко від темно-коричневого шару гумусу не лишилося й сліду. Студенти котили тачки по імпровізованих стежках поміж копанок до місця, де відбувалося ретельний огляд відвалів. Звідусіль лунали жарти, вигуки, що оживляли монотонність археологічної роботи. Дукареліс сів на розкладний стілець і спостерігав за всім із відсутнім виразом обличчя. Йому подобалася ця робоча метушня, хоч він і не подавав виду. Не в його манері було демонструвати привселюдно свої почуття. Він розкурив люльку, відкинувся на спинку й подумки взяв собі п'ятихвилинну паузу перед тим, щоб знову поринути в роботу.

Від нього не сховалося те, що Макіс і Антигона поводитися по-компанійському одне з одним, чим вирізнялися з-поміж інших студентів. Вони не належали до курсу, де він читав лекції. Тоді він пригадав, що вони вдвох завітали якось до його викладацького офісу за рекомендацією когось з колег, наче Апостолоса. Поспостерігав, як вони просять землю, намагаючись не пропустити жоден мікроскопічний фрагмент, неважливий, на перший погляд, однак здатний із сукупністю знахідок дати відповіді, пролити поволі світло на картину того, що сталося в ту віддалену епоху. Потім узялися промивати вже просіяний сухий ґрунт, щоб знайти рослинні окам'янілості, рештки насіння. Але в ситі лишалися тільки дрібні риб'ячі кістки й молюски, які складали основний раціон мешканців поселення. Справа була не з легких, одна з найважчих і найбрудніших робіт на археологічних розкопках. Але вони не нарікали. Час від часу всміхалися одне одному, витирали піт, перекидалися кількома словами зі своєї, відомої лише їм двом, мови, перешіптувалися. Самі пози, погляди та рухи виказували, що це не просто двоє студентів, які опинилися поруч на розкопках. Посеред розкопок, між останками доісторичної доби, по протоптаних щойно стежках ці двоє безперешкодно вели своє розмірене життя й це знаменувало те, що на якусь мить минуле та теперішнє спліталися в одне ціле. Макіс тягав тачку й викидав відпрацьовану землю в місце для відвалів, що розташували в кінці розкопок, біля цинкової халабуди для зберігання

інструментів. Його кучерява чуприна побіліла від пилюки. Він не дозволяв Антигоні тягати важке, як та не наполягала.

— Це — чоловіча робота, — відрізав він, а потім з натяком додав: — як й інше.

Вони по-змовницькому всміхнулися, тіль усмішки майнула й по обличчю Дукареліса, який уже докурив люльку і якраз проводив нову інспекцію.

— Чи не так, пане професоре? — несподівано спитав його Макіс. Той нахилився над ситом, пробігся поглядом по мікроскопічних знахідках.

— Так, звісно! — спромігся лише на цю відповідь. — Краще переглядайте відвал!

Він ще раз пояснив, що їм слід шукати, як не прогавити шукане, і пішов далі. Однак не стримався й кинув на них ще один, останній, погляд. Антигона якось по-дивному, з невловимо яким настроєм дивилася на нього. Незрозуміло було, чи це осуд, огида, антипатія, чи, може, ще щось? Він розвернувся й пішов далі.

4

Альтиметр показав різницю у висоті п'ятнадцять сантиметрів. Студенти й робітники розчищали розкопки, що набули вже більш-менш чіткої форми, невеликим щітками, грабельками та ножами. Більші фрагменти кераміки й кам'яних посудин, деякі — майже цілі, почали з'являтися наче острови Егейського архіпелагу. У двох місцях натрапили на частину стіни. Світ, похований і забутий п'ять тисяч років тому, зараз почав виринати з надр землі. Певно, десь таким і буде Судний день. Потік часу відбивався перед ними в горизонтальному вимірі простору. Це була та рідкісна мить, коли час і простір набувають абсолютної тотожності.

Дукареліс весь час власноруч здійснював заміри, використовуючи теодоліт і далекомір. Андреас, *пане професоре!*, напівжартома зауважив, струшуючи пилюку зі своїх кльошованих у дусі 70-х штанив, що це приладдя нагадує йому легендарних зодчих Святої Софії Антемія та Ісидора, і спитав, чи з них є хоч якась користь. Дукареліс якраз намагався прицілитися далекоміром і пояснював, що цим приладом вимірювали рівневу різницю між знахідками та іншими точками місця розкопу, а за допомогою теодоліта — відстань між ними й кут нахилу відносно землі. А потім підвів голову та суворо спитав:

— Як прізвище того, хто вчив тебе в університеті?

Андреас залякнув від несподіванки, а потім з виправдальними нотками відповів:

— Так ви ж мене й учили, пане професоре!

Дукареліс від душі розреготався. Іноді сміявся й він, маска суворості тріснула й розлетілася на друзки. Андреас з полегшенням видихнув.

Ангелікі та Павлос стояли в розкопі, тримаючи рейки зі шкалою, та обмінювалися усмішками. Андреас видавався їм смішним дурком і вони дивувалися з терпеливості Дукареліса.

— А навіщо все так ретельно вимірювати? — сумніви від *пане професоре*, як горох, сипалися один за одним. Голос по-дитячому тремтів.

— Тому що завжди слід фіксувати позиції знахідок. Це важливо для попередніх гіпотез та остаточних висновків!

Дукареліс з педантичністю ентомолога заніс усе до щоденника розкопок. Ось коли числа відігравали вирішальне значення у спробі розшифрувати послання з минулого! Першим про це сказав Піфагор: «Числа понад усе!»^[2] Місця розкопів були на початку другого рівня. Дукареліс прекрасно знав, що розкопки не робляться похапцем. Кожен день розкопок дорівнює п'яти дням наукової роботи. Тож слід бути дуже обачним.

Спека над їхніми головами почала вібрувати, навалювалася з усією силою. Мокрий від поту одяг лип до тіла, з тіла стрімко випаровувалися рідини, лишаючи шкіру сухою. Вони відчували себе восьминогом, викинутим під сонце, який потроху починає чорніти, стає жорстким, висихає та стискається. Дукареліс гукнув, щоб усі на розкопі не забували пити, хто що має, воду, соки... Під дією сонця з люпину, кущів і диких трав почали виділятися ефірні масла. Надривалися цикади. Руки нили від тривалого копання. Але всі були задоволені, тепер у них почало виходити, вони спіймали робочий ритм. Новачки відчували деяку впевненість. Тоді до їхнього слуху почало долітати бекання, стукіт копит, а коли вітер змінив напрям і важкий козячий дух. Трохи вище від місця розкопок стояв загін для худоби. Дехто почав затискати носа, не витримуючи сморід.

— Досить на сьогодні! — віддав наказ Дукареліс. — Віль-но! Скоєння злочину відкладається.

І мовби хтось вимкнув рубильник, механізми видали останній звук і все виробництво завмерло. Усмішки полегшення почала мерехтіти на їхніх обличчях.

Однак студенти й далі кидали на нього запитальні погляди, *пане професоре*. Вони ще не призвичаїлися до того, що іноді Дукареліс говорить як дельфійський оракул.

— Злочину? — здивувалася Мірто. Весь її вигляд випромінював сумнів, закарбував його в лініях обличчя.

Дукареліс мав надати пояснення.

— Ми прибули сюди потривожити вічний спокій людей, які жили п'ять тисяч років тому. Треба завжди пам'ятати, що, по-суті, ми доруйнуємо те, що лишилося з того часу, свідчення минулого життя, і що б ми не зафіксували у своїх описах, воно буде важливим лише з

нашого погляду. Але це — довга розмова, зараз не вдаватимемося в те, чим є археологічна етика чи етичні погляди кожного з нас. Тож: кроком руш!

Інструменти скинули горою в цинкову халабуду, замкнувши її на ланцюг з підвісним замком. На картонних коробках зі знахідками були зроблені позначки про вміст і місце знаходження. Зіжмакані газети запхали між більш-менш цілих горщиків. Студенти та робітники потягнулися назад до селища по ґрунтовці, обабіч порослій випаленою сонцем травою та найжаченими колючками, проминаючи іноді розпечені, мов вулканічна лава, уламки скель. Вони несли з собою коробки зі знахідками. Можна було пожартувати, що в інші епохи це робили б раби. А ось, за їхніми спинами, завершуючи процесію, ідуть і володарі — Дукареліс з помічниками. Однак цю роботу всі обрали добровільно, ланцюги були незримими, *раби у власних кайданах*^[3], і більшість не отримає від цього ніякого зиску.

На шляху до селища на них чекали всі випробування Геракла. Іти, знемагаючи від убивчої спеки, перевалити через Око Диявола, перетнути Купіль і видряпатися по диких скелях. У Платї Пунті та Фаносі їхні ноги наллються свинцем через вгрузання в пісок, а далі обдеруться об терни непролазних кущів.

5

Коробки акуратно склали в підсобці сільської ради. Її очільник, *пане голово*, приземкуватий вусань з пом'ятою пикою й дірявою під пахвами сорочкою гримнув дверима й клацнув замком. Дукареліс відчував, що від того тхнуло потом упереміш із запахом вогкої землі. Він відвернув обличчя, гримаса відрази, вуста напружені, напіввідкриті. Якби він був рибалкою, подумалося, у цьому морському царстві, від нього б тхнуло рибою, і десь на березі, певно, його чекала б довбанка, на якій він розтинав ці прадавні води.

— Приміщення під охороною, пане Кукулесе? — спитав Дукареліс, і той, змушений дати відповідь, з виглядом людини, яка прагне показати, що не просто так опинилася на своєму місці, покивав головою.

— Не хвилюйтеся, це найбезпечніше місце на всьому острові! — промовив, зиркнувши дрібними, мов у вивірки, очима.

На всьому острові. Для Дукареліса ці слова прозвучали не надто заспокійливо, але що поробиш? Він добре знав, що Куфонісі був місцем, де неодноразово виникали історії з чорними археологами, *пане голово*. Протилежний Керос був начисто розграбований, тож він мав подбати про захист своїх розкопок. *Хто про свій одяг дбає, той вдвічі має.* Управління кікладських старожитностей вимагало дотриматися всіх заходів безпеки. Зранку Дукареліс уже навідався до поліцейської дільниці й наказовим тоном нагадав про обов'язки поліції острова. Йому повідомили, що один з поліціантів уже отримав наказ щодня здійснювати патрулювання в районі розкопок, причин для хвилювання немає, поліція знає свою справу. Ідучи геть, він краєм вуха почув лайку, що ще й цей клопіт звалився на їхні бідолашні голови.

Зараз Дукареліс ішов попереду наче архегет, а натовп, упереміш студенти, археологи, робітники, *раз... два, раз... два*, покірливо сунув за ним, *пане професоре*. Різношерста юрма з узятих у полон племен, які йдуть невідомо куди, дорогою смерті, хтозна — на страту чи за дріт концтабору, плететься шляхом, кинута напризволяще, простує назустріч власній долі, тому, що має статися, тож хай стається швидше — та й по всьому!

А тоді валка зупинилася перед однією будівлею, немов тільки зараз отримавши наказ — *Стиій!* Останні кроки стихлилися.

Дукареліс ступив на поріг невеличкої їдальні й привітався з тінню, яка стрепенулася в напівтемряві й рушила до нього, дедалі увиразнюючись, що більше потрапляла на світло. Кир Анестис тримав у руках картатий рушник і обтирав ним лице. Наблизившись, він належним чином привітав пана науковця і, схиливши трохи голову, подав йому стілець.

— Пане Дукарелісе, у мене все готове. Заходьте, сідайте, я накриваю на стіл.

...*Марш!* Його підлеглі зайшли, *вільно*, та розслаблено порозсідалися, м'язи в стані спокою, пульс повертається до нормального, *ох!*, ще кілька вигуків, потім — мовчанка, *нехай мовчить усяка плоть людська*^[4], яка, утім, протрималася недовго.

Принесли розлиту по фужерах крижану рецину^[5], *Ваше здоров'я, за успіх розпочатої справи!*, промочили горло, життя помалу поверталось в оці виснажені обличчя, що знов набували свого природного кольору. Дехто зі студентів почав жартувати, поглядаючи час від часу на реакцію Дукареліса, той демонстративно усміхався, легка усмішка ледь торкалася куточків його вуст, так, йому подобається, маску помалу здувало вітром. Студенти почувалися все більш розкуто, *пане професоре*. А в того на обличчі з'явився блаженний вираз чи, радше, прищелепкуватий; він був задоволений, що нарешті розпочав авантюру, про яку мріяв стільки років. Подумалося, що в таку справу він уклав би всі свої статки. Або пан, як каже народна мудрість, або пропав!

Тарілки стукали по столу, виделки шкребли по тарілках, кир Анестис та його дружина кира Анньо, безперервно снували туди-сюди. Кероський гірський цап, м'якенький і добряче протушений у чавунці, пальчики оближеш, на великому підносі нарешті опинився перед ними. Справжній царський обід, Дукареліс повертав їм усі борги, які наробив за цей виснажливий день.

6

Знову вони вибралися надвір лише під вечір, наче равлики після дощу. Студенти висипали з комори, а Дукареліс і його помічники, привілейований клас, з кімнат, які винаймало археологічне управління. Сільський голова, *пане голово!*, відімкнув офіс зі знахідками, *бачите, я ж вам казав, усе на місці*, коробки винесли назовні, порозкладали на дерев'яних столиках чи просто собі під ноги, їхній вміст почав перекочувати до прозорих пакетів, був ще раз детально описаний, зареєстрований, глибина виявлення, дата, ділянка розкопу, точні координати.

Андоніс носив поношену гавайську сорочку, розслаблено мугикав собі під носа якусь пісеньку. Він здійснював повторну процедуру очищення, для чого налив хімічний розчин у посудину, під'єднану до низького електричного струму. Розчинені солі накопичувалися біля носика з металевим ситцем. У такий спосіб Андоніс очищав поверхні від осаду, крім того, він спромігся поєднати кілька фрагментів і склеїти стародавні горщики за допомогою гіпсу. Дукареліс сів за дерев'яний стіл, що стояв попереду, та, попихкуючи люлькою, заносив до щоденника дані. Коли тютюн закінчився, він знову набив її. Тютюнові крихти засипали щоденникові сторінки. Аромат курива розтягався повільно вулицею. Бабусі з плетених стільчиків, виставлених перед будинками, спостерігали за роботою археологічної команди, наче за якоюсь виставою в театрі з акторами в головних ролях і статистами. Головного героя, *пане професоре*, було геть не складно вирізнити. Час від часу до них зліталися зграйки дітей, дивилися круглими від подиву очима, не розуміючи, що діється. У декого в руках були схожі картонні коробки. Вони тримали там своїх цвіркунів, давали їм цукор і чекали настання темряви, щоб ті почали співати свою пісню, незмінну від сотворіння світу. Потім дітлахи зривалися та бігли геть, пограти на пустирях, навіщо витратити час на цих дивних прибульців? Часу лишилося обмаль, перш ніж сяде сонце й настане ніч, а їх батогом і пряником позаганяють додому батьки. Потім їхнє око помічало Кукулеса, *пане голово*, який яструбом кружляв довкола археологів. Вони моментально складали долоньки рупором і починали

наспівувати, мов хор механічних ляльок, імітуючи кування зозулі: *Ку-ку-лес... Ку-ку-лес...* Той не пропустив це повз вуха, охрестив їх *малими негідниками* й гнався цілий квартал, потрясаючи ціпком. Вони тікали, надриваючи животи від реготу, і наостанок проспівали гучне: *Ку-ку-лес... Ку-ку-лес...*

Дукареліс облишив свої нотатки, щоб поспостерігати за дїтлахами. Подумки він повернувся у своє дитинство й там залишився. Ішов додому після уроків. На узбіччі валялася викинута дерев'яна дзига китайського виробництва. Озирнувся, довкола ні душі. Схопив і запхнув у ранець, а потім, мов злодій, швиденько задріботів додому. Згодом він сідав і міг годинами дивитися, як вона кружляє на столі, крутиться — червоне, зелене, жовте — комбінація змінюється з кожним обертом. Вона нагадувала йому спектр випромінювання світла, смерч, що проносився перед очима й розтавав за обрієм.

Але ось він знову прийшов до тями. Перша дія вистави добігала кінця, знахідки були знов упаковані в коробки; сільський голова з поважним виглядом, право на який давала найвища на острові адміністративна посада (*пане голово!*), провернув ключ у замковій шпарині, археологічна команда розпалася на групки, що продовжили подрібнюватися далі, кожен може робити, що заманеться — *Віль-но!* — З минулим вони сьогодні добряче попрацювали, нехай займуться теперішнім.

Згодом студенти разом з археологами-помічниками валкою рушили на узбережжя Фаноса: поплавати ввечері, освіжитися вечірнім бризом, морська вода стікала по їхніх молодих тілах, змивала солоний піт, мочила пісок, коли вони захекані падали на нього. Гаряча кров пульсувала ритмами життя. Вони збиралися піти до заходу сонця, але затрималися, назбирали хмиз і розклали на березі багаття. Розсілися довкола нього й дивилися, наче бедуїни з пустелі. Андреас і Макіс збігали в поселення та повернулися з пивом і якимись закусками. Половина співала: *Yo-ho-ho*, інша продовжувала: *...and a bottle of rum!* Теревенили про що завгодно, аж поки не настала північ і тоді вони змушені були вертатися, бо до сходу сонця, коли ще роса лежить — *Підйом!* — їх закличе горн, про це їм нагадав після обїду, перед тим, як вони зібралися розірвати свої рабські пута, його Величність сам пан Дукареліс. Отак надалі їх щовечора можна було зустріти біля моря, під зоряним небом, Великим та Малим возами, тими самими прадавними

зірками та прадавніми водам, яким колись раділи й доісторичні люди. І справді, тут вони почували себе вільними, звільненими від недремного ока Дукареліса. Хоча кілька разів вони пропонували йому (як жест ввічливості) піти з ними, *пане професоре*, але той усе знаходив якісь приводи відмовитися, лишався поодаль, зберігав дистанцію, начальство — окремо, підлегли — окремо.

7

Коли він проходить провулком, услід відчиняються вікна та двері. На безлюдній центральній вулиці лунають важкі кроки, мов у смертника, якого варта веде на плаху. Відчуває, як погляди мурашковою накривають його спину. Ведуть його до повороту дороги, а там — їм на заміну стають інші пари очей, і так до поліцейського відділка. Візит триває хвилин десять, достатньо часу, щоб полоскотати уяву та ще більше розпалити інтерес. На виході він помічає цілий оркестр лайдаків, що стоять, підпираючи стіну, навпроти й дивляться в його бік та перешіптуються.

Почуває себе розгубленим, нервово крутить у руках капелюх. Урешті, проходить повз них, опустивши голову, наче відчуває провину, і прискорює крок. Проминає набережну Аммоса й проходить між крайніми будинками поселення та бере шлях на південь.

Іде узбережжям, де-не-де перечіпляючись через кам'яні уламки. Перетинає лісок зі зміями, трохи вище Фаноса в Палі Пунді. Сідає на валун навпроти острова Керос і витирає піт з чола. Дивиться на море, хвилі, які набігають з відкритого моря й прокочуються по піску, рибальський човен, що розтинає воду посеред затоки. Потім впирається поглядом у печери біля узбережжя й заглиблюється в спогади, коли він був юним і проводив розкопки на узбережжі Порі.

Знову бачить відбитки їхніх ніг на мокрому піску, чує важке дихання, хекання, відчуває смак солоного, молодого поту на шкірі. Занурюється в спогади та образи, що накочуються мов хвилі і розбиваються просто перед ним, його чужим серед цієї пустки тілом, яке неначе скам'яніло. Відчуває, що його тіло й душа розділилися, а сам він схожий на слабку тінь, яка розчиняється в сліпучому ранку. Має дивне відчуття, що одну мить він перебуває тут, а в другу опиняється деінде. Аж поки прохолодний бриз не повертає його в реальність; він бачить довкола валуни, ринь, уламки скель, які колись здавалися нездоланими й монолітними, пісковик і мергель, осадові глинясті породи, узбережжя, печери, рибальський човен, що тепер перетворився на точку, яка видніється на обрії. Якби він малював зараз

первісний світ, залишив би на полотні саме ці скелі, цю морську блакить і небо.

Дукареліс пригадує, що має продовжувати шлях. Лишає за плечима піщані узбережжя. Тепер берегова лінія стає геть дикою; такого він ще ніде не зустрічав. Він пробирається між скелями, що вишкірюються в море гострими іклами, і різко обриваються, підточені неспинними ударами хвиль. Добирається до Пісини, куди колись учащав для пообідніх запливів, оминає Око диявола й виходить прямо в затоку Порі. Йде повз старовинну стіну з кам'яною кладкою, яка виводить на невелике плато. Звідси дивиться вниз на море, що простирається аж до острівця Копр'я, навпроти якого видніється острів Аморгос, а там, далі, Гала й бескеття із захованими морськими печерами. Колись усе це, вісімнадцять тисяч років тому, було південною частиною Кікладії, гігантського острова на шість тисяч квадратних кілометрів, який доходив аж до Тери^[6] на півдні, а на півночі від материкового берега його відділяли лише п'ять кілометрів. Куфонісі тільки крихітний спогад про цей світ, який опустився на морське дно.

Однак Дукареліс нагадує собі, що прибув сюди не заради натуралістичних спостережень, філософських самокопань і романтичних прогулянок. Він має обмежитися шкалою людського часу, яку його розуму ще під силу охопити. Попереду, на невеликому плато вперше за стільки років він бачить місце розкопок, поіржавілу табличку — «Роботи фінансуються номархією Кікладських островів та компанією “Atlantic Ocean Fish and Shrimps Imports”». Цинкова покрівля халабуди частково відірвалася й теліпається на вітрі, її металевий брязкіт нагадує звук леза, яке відтинає шматки плоті. Рівнина поросла дикою травою, кущі розповзлися поміж руїн. Здається, що навіть слух може вхопити, як їхні колючки чіпляються і, шкрябаючи, повзуть по землі та камінню. Захисна плівка, якою вкрили розкопки, подерлася від часу та негоди. Хідники між пошуковими зонами лишилися на поталу сонцю й дощу, стінки самих розкопів обвалилися й позаростали. Тисячоліттями справа рук доісторичних людей була надійно захована під землею, і от, за якихось двадцять років, нищівна хода часу її практично знищила.

Він заклався б на що завгодно, що зараз просто в нього на очах сіра тінь часу проповзає по руїнах і його смертному тілу. Але всі його думки та спогади залишилися в минулому. Пригадує, як одного разу

букініст Мендель^[7] сказав: «Нащо жити, коли ми лише підняли ногу, а вітер уже витирає наші сліди?» Минулого не існує, майбуття — непевне, якщо воно колись настане. Час котиться хвилями, ураган, який ніщо не владне спинити. «Ми просто тінь, порох і вітер». Сивина вже вкрила його волосся, а обличчя, зоране зморшками, зістарюється з дня в день. Його огрядне, розслаблене тіло затуляє в себе вир часу й воно безсиле протівитися тягарю змін. Він відчуває на вустах пил, що запорошує йому очі, осідає на тулубі, укриваючи його так, як вкриває археологічні знахідки, і занурює в небуття. Зрештою, час і є найбільшою істиною. *Час... цей час... час...*

У розкопі гупають кайла, лунають голоси робітників, пилюка здіймається до небес, він бачить киру Евлалію з білою хусткою на голові, Ангелікі та Павлоса, Антигону та Макіса, Андоніса-реставратора, Андреаса та Мірто, *пане професоре*. Бачить коробки, далекомір, рулетки й лінійки. А потім усе зникає, галас затуляє у вирву й він вщухає, гасне в мовчанні та пам'яті, як колись на столі раптом спинялася та заціпеніло падала на бік китайська дзига.

Він пам'ятає, коли вперше потрапив на це, усіяне скелями, камінне поле, щоб пересвідчитися в правдивості інформації про випадкові знахідки, які свідчили про можливе існування поселення ранньої епохи бронзи. Він застосував досить примітивну пошукову техніку, щоб з'ясувати, чи існують в ґрунті пустоти, натяки на людське втручання, якісь елементи культури. У різних місцях він тикав землю щупом, іноді той заходив у ґрунт з особливим звуком, із землі, яка не зазнавала впливу людини, ішов, як правило, глухий, невиразний звук. Це був досить ризикований з погляду науковості метод, але, на щастя, він його не підвів. Згодом, коли на проєкт було виділене фінансування, його візії підтвердилися за допомогою електророзвідки, врахування електропровідності ґрунту.

Вітер Егейського моря приносить до нього запахи моря впереміш з пахощами трав, які колись давно вже наповнювали його груди. Це те саме місце, де нічого не змінилося, те саме море і небо.

Дукареліс видобуває зі спогадів ті дні своєї останньої молодості. Знов озирається докрузь. Пейзаж, що простирається перед ним, може й лишився незмінним, але змінився він сам, роки не повернеш. Самотній посеред запустіння, немов артефакт доісторичної доби, що відбився від своєї епохи, останній у своєму роді, немовби

усвідомлюючи трагізм такої долі, він простує в бік поселення. Розжарена, аж біла, цятка сонця пече йому спину. Лише в Пісині наважується трохи освіжитися. Швидко озирється, нікого нема, скидає з себе одяг і стрибає у воду. Падіння тіла у воду сполохує чайок, які порозсідалися на скелях, вони зриваються в небо й носяться з галасом над головою. Море крижане, тіло судомить від холоду, дихання пришвидшується, захлинається, утрачаючи природній ритм, але невдовзі відновлюється; він відчуває тілесну й духовну невагомість, смак якої, здавалося б, давно вже забув. Кілька разів пірнає з головою, струшує воду, здіймаючи вихор бризок, зітхає з насолодою. Потім видряпується з води, лягає між камінням і як ящірка гріється, обсихаючи на сонці. Вибієни в скелях рясніють великими кристалами морської солі, із розколин пнуться солонець, критмій і каперці. Перед його очима оживає самотній гомерівський пейзаж. На кілька хвилин заплющує очі. До слуху долітає шепіт, здалеку доносяться наче биття крил нерозпізнані слова. *Шенім... шенім... шенім...* Раптом калатає нашійний дзвіночок. Він сполохано підхоплюється на ноги. На схил висипали кози й розбрідаються поміж кущів у пошуках їжі. Пастух дивиться в його бік. Спалахує від сорому, швидко натягує одяг на вологе тіло і так, у мокрому, іде геть.

8

Поселення змінилося. Коток прогресу та змін добряче пройшовся по ньому, понатикавши скрізь *hotel apts, luxury villas, resorts, bungalows, inns*, які одразу ж обступили таверни, ресторани, супермаркети; не забарилися й державні служби. Пожвавлення інтересу держави до небораків, що опинилися в цьому глухому кутку, пояснювалося тим, що запахло грішми, тож чом би і їй не порозкошувати мов паразиту на пораненому тілі країни? На пам'яті Дукареліса, у ті роки, коли він зображав тут Індіану Джонса, не було ні електрики, ні гімназії, ні фельдшерського пункту, ні аптеки, ні банківського відділення. Своєрідним збігом було й те, що тоді по каналу ЕРТ2 якраз почалася демонстрація серіалу «Глушина», де розповідалося про схоже життя острів'ян, які обходилися без школи й лікарні. Єдиним зв'язком з великим світом була поіржавіла бляшанка, яка вряди-годи причалювала, якщо, звісно, це їй вдавалося під час негоди, до пристані. Її корпус тріщав, коли вона пришвартовувалася до берега, тріщав, коли вона відчалювала чи потрапляла в шторм. Зрозуміло, ні він, ні острів'яни не побачили цей серіал, адже на острові не було жодного телевізора, навіть як виставкового зразка в магазині. Однак вони довідалися про вихід серіалу з газет, які іноді таки потрапляли на острів. Їм, як і сотням мешканців інших закинутих островків Егеїди, кортіло уявляти, що серіал знімали саме для і про них. Звідки їм було знати, що держава ламаного шеляга не витратила на зйомки. *Як змінився світ*, меланхолійно думає він. Охоплений песимістичними настроями, завважає, що зовнішні прояви часу довкола разом з нашими змінами є мірилом, яке визначає наш власний занепад, і способом нагадати собі про власну смертну та вразливу природу. Однак він знає: те, що змінюється, є мушлею, це — не сутність речей, їхня душа. Час є нічим іншим за народження та смерть. Це просто винахід людини, що впорядковує хаос. Не складно ж зрозуміти! Він усе своє життя креслить горизонтальними та вертикальними лініями зв'язки між теперішнім і минулим, від поверхні до надр, пронизуючи геохронологію. Настав час провести такі ж лінії у власній душі, протягти їх назад у минуле тепер, коли все

починає ставати присмерковим і втрачати барви. Здається, лише таким чином можна буде зрозуміти, як хвиля часу закинула на цей острів те, що лишилося від його колишнього Я.

Заходить у кав'ярню на п'ять хвилин перепочити. Замовляє каву в юнака; чує, як того кличуть Ілір. Він білявий, низенький, міцно збитий, товста кістка, щербинки між зубами, кутасті риси обличчя. Албанець, який невідомо звідки тут узявся, хто знає, яка одиссея привела його з Іллірії до Куфонісі. Скільки морів і гір він лишив за своєю спиною?

Компанія рибалок на пенсії байдикує за столиком поруч. Вони нащадки піратів, які колись улаштували тут своє лігво. Дукареліс читав про народні пісні з капітаном Стекулісом, про Туркодимітриса, Катінгоса та Іскоса, які промишляли в цих краях під час революції^[8]. Розглядає їх збоку. Так, викапані піратиська. Схожі одне на одного, хоч і коряться вимогам сучасної моди: чорні сорочки, сиві бороди, обгорілі на сонці обличчя. Трохи затримується, щоб насолодитися підслуховуванням їхніх бесід. Сьогодні він надів на себе маску соціального антрополога.

Починає один із цих старих парубків: «Мій батько в житті боявся лише одну річ: раптового шквалу сіверка^[9]. Якось вийшли ми у відкрите море, і — раз, здіймається. Штиль, як корова злизала. Ми: ану ж спробуємо заховатися за мис, а там, як уже буде! Поки підійшли до Антикері, удвох на палубі витягали сітки. Хвилі за мить стали перехльостувати через борти, мамо рідна! Море не впізнати... Як ми тоді вціліли, одному Богу відомо!»

Інші хитають погоджуючись головою. Розуміють. Знають. Десь так мали розмовляти і їхні кікладські предки п'ять тисяч років тому. Певно, їхня шкіра теж була обпечена сонцем, загрубіла від солоного морського вітру. Це — незрима тектонічна плита, що невідчутно, безшумно рухається під їхніми ногами, далеке минуле, яке раптово активізується немов сплячий вулкан, виштовхуючи назовні сокровенне, лишаючи сліди в їхньому житті.

Інший починає пригадувати свої біди та негаразди. «Вийшли в море, жодної риби не видно, не таланить, хоч ти трісни. Через дві години на те саме місце приходять покійний Венетис і одним махом витягує сто п'ятдесят кефалей. А іншим разом, пригадую, ходили зі Ставросом, земля пухом. Я лише цигарку закурив, а він — раз — сорок

кефалей витягнув. У нас однакова приманка була. Я витягнув лише три кефалі та три чорні скорпени».

Рибалки замовкають. Дивляться на море, погладжуючи бороди, і курять. Їхні вуса та пальці пожовтіли від нікотину. Скільки років їхні руки шкарубли й нівечилися від того, що і взимку, і влітку вони закидали та витягали сітки. Скільки разів ці люди ризикували загинути в чорних водах? Містраль, Гарбіс, Пуненте, Грегаль, Сироко, Австер^[10].

У цю мить Дукареліс вирішує піти. Розраховується, кидає «Гарного всім дня!», ті неухважно кивають головами, голови зайняті іншим.

На сходинок за «Вітряком» на нього натрапляє власниця пансіону. Вийшла розвісити білизну сушитися на подвір'ї. Обмінюються поглядами, кількома фразами «для будь-якої okazji», просто заради ввічливості. Але зараз вирішують зробити дещо більше.

— Здається, ви забули свій мобільник у номері, пане Дукарелісе. Він увесь ранок розривався.

— А й справді! Не взяв.

Цього разу Дукареліс затримує погляд на жінці. Ввічлива та симпатична. Перш ніж причинити за собою двері, набирається сміливості й просить у неї дозволу зрізати квітку з її гігантського трояндового куща. Одразу картає себе за це. Відчуває, що почервонів. Наче мале дитя якесь, як соромно!

— Звісно, нащо питати; зрізайте, скільки хочете! — відповідає пані, сором'язливо всміхаючись своєму гостю. Той витягає складаний ніжик, необхідну річ у рутині його життя, зрізає вподобану квітку. Вичавлює з себе «дякую» й піднімається сходами. Наповнює склянку води для квітки. Тієї миті знову дзвонить телефон.

— Де ти пропадав? Я телефоную п'яту годину поспіль! — чується з того боку слухавки.

— Вийшов на прогулянку і забув телефон.

— Як справи?

— Більш-менш.

— Може, ця поїздка на острів після стількох років була не такою вже й вдалою ідеєю?

— Не хвилюйся, Ісмено, зі мною все добре.

— Якесь новини з поліції?

— Ні, вони ще проводять пошуки.

— Ти хоч сходить покупатися?

— Так... Море чудове...

Кількасекундна мовчанка. Чути дихання одне одного.

— Тагу...

— Що?

— Не роби дурниць... У мене залишився тільки ти!

— Не робитиму, не переживай.

— Тримай мене в курсі. І... носи з собою мобілку.

— Добре, — каже Дукареліс, і зв'язок обривається. Така коротка розмова!

Подумки він вертається на багато років назад. Йому ніколи не забути той вечір з нападником у доньчиній кімнаті. Він закарбувався навек у його пам'яті. Дружини поруч не було, та згодом, певно, жіночій інстинкт активізував якісь шари її підсвідомого. З тих пір вона наче почала трохи його сторонитися, так, наче в неї всередині щось зламалося. Іноді на неї щось находило й вона дивно поглядала на нього, наче вивчаючи, поглядом, який пронизував його наскрізь. Часто він відчував спокусу розпочати з нею розмову, розібратися в причинах такого ставлення. Не наважувався. Вагався, чи це не змусить його ненавмисно виказати те, що насправді сталося в Ісмениній кімнаті. Тож відтоді темна, каламутна пляма весь час набігала на їхнє життя.

Гортає альбом зі світлинами. Ця біля фонтану ді Треві, разом на Карловому мості над Влтавою, перед Букінгемським палацом, біля Віденської філармонії в переддень різдвяних свят, знову разом на узбережжі озера Меларен у Стокгольмі. Нащо зараз йому в цьому порпатися?

Бере рукописний щоденник розкопок, пошарпаний зошит, кинутий на столі, і починає вивчати креслення, плани, перечитувати свої нотатки, манюпусенькі закарлюки, накидані нашвидкоруч через брак часу. Археологи надають великого значення своїм щоденникам. Дехто вважає, що перебіг роботи має фіксуватися точно й чітко, з усіма обчисленнями та спостереженнями. Інші вважають за необхідне також записувати власні враження, спогади та пережитий під час розкопок досвід. Відтак спостерігач сам стає об'єктом дослідження. Дукареліс був прихильником першого способу, але піддався все ж таки спокусі й на берегах або в нижній частині сторінки, між обрахунками й описом горщиків, статуеток і кісток, утулював власні думки, враження,

довільні нотатки до своєї *остаточної теорії*, розповіді про випадки й уривки розмов з підлеглими. Мимохіть туди в хронологічному порядку потрапили окремі слова, фрази з подвійним сенсом, натяки, наочні ознаки змін у його внутрішньому світі. Це була хроніка скоєної зради. Між сторінками лишилися крихти тютюну, хоча стільки років минуло, але ці реальні свідки довгої попередньої історії його життя не зникли. Тоді він курив, тримаючи щоденник в руках, удень на розкопі, пополудні під час класифікації знахідок і ввечері, коли знесилений готувався до сну. Він підносить сторінки до носа, обнюхує, ні, тютюновий запах вивітрився. Лише ледь відчутний аромат ванілі, *ледь відчутний*, упереміш із запахом старого паперу й вологості буде нагадувати про миті його особистих переживань. І ось, минулий час перед його очима, *час*, мов пісок витікає поміж пальців, *хронос*.

Перед його очима знову проносяться Макіс з Антигоною, інші студенти, робітники та його помічники, ями розкопу й знахідки. Знову чує їхні голоси, *пане професоре*, як лопати копають землю. Гортає одну за одною пожовклі сторінки, аж доки не натрапляє на записи другого літа розкопок. Пам'ятає все до дрібниць у тому *фатальному* літі, як він позначив вицвілими літерами на берегах свого щоденника зради.

9

Неначе величезний багрянний кит, що прямує у відкрите море й пірнає в темні глибини, сонце поволі тонуло в Егейському морі. А те займалося вогнем. Разом з ним спалахувало й небо. Чайки металися над скелями, підшуковуючи місця для ночівлі, останні рибальські човни верталися в гавань і ставали біля причалу. Для місцевих уся ця фантазмагорія була лише оптичною ілюзією повечір'я. Просто неспинна хода часу, через отвір піскового годинника сипався одвічний лад всесвіту. Але для археологів і студентства ці миті, коли сутінки вовчим кроком прослизали поміж останнім світлом і початком темряви, ставали знаком містерій, іншого, загадкового світу, який існував за межами їхньої реальності. Надриваючись увесь день під немилосердним сонцем, вони хотіли вірити, що їхнє життя не складається з самої буденності, і, як будь-яка людина, покладали сподівання на те, інше життя, відмінне від плинності земного існування. Уже звечоріло й узбережжя Фароса наповнилося їхніми тінями, схожими на тіні з «Одіссеї», які мов кажани, гасали над асфодельними луками. З тією лише різницею, що тут тіні людей мали плоть і кров, якщо штрикнути їх голкою, вони б зойкнули від болю.

Усі сиділи тісненько рядком на піску і вслухалися в шум моря, свист вітру, дихання сусіда і, хтозна, може в голос Одіссея, який колись із супутниками пропливав і через ці затоки. Андреас почав теревенити з Мірто, жалітися, як йому бракує Атен і дискачів. Потім розмова перейшла на магазини, покупки, парфуми. «Якось треба сходити в новий *Minion*^[11]» — почувлися слова Мірто. Серед них був і Дукареліс, — хто б міг у це повірити, проте — факт! — він сидів навпочіпки, *пане професоре*, бо зрештою піддався на вмовляння підлеглих, зійшов зі свого трону і вирішив прожити цей вечір, як усі прості смертні. Було дивним і те, що тепер у п'їтьмі не видавався таким вже й височезним, неначе день додавав зросту його поставі, а ніч її зменшувала. Він нічого не казав, а лише мовчав і слухав. Зараз саме він гратиме роль статиста. По ланцюжку банка з пивом потрапила в його руки. Він ніколи не був прихильником бродіння хмільного сусла, але, як вже так сталося, що поробиш, не випадати ж з компанії, змочив

вуста, потім зробив великий ковток і... йому сподобалося. Внутрішнє Я складно надурити, *пане професоре*, неможливо було приховати те, що там йому було добре. Він визнавав це водночас із тим, як зорі почали проступати на небесному склепінні, а морський вітерець віяв на юні тіла довкруг нього. Певний час усі сиділи мовчки, утупившись у море, яке починало зливатися з небом.

Малий Віз зі своїми сімома сліпучими зірками й Полярна зірка на півночі, колись частина сузір'я Дракона, нагадали їм горщик, знайдений буквально на днях в одному доісторичному колодязі, що віддалено нагадував пательню й у центрі якого була видряпана зірка. Мабуть, якийсь давній навігаційний прилад, астролябія, щось на кшталт дзеркала, ритуальний посуд, хтозна? У їхніх головах мерехтіли образи, зрештою, вони ж — археологи, їхня фантазія сягає найвіддаленіших меж. Вони могли поєднати подумки Малий Віз з пательнею: якби були священниками, то сказали б, певно, що горщик нагадує похоронну процесію з убитими горем родичами, мандрівниками — переконували б, що це — віз, образ якого вшановує пам'ять їхніх давніх побратимів. Кінця-краю не видно гіпотезам. Зрештою, зійшлися на тому, що зірка на горщику таки Полярна, необхідною мореплавцям цих древніх вод між Куфонісі, Керосом, Аморгосом, Наксосом і Паросом. Їхні думки губилися поміж зоряних сузір'їв і туманностей.

— А он і Кефей^[12], — пролунав з темряви голос, — он його трикутна голова, одна нога спирається на північний полюс, а руки простягнуті до Кассіопеї.

Дукареліс був щиро вражений, не стримався і спитав:

— Звідки тобі все це відомо, Антигоно?

— Колись про це нам розповідали в школі на уроках фізики. Відтоді я почала сама цікавитися й читати.

Вона випростала руку й чітко окреслила форму Кефея ліворуч від Полярної зірки. Поруч була Кассіопея в оточенні п'яти зірок.

— Кефей і Кассіопа були ж подружжям, — додала за мить, — чи не так, пане професоре?

— Так. — Дукареліс був змушений відповісти. — Були. Кефей був ефіопський цар, а Кассіопа мала нахабство вихвалитися, що за вродою гарніша за Геру та Нереїд. Через таку безголовість вони ледь не втратили свою дочку Андромеду, коли Посейдон надіслав чудовисько,

яке спустошувало узбережжя країни. Задобрити його можна було, лише віддавши на поталу Андромеду. Але її врятував Персей. Коли Кассіопа померла, то перетворилася на сузір'я. Тож, жінки, майте клепку в голові... — підсумував з усмішкою, про що одразу пожалкував, бо його погляд перетнувся з очима Антигони.

Вона дивилася на нього загадковим поглядом, за яким стояло щось іще, наче вивчала, як і тоді, у перший день розкопок, але цього разу з більшою наполегливістю. *Усмішка античної статуї*, — подумав він про себе. Біля неї сидів Макіс, схожий на супутник, який обертається довкола якоїсь планети, підкорюючись тяжінню, яке справляє на нього її вабливість, зовсім як Кефей біля Кассіопеї там угорі, іграшка її бажань і хитрощів. Потім вони знову підвели голови й дивилися на Кефея та Кассіопею в глибині Чумацького Шляху поміж інших сузір'їв, їхню вічну шлюбність, наочний доказ існування вічного кохання та відданості.

— Кассіопея схожа на лаконічний ключ, — зауважив Павлос, і Дукареліс легко кивнув головою на знак згоди.

Андоніс підхопив:

— Стародавні люди зображали Кассіопу жінкою, що сидить на троні. Найцікавіше однак він притримав до кінця своєї тиради, яку завершив словами:

— ...у юдейсько-християнських зображеннях Кассіопа чомусь перетворилася на Марію Магдалину. Дехто навіть вважав, що сузір'я зображує змія, який спокусив у раю Єву.

Тож такі вечори ставали невеликими паузами між виснажливими днями, зоряними подорожами, які губилися в безмежжі Всесвіту та власної душі. І якщо Всесвіт був скінченим, то, чи існують досяжні межі душі, Дукареліс певності не мав. Певним було лише те, що їхня реальність починалася та закінчувалася в розкопі. І там Дукареліс мав зустрітися віч-на-віч не лише з доісторичними таємницями, але й з сивіллиним поглядом Антигони, а це все тільки ускладнювало. Він розмірковував, чи хтось узагалі здатен розрізнити, коли в жінці зникає янгол і виникає демон? Вона розпорошувала його увагу тоді, коли остраки, прохосої та зооморфні глечики з'являлися з надр землі. Шукала його очі. Над їхніми головами паленіло сонце. Вітер підхоплював пісок з розкопу та сік ним обличчя. Їх оглушували цикади, а розпеченні скелі жаром обдавали тіла. З кожною хвилиною

Дукареліс відчував, що провалюється в розпечене марення; з пагорбів напочувалися хвилі гарячого повітря й було відчуття, що вони проникають прямісінько в череп. Від цього з'являвся головний біль, потім він стихав, але складалося враження, що всі чуття зіпсувалися, а Дукареліс загубився в далекій епосі, на цьому безплідному й незмінному плато, поміж стародавніх огорож, вимощених грубим камінням, висохлих асфоделів і чебрецю. Море пінилося та гупало в пустоти скель, згризаючи під його ногами земну твердь. З поривами вітру з глибин моря до слуху долітали невідомі голоси, незрозумілі слова.

Щораз до горла йому підступала блювота; певно, він, будучи геть ненавченим, надто захопився тим пивом увечері. Але зрештою збагнув, що це прокинулася виразка, яка скривавлювала його шлунок, перетворюючись на хронічне захворювання. Невідкладно слід було випити ранітидит та циметидин. Він залишив розкопки на Ангелікі й Павлоса, а сам подався в село. Ковтнув ліки, ванна з крижаною водою покращила стан і на вечір він уже почувався набагато краще. Причини було нескладно зрозуміти, слід бути обачнішим, пам'ятати про обмеження. Загалом такі ігрища під лукавим сузір'ям Змія досить небезпечні, *пане професоре*.

І що ж? Ось він знову на Фаносі разом з молоддю сидить на узбережжі біля багаття, почухуючи нервово голову. Прохолодно через вітер. Цього разу пиво з таверни кира Анестиса приніс він, щоб не видатися невдячним. Пляшки були теплі, тож молодь швидко закопала їх поглибше в пісок, там, куди добивала хвиля. Вони швидко охолонуть і кожен візьме собі освіжитися. Усім добре, по обличчях пробігає легка усмішка задоволення. Уранішні розкопки принесли чудові плоди. Разом зі звичними уламками їм пощастило знайти невеличкий скарб з косметичним приладдям. Також були знайдені цілими арибали, піксиди, металеві пінцети, бронзові голки з нефритовими держачками, булавки, намиста з кольоровими намистинами.

— Це все належало жіноцтву? — спитав Андреас Дукареліса.

— Так, скоріш за все. Арибали та піксиди використовували для зберігання пахучих есенцій. Голки — для нанесення татуювань. Навіть на кіккладських статуетках знаходять сліди нанесених на тулуб

візерунків крапками або лініями, а також очі, намальовані на різних частинах тіла.

— Бач, і в ті часи жіноцтво не обходилося без кокетування... — додав Андоніс. — Безсмертне зло — жона, та необхідне!^[13] — Вичавив з себе солоний жарт з бридким смішком — хе, хе, хе — мов старий дідуган.

— На санторинських фресках жінки дуже граційні, — сказала Ангелікі. — У них були складні зачіски із вплетеними намистинами, вони носили кольє та фарбували уста й щоки, ймовірно, використовуючи церузит.

— Справді на знайдених жіночих статуетках були виявлені сліди барв на бровах і губах, — продовжив Дукареліс, помітивши краєм ока, що Антигона знову дивиться на нього тим загадковим поглядом. Поряд з нею завжди опинявся Кефей у своєму вічному амплуа супутника. Дукареліс непомітно зиркав на нього, через цікавість затримував на ньому погляд довше, ніж на інших. Він носив одяг чорного кольору, високі військові черевики та довге волосся. Неговіркий, собі на умі. Класичний приклад юнака, який відкрив для себе світ протестів і анархізму й поринув у нього з усією пристрасністю неофіта. Але він добре пам'ятає, коли з Антигоною вони прийшли до його офісу проситися в команду й він посадив їх та опитав, на хлопцеві був досить старомодний піджак і сорочка з комірцем, який личив би його батькові.

— Складається таке враження, що кікладці мали якусь манію до різних кольорів. Кістяні трубки, які часто траплялися археологам, містили в собі залишки барв, наприклад, лазурит і кіновар, — підключився до розмови Павлос, висловлюючи твердо, але безбарвно; тулуб нахилений трохи праворуч для виказання шанобливого ставлення. Усім своїм виглядом він наче хотів показати, що повністю поділяє слова Дукареліса, а також був переконаний, що серйозність є основою його власного археологічного авторитету.

— Справді, так! — погодився Дукареліс.

«А яким насправді було становище жінок в кікладському суспільстві? — несподівано спитала Антигона. Тонкі смуги від язиків полум'я танцюючи освітлювали її обличчя. *Дуже гарна*, Дукареліс не міг не погодитися.

— Чому ти про це питаєш? Черговий напад твоєї феміністичної істерії? — спробував пожартувати Кефей, та на нього ніхто не звернув увагу. Усі чекали, що відповідь Дукареліс. Вага його наукового авторитету мала розставити крапки над усіма доісторичними загадками, які лоскотали їхню уяву.

— Якщо брати за зразок статуетки, які здебільшого скеровують увагу на акцентовані жіночі форми, трикутник лона, статеву щілину, груди, іноді — на останню фазу вагітності або пологи, можна зрозуміти, наскільки важливе місце посідала жінка для кіккладців, чи то проста смертна, чи божество, наприклад, Велика Богиня.

— Так, ці кіккладці були нічогенько просунуті! Завжди підкреслювали жіночу сексуальність, — утрутився Андоніс. — Хе-хе-хе... Яка прекрасна епоха!

Але Антигона не жартувала, вона суворо глянула на нього й він замовк. Потім вона знову спрямувала запитальний, *пане професоре?*, погляд на Дукареліса.

— Тож через природну властивість давати нове життя жінка посідала високе суспільне місце. Для доісторичних людей це була найбільша загадка життя. В усьому іншому вони займалися звичними буденними справами: доглядали дітей, поралися вдома, ткали, місили тісто, розписували керамічні горщики, плели кошики. Іншими словами, робили все те, що робить і сучасна жінка... — Цього разу він прямо подивився Антигоні в очі, чого зазвичай майже ніколи не робив.

— Отакої... — пхикнула та, осудливо хитаючи головою. — Усе це — гіпотетичні здогадки, а не доведені факти. Археології потрібні саме вони!

Макіс штрикнув її ліктем. Нечувано ставити під сумнів слова самого професора! Дукареліс знову побачив загадкову тінь усмішки на її вустах. Вона насміхалася з нього? Замовк. Згадав Солонве: «Мовчання жону красить». Так, точно насміхалася.

Антигона знову роздивлялася сузір'я над головою. Вона простягнула руку в напрямку сузір'я Орла й точно показала його найяскравішу зірку — Альтаір. Потім перемістила руку в напрямку Скорпіона, який розлігся на фоні Чумацького Шляху.

— Він своїм смертоносним жалом убив Оріона, тому той і досі його боїться там, угорі. Ніколи їх не зустрінеш разом на небі. Коли встає один, лягає спати другий.

Раптом усі замовкли. Мовчанка запала наче туман. Лише Павлос і Ангелікі про щось шушукалися скраю їхньої учти. Інші мовчки намагалися знайти відповідь на питання — що відбувається? Для того, щоб уява розгулялася, багато не треба.

Дукареліс піднявся, набив люльку ароматизованим тютюном і закурив. Його обличчя закрила тінь. Тютюн, спалахуючи, освітлював його на мить, і воно знову тонуло в півтімі. Босоніж, закатавши штани до литок він пішов по піску аж до кінця узбережжя. Він розхвилювався. За інших обставин, звісно, він поставив би вискочку на місце. Але, з якогось дива, йому відібрало мову. Він притулився спиною до скелі й завмер, закинувши голову, розглядаючи зірки з допитливістю, яку до таємниць Всесвіту відчуває зрілість. Скільки він не намагався побачити смертоносне жало Скорпіона, у нього нічого не виходило. Одна за одною пінява хвиля накочувалася на берег, досягаючи його босих ніг. Він здригнувся, коли відчув, як водорощі й пісок обплітають його пальці. Потім відчув, що хтось наближається. Якась тінь рухалася в його бік.

— Хто там?

— Я... — голос насилу виборсувався з горла жінки.

Вона зупинилася за два кроки до нього, вагаючись, чи підходити. Дукареліс у темряві намагався розгледіти вираз її очей, що зрозуміти наміри, але куди там! Вона прийшла вибачитися? *Щось на мене найшло тієї миті, не стрималася.* Та він нічого не бачив. Проте йому здавалося, що він відчуває, як вона дихає. Мовчанка, що їх розділяла, тривала ніби цілу вічність. А потім його природна нерішучість, вагання відступили. Вона не противилася. Навпаки чекала цього. Вони доторкнулися одне до одного, його пальці пробігли по її тонкій шкірі, вона здригнулася, тіло напружилося, стало твердим, їхні вуста злилися, спершу — несміливо, а потім все більш пристрасно та нестримно. Антигона вкусила боляче його за губу, Дукареліс зойкнув, але шум хвиль гасив будь-який звук. Він відчув солоний присмак крові в роті. Вона ще мить лишалась у його обіймах, а потім першою рушила до багаття, яке горіло посеред узбережжя. Перш ніж піти, вона прошепотіла йому на вухо: «Я сказала їм, що йду шукати тебе й просити вибачення». Вибачення так і не прозвучало.

Дукареліс знов розкурив люльку й утупився в непроглядну темряву перед собою. Він думав про те, що кожен, від першого до останнього,

на цьому узбережжі є різновидами уламків певної космогонії, оскільки у своїх тілах несуть залишки того, що утворилося в перші миті по Великому Вибуху, кварки. І ці найменші частинки існуватимуть і після їхньої фізичної смерті, створюючи відчуття вічності чи радше його ілюзію. Десь далеко на сусідніх островах він помітив непевні відблиски поселень. Тепер він уже знав, що означає цей сивілін погляд, *пане професоре*. У цих місцях усе, що зачинають у собі морська стихія та земна твердь, продовжується в людях.

10

Вони почувалися ніяково й спантеличено після того несподіваного парування біля самої води. У наступні дні не наважувалися навіть глянути в бік іншого. Дукареліс знову закрився в собі, наче равлик, що чигає у своїй мушлі, коли ж пройдуть перші дощі, з якими спаде спека. У нього ніколи не було інтрижок, та й він не прагнув нічого такого. Але — на тобі та цить! — саме в таку історійку він потрапив, і не знав, як вона почалася і чим закінчиться? Іноді на розкопі вони обмінювалися мовчазними поглядами. Дещо, що мало статися, скінчилося, так і не почавшись; певно — так! Страхи, дилеми та сама логіка виявилися сильнішими за спонтанність і емоційність. Але все було не так.

Не так, адже Дукареліс, давши кілька днів на відгул своїй команді, по їхньому поверненні з домівок у перші вечори знов опинився в молодіжній компанії під сузір'ям Кассіопеї. Цього разу витримка зрадила вже його самого. Він хильнув зайвого. Макіс сидів навпроти нього в темряві, тримаючи Антигону за руку, і погладжував її. Та не звертала на це уваги. Дивилася на Дукареліса, що піднімав чарку за чаркою. А перед очима того була дівоча долоня, яку він стискав у своїй. Він практично відчував її доторк, теплу кров, що біжить по її венах, білі та червоні кров'яні тільця, тромбоцити, крапельки поту, що збігали між пальців, лишали доріжки на шкірі. Їх розділяло багаття, дровиняки в якому тріщали та пострілювали. Учорашнє налягання Дукареліса на спиртне дало карт-бланш і решті, однак відсутність досвіду та вправності в більшості закінчилося тим, що вони покотом поснули на пляжі.

Дукареліс устав і знову попростував до кінця узбережжя, зануреного в темряву. Цвіркуни казилися в любовній нестямі, заповнюючи дикими звуками скелі й пагорби, із пристрасним бажанням прикликати до себе самку. Усі попередні дні, повернувшись додому, він нервував, йому не сиділося на місці. Хоч розкопки принесли багато цікавинок, часом і безцінних знахідок, це був не той Дукареліс, який на початку літа поїхав на острів. Двічі він нагрубіяннів дружині, хоч загалом старався бути ніжним і догідливим після довгої

розлуки. Ухилився від розмови, коли вона спитала, чи все з ним добре, може, сталося щось? Ховаючи власну розгубленість, він про щось пожартував і перевів розмову на іншу тему. Він розумів, що вона не повірила, бачив цю недовіру в неї на обличчі. Зрештою, поїхав з дому на день раніше і одну ніч провів на Наксосі. На тому острові, де колись Тесей кинув Аріадну, він чекав на ранковий корабель, на якому приєднається до решти команди й попливе на Куфонісі. Але навіть він про це згадував, чому відчував себе винним? Це ж був просто цілунок, нічого більше! Чому він поводив себе так, наче зрадив дружину? Може, тому що — *хто гріх замислив...*

Вирішив, що час вертатися до багаття, але не встиг зробити й кроку, як почув шарудіння ріні. Цього разу їх не розділяла бодай одна секунда нерішучості й мовчанки. Вони кинулися одне до одного зі звіриною хіттю. Дукареліс відчув смак її вуст, поту в западинці ключиці, за вухом, а далі по всьому, *пане професоре*, тілі.

11

Багато часу пройшло відтоді, як проєкт розкопок народився та спеленався в голові Дукареліса. Хоча, як і сотні інших, він міг залишитися просто літерами на папері, але сталося інакше; тиха вода греблю рве! Це було великим випробуванням для психіки. Ще трішки, і він закинув би його, адже перепони на шляху видавалися нездоланими, вищими за його сили. Але, на щастя, у казок завжди гарний кінець, а особливо за наявності чарівної феї (про всяк випадок). Дукареліс намагався отримати дозвіл у 21 Управлінні доісторичних і класичних пам'яток. Кілька разів по вікендах узимку він навідувався на Куфонісі, здійснив кілька пошукових замірів, сфотографував місцевість, визначив приблизне місце розкопок. Якось він потрапив під зливу в тій глушині. Хмари натягало вже деякий час, але він не звернув на те уваги, занурений у розрахунки. Раптом усе потемнішало й ударив перший грім. На обрії блискавки почали рвати небо, а потім загупали перші краплини дощу, добрячі такі, що добре відчувалося шкірою. Укритися було ніде, і він побіг, схопивши в оберемок своє приладдя, але швидко збився з кроку, заплутався в сухостої, корінні, оступився й гепнувся на каміння. Відчув гострий біль у нозі. Потім, побачивши неподалік загін, складений з грубого каміння, із навісом, якось дошкандибав туди, щоб перечекати негоду. Сів у кутку, опинившись віч-на-віч з козами, їхній самець погрозово нахилив у його бік роги та водночас з цікавістю розглядав людську породу. Що за зайда? Прийшов до їхніх годівниць? Він не дозволить підступитися до свого гарему! Нога в Дукареліса розпухла й посиніла. Коли злива врешті припинилася, він вибрався з-під навісу, вдихнув запах мокрої землі та трав і поплентався до села. Через кілька днів нога була вже в нормі.

Отак, з останніх сил, він склав і подав аналітичну записку, писану буквально кров'ю, разом зі згодою частково фінансувати проєкт, отриманою від номархії Кікладських островів, та невеличким грантом однієї приватної компанії, і тепер чекав відповіді Управління. Схрестивши руки, він сидів і мріяв про свої труди і дні^[14], які вже наступного літа можуть розпочатися в Егеїді.

Однак пройти крізь коліщатка бюрократичної системи було не так просто. Дукареліс потрапив у справжній лабіринт з нескінченими коридорами та дверима ліворуч і праворуч. Куди б він не звертав, у які б двері не стукав, відповідь була одна: не сюди! На західному фронті без змін. Нескінченні формальності, відстрочки, зверхність, з якими він щоразу стикався в особі найнижчих працівників Управління: телефоністок, секретарів, діловодів, коли намагався дізнатися, на якому етапі перебуває розгляд його справи, — були чудовиськами буденності, що поставали перед ним наче той Мінотавр. Тисячами своїх щупаків Левіафан узявся на відстані керувати його життям. Справжнє ходіння по муках. Йому пригадалася служба у віддаленому прикордонному загоні, несення варті на пекельному морозі, муштра, молодший лейтенант, що неспинно наказує: «Раз-два, раз-два, на плече, ліво-руч! право-руч!» Немає нічого нового під сонцем.

Дукареліс був постійно на ногах, його життя було поділене на читання лекцій та зустрічі з чиновниками, директорами компаній, людьми, чиє чоло позначене штемпелем найвищого гатунку. Їхній інтерес до можливого фінансування проекту він і мав прозондувати. Завжди гидуєчи удаваністю та лицемірством, у такій ситуації... так, він прикидався й лицемірив, адже в лицемірній системі слід навчитися носити маски. Усі ці холодні потискання рук, якби їх перетворити на цілунки, виявилися б цілунками Юди, удаваними торканнями щік вустами, відвернутими в інший бік, як і фальшивими — слова: «Я високої думки про вашу компанію, відому увагою та наданням безпосередньої підтримки в питаннях, що стосуються громадських справ і культури, тож подумав, можливо, вас зацікавить...», або: «Для нас було б великою честю поділяти з вами організацію шляхетної справи вивчення нашого минулого...» Він теж за відповідних обставин мав перетворитися на хамелеона. Зустрічався з яппі, менеджерами та радниками всіх мастей. Вони були приблизно його віку або молодші, з тих, кому вдалося зірвати куш. Сиділи за бастіонами величезних бюро, а його садовили в розкішні шкіряні крісла, на рівень нижчі. Вислуховували його пропозицію з абсолютно безвиразним поглядом так, як слухають вуличних торговців чи жебраків, які бозна-як ухитрилися пробратися в їхню твердиню, потім натискали кнопку, даючи знак службі охорони випроводити надокучливу персону. Дехто з суворим виглядом дозволяв йому закінчити промову, потім подавав

руку для потиску, *пане професоре*, і проводжав до дверей кабінету. Усі вони були в однакових костюмах, шитих на замовлення, однакового кольору, використовували однакові жести та набували однакових поз.

«Пане Дукарелісе, дякуємо, що звернулися до нашої компанії! Підготуйте, будь ласка, лист із Вашими пропозиціями і ми їх розглянемо».

Він виходив з офісів, охоплений розчаруванням, картаючи себе за те, що стукав у ці двері, костюм тиснув, а краватка перетискала горло, відчував себе не у своїй тарілці, навіть більше — клоуном. Костюмна офіційність була не для нього, ніколи він не почувався в них зручно, навпаки, відчував відразу, намагався щоразу ухилитися від необхідності їх одягати, випадки «він у костюмі» можна було перелічити на пальцях. Пригадує день шлюбу, назвався грибом — лізь у кошик, він навідріз відмовився одягати костюм, але охкання майбутньої половини, її незадоволений вигляд, несхвалення, усіма фарбами прописане на писку тещі, зламали його рішучість і він погодився.

До декого з директорів, партнерів, радників чи, дідько знає, як вони називалися, його скерувала дружина. Вони були клієнтами її адвокатської контори. Зі зрозумілих причин вони ставилися до нього більш приязно, від усмішок не віяло холодом. Причина їхньої поступливості була в тому, що він прийшов по рекомендації. Однак позитивна відповідь на його письмові звернення надійшла лише з номархії Кікладських островів та однієї компанії, яка займалася імпортом консервованого атлантичного тунця. За умови, що назва компанії, «Atlantic Ocean Fish and Shrimps Imports», буде на табличці над місцем розкопок, *пане професоре*. Отак і з'явилося фінансування на перший рік робіт.

Тоді він був увесь на нервах, непевність і невизначеність страх як нервували! Відповідь Управління все не надходила. *Раз... два, раз... два...* Марія, його дружина, заплющувала очі на грубощі й різкість з його боку, робила вигляд, що не розуміє причину, намагалася підтримувати в складні хвилини, проявляла ніжність, згортаючись клубочком біля нього на канапе, пригорнувшись мовчки з бокалом вина до нього в обійми пізно ввечері, мовчала й повільно втягала ніздрями повітря, немов домашня кицька. Це йому подобалося, на якийсь мент він забував про злобу дня, лишався поодаль від усього

того. Він почав замикатися вдома й уникати людних товариств. Одного разу дружина навіть змушена була піти сама на вечерю з їхньою старою, ще з часів хунти чорних полковників, приятелькою. У нього тоді розпочався черговий чорний період, він отримав неофіційне інсайдерське повідомлення від одного знайомого, що 21 Управління збирається відхилити його звернення, прикриваючись недостатньо узгодженими *технічними моментами*. Головною причиною було те, що можливе фінансування покривало лише одну фазу робіт, а техніка використання дерев'яних молотків суперечила науковому підходу, ведучи до ненадійних результатів. Він по-новому опинився в часах хунти. Відчував, що за відмовою криються інші причини, темні сили простягали до нього свої невидимі лапи, руйнували плани, змінювали рішення, рубали голови. Він знав, яка заздрість вирує в археологічній родині, що за боротьба не на життя, а на смерть точиться в секторі доісторичної археології, як впливові групи поділили між собою егейські острови, наче вотчини. Колеги по університету не докладали таких уже титанічних зусиль, щоб перешкодити його кар'єрному зростанню. Рано чи пізно його ім'я мало потрапити в списки обов'язкового читання археологічних дисциплін. Він знав їх, як облуплених. Більшість була капризними, вічно ображеними інфантилами, що випали з простору та часу, яких не цікавило нічого, крім предмету викладання, і, живучи в мушлі, вони не підтримували зв'язків з власним оточенням. Вони самодурствували на іспитах, ставлячи питання, які не розглядалися на заняттях. Наприклад, могли спитати, як звали песика Алківіада чи що вигукнув Діоген, коли побачив жінку, яка повісилася на гілці маслини. Вони вважали, що не зобов'язані звітувати ні перед ким. Дехто налаштував за флюгером своїх настроїв навіть власні політичні переконання. Усі роботи, які містили бодай якийсь натяк на актуальні суспільні питання сучасності чи політичне лівацтво, відхилялися. Колись він був свідком, як літній професор латини, справжнє викопне чудо, застряг у ліфті. Наляканий через поламку, він почав репетувати: «Auxilium! Auxilium!^[15]» і голос його доносився, наче з надр землі. У його голові епохи переплуталися, реальність змішалася з обманом чуттів, явним чином він мислив себе в імператорському Римі, де існування ліфтів, щоб сенатори переміщалися між поверхами, не передбачалася.

Так, у його університеті відбувалося багато чого. Хто справді не чув про схиляння до інтрижок викладачами студенток або того, як потім студентки цим шантажують викладачів? Анекдоти про те, як одна з його колег утаємничувала на археологічній практиці своїх студентів у премудрості археологічної науки паралельно з практичним осягненням еротичних містерій античних предків, не один рік гуляли коридорами та аудиторіями. Про нього не перешіптувалися, принаймні він про таке не чув. Можливо, тому що він був ще порівняно молодим співробітником і злі язика до нього просто не дійшли? Він отримав це місце майже одразу після захисту, але не тому, що мав зв'язки; ніякого «дядька з Корони»^[16] в нього не було. Він сподівався, що отримав місце через відповідність своїх здобутків, хоч певну роль зіграв і випадок, адже конкурс відбувався після повалення хунти, тож держструктури бажали створювати видимість прогресивності, відтак про людське око віддавали посади особам, які належали до гнаного перед тим лівого руху. Проте за весь час своєї роботи він не просто «працював», але показував результати! Окрім викладання, багато років керував археологічними експедиціями, публікував результати досліджень, зокрема, написав дві монографії, які стосувалися типології арибалів і кратерисків від доісторичної доби до класичної античності.

Через два дні після негативної офіційної відповіді: *... на превеликий жаль, згідно із Законом про захист культурної спадщини... ваш проєкт не відповідає критеріям... наведені вище аргументи дозволяють... Управління прийняло рішення... і т.д., і т.п... Начальник відділу... підпис.* Оскільки вгамувати гнів, що охопив його тієї миті, не вдалося, він поїхав в Управління доісторичних і класичних пам'яток, готовий вимагати пояснень, горлати, конфліктувати, воювати з усім та всіма, хоч це й не було в його натурі, просто заради власної гідності, і зрештою, героїчно полягти в нерівній боротьбі. Він ультимативно попросив зустрічі з начальником, глянути йому у вічі і вимагати озвучити всі «чому» та «як». Його не пропустили, він наполягав, наполягали й ті, зараз у начальника багато роботи, має невідкладну справу, повинен терміново підготувати звіт для самого міністра. Він трохи постояв перед дверима, *брамою Закону*, збираючись ногою відкрити їх, влетіти та схопити за барки того пана й сказати все, що про нього думає. Але голос розуму виявився сильнішим, *пане начальнику*. Це призвело б просто до скандалу. Тож він, як і

кафкіанський землемір, так і лишився стояти перед замкненою замковою брамою. До його слуху долітало монотонне гупання з кабінетів. Бух-бух-бух... печатки лишали відтиски на документах. Раз-два... раз-два...

Його напруга позначилася й на університетському житті. Він озирався та скрізь бачив недобрзичливців і ворогів. Його лекції стали нудними, раніше такого не було; це було видно по змученому вигляді студентів. Книжки випадали в нього з рук, він плував слайди з доісторичними поселеннями, останками, триптирами, прохосами та піксидами. Помилково поміж них затесалися родинні світлини, він стоїть у трусиках босий, молоко на губах ще не обсохло, біля хвртки, його постаріла мама в хустці, що викликало саркастичні смішки в студентської аудиторії.

Через це студентів у його аудиторії-амфітеатрі поменшало. Він не міг підібрати потрібних слів, кілька разів навіть збирався повідомити методиста кафедри про те, що скасовує заняття через недугу. Почував зле, відчував напади депресії, різкі зміни настрою, одного разу безпричинно накинувся на дружину, потім вони кілька днів не розмовляли, але помирилися, хоч він не визнав за собою вини. Ніколи не визнавав. Але хто вважає себе винним? Убивця, педофіл, нарцис, егоїст?

Отож він не пішов, угу, на ту вечерю з їхньою старою приятелькою. Але саме вона виявилася рятівною соломинкою потопельнику. Хоч він був відсутній, замкнувся вдома, занурившись у свої печалі й скорботи, цього разу за нього всю роботу виконала дружина. Подруга вийшла заміж за одного її колегу-адвоката. Він якось потрапив у політику, стрімке зростання, набув зв'язків, дізнався про входи та виходи й навіть мав намір виставляти свою кандидатуру на наступних депутатських виборах. Тоді була епоха всесильного ПАСОКу^[17], партія запустила свої щупаки в усі сфери життя, контролюючи будь-яку форму владних повноважень, видиму чи невидиму, від останнього міністерського клерка до самого міністра. Адвокат узявся залагодити справу й не гаяв часу. Почав рознюхувати, збирати до купи інформацію, зажадав від Дукареліса серйозне обґрунтування того, що на острові існує предмет археологічного дослідження, яке допоможе обійти вже прийняте Управлінням рішення. Дукареліс нашвидкуруч накидав фальшивий звіт, що базувався на уявних даних. Занести його

взявся сам адвокат. І через три місяці, після скороченої процедури розгляду — вуаля! — диво сталося, *пане депутате!* У своїх руках Дукареліс тримав дозвіл від Управління на проведення розкопок з усіма необхідними печатками та підписами. Паралельно було залагоджене з власником відчуженої під розкопки ділянки питання на предмет відшкодувань. Розкопки можна було почати вже наступного літа. Звісно, він ставив на кін свою голову, точніше, свою наукову репутацію, адже і в Управлінні, і в університеті дехто був би не проти схопити його за руку.

12

Саме Антигона була першою, хто ввіткнув ніж в її ребро. Її знайшли біля самої стіни, просто відгортаючи ґрунт. Спочатку з'явилися одна кістка, а потім – увесь жіночий скелет, що непогано зберігся. Вона перелякалася, це було зрозуміло по її голосу, але відразу опанувала себе, адже звернулася до Дукареліса не на ім'я, як це було під час їхніх особливих і таємних зустрічей. Він сидів під своїм тентом і вивчав знахідки, час від часу обтираючи обличчя та шию вологим рушником, попихуючи люлькою, і уявити не міг, що той зляканий Антигонин зойк — «Пане професоре, сюди!» — змінить його життя і впише його ім'я на скрижалі видатних дослідників Кікладської культури. Жіночий скелет виявиться найважливішою знахідкою цієї археологічної експедиції, яка дасть відповіді на чимало питань щодо доісторичної егейської культури. З цього моменту вона стане об'єктом референцій для всієї грецької археології та поворотним пунктом в його особистому житті.

Отож він метнувся на голос, ще не уявляючи, що сталося, що виходить на поверхню, та помалу його очі почали округлятися: *невже це правда?* Світ довкола припинив існувати, коли з землі з'явилася вся бічна частина грудної клітини: *так, правда*. Він стрибнув у розкоп, вихопив ніж з рук Антигони. Торкнувся до її пальців, відчув запах її поту, те, як поруч дихає її тіло, як здійснюються схвильовано груди і його миттєво залила тепла хіть. Він заплющив очі, ні, не зараз, слід угамувати інстинкти, тут же поховання. Його пройняло холодом так, що він аж здригнувся. Відточеними, вправними рухами почав відділяти кістки від землі. Антигона заходилася відчищати їх пензлем. Дукареліс обережно вибирав ґрунт з черевної порожнини та грудної клітини, шийного відділу хребта і розкладав по пакетиках. Він скидався на криміналіста, судмедексперта, який збирає речдоки, виявляючи найменші сліди, найдрібніші деталі, які для інших, невтаємничених, не мали б жодного сенсу. Він знав, що геть усе має значення, якась дрібничка може стати ниткою, що веде до розгадки. Усі облишили свої заняття та гуртом спостерігали за священнодійством. Ангеліки та Павлос постійно фотографували

розкоп, Дукареліс лінійкою робив заміри, аж доки скелет повністю не показався на поверхні.

Минуло чимало часу, день переходив у сутінки, на заході сонце ввібралося в темно-пурпурний колір, але ніхто не йшов з місця розкопок. Ця важлива мить викарбувалася в пам'яті кожного, ніхто не нарікав на відсутність води, голод, утому. Але коли опустилася темрява, Дукареліс усіх відправив у поселення — *ро-зій-ти-ся!* — роботи їм тут більше не було чого. Сам він мав залишитися до приїзду поліції. Капітан завжди залишає корабель останній, *пане професоре*. Він прикрив останки целофановою плівкою, що на них не потрапила нічна роса. Скелет на могла залишити й Антигона, з іншого боку, саме вона його знайшла, і тепер з цими кістками, *ми, земні, з землі утворені, і в тую ж землю підемо*^[18], її поєднував життєвий досвід. Макіс хотів лишитися з нею на вияв товариськості, але вона наполегливо відмовилася. Зачеплений за живе, він кинув на неї пронизливий погляд.

— Останнім часом я тебе не розумію, — сказав їй з образою в голосі. У своєму чорному одязі він скидався на тінь, яка в мороку ночі перестала тремтіти й розчиняється між каміння.

Уперше якісь підозри прокинулися в його голові, він кинув косий погляд на Дукареліса. Але вона лишилася непоступливою й відправила його разом з іншими.

— Іди, зі мною все нормально.

13

Вони в нестямі мовчки дивилися на це бідолашне, дивне створіння, яке через п'ять тисяч років видобулося з надр землі на світло сонця. Те, що не могла зробити через присутність інших, Антигона зробила зараз; вона схопила Дукареліса за руку, притягнула та поцілувала в уста, відчувши смак його поту й пилу, що вкривав тут усе, напруженість і трепет його тіла через несподівану, важливу знахідку. Справді, кохання тут, у володіннях смерті, поміж кісток, мало макабричний вигляд. Антигона збагнула, наскільки ці людські останки важливі для нього, і єдиним питанням, хоч відповідь на нього була безсумнівна, на яке вона хотіла почути роз'яснення було: чи справді цю доісторичну людину вбили?

— Я, звісно, не судмедексперт, але... схоже на те, — відповів він. — Про це свідчить розтрошений череп, камінь, що міг слугувати знаряддям, недбале поховання в межах будинку біля стіни.

На питання щодо статевої приналежності Дукареліс *дуже обережно* припустив, що йдеться про жінку.

— Чому її вбили?! — У її голосі бриніла туга по жіночій долі у світі, де з давніх-давен панувало всесилля і — вона була переконана в тому — свавілля чоловіків.

— Хтозна чому, людська душа — темний ліс. Однак певні речі в психіці незмінні; так було в доісторичні час, так лишається й нині.

— Якщо людина незмінна, тим паче слід дізнатися про тих, хто жив тисячоліття до нас!

— Так, — погодився Дукареліс, — одна з цілей пізнання саме в цьому. Але більше відповідей дасть спеціальне дослідження в лабораторії. Краще почекати, не бігти поперед батька в пекло, адже те, що ми уявляємо чи припускаємо, часто виявляється бажаним, а не дійсним.

Уже добряче стемніло, а вони все ще сиділи в могилі. Антигона вже справді перелякалася; від сидіння біля останків віяло могильним холодом. Вона забилася в куток і жалілася на холод. Дукареліс пригорнув її, щоб заспокоїти. Раптове биття крил в них над головами змусило її підстрибнути, виструнчитися. На вустах завмер зойк.

— Не лякайся, це — сова! — заспокоював її Дукареліс.

— Крик сови кличе біду. — Озвалась Антигона. — Трапиться щось лихе.

— Які дурниці! Кумедні забобони! — Дукареліс нагадав їй, що в давніх греків сова символізувала Атену, богиню мудрості. Перед Саламінською битвою, коли грецькі стратеги радилися на палубі трієри, раптом над їхніми головами пронеслася сова й усілася на щоглу. Цю появу трактували як добрий знак для завтрашньої битви.

Та Антигону це зовсім не заспокоїло, вона перетворилася на слух, смикаючись від найменшого шурхоту в кущах чи на камінні.

— Не переймайся ти так! — продовжував Дукареліс зі щирими намірами. А що він міг ще сказати? Розповісти, що під час вивчення флори та фауни майбутнього місця розкопок довідався, що острів облюбували носата гадюка (*vipera ammodytes*) разом із західним удавчиком (*eryx jaculus*), якого місцеві називають мотузьяником, унікальним видом удавів, що мешкають в Європі, який знаходить здобич, заповзаючи в нори гризунів, а їх тут повно?

Вони ненадовго замовкли; так і сиділи, обійнявшись, під нічним небом. Знову від загону з худобою притягло важкий козячий дух, чувся тупіт копит. Несподівано Антигона запитала:

— Йоргосе, що з нами буде?

Дукареліс розгубився. *Що буде з нами?* Такого питання він не очікував. Звідки воно взялося? Зависло в повітрі наче біла хмаринка, яку поглинає нічна пільма. Така тверда, пружна, що, простягнувши руку, можна було відчутти долонею, як її поверхня впивається в шкіру, заморожує кров, паралізує тіло. Такі слова саме в цю мить! Запала мовчанка, він передихнув.

— Що буде?.. Хтозна що буде... — загадково відказав він. Вона мала розчарований вигляд. Виборсалася з його обіймів, наче морський відплив, сіла, зіпершись спиною на стінку розкопу, і огорнула себе руками, немов крилами, щоб хоч якось зігрітися.

— Не слід було тут залишатися. Скільки вже часу сидимо... — буркнула вона розлючено.

Але через кілька хвилин на віддалі залунали голоси, потім з'явилися тіні. Світло ліхтарів затанцювало на кам'яних брилах і почало підніматися в їхній бік. Це було десь двадцятьоро допитливих острів'ян, яким кортіло дізнатися, що відбувається, які таємниці

розкопали в їхніх краях? Щоправда, було б надмірним казати, що вони бігли зустрітися зі своїм корінням, хоча той, ким колись були ці останки, топтав тут землю тисячі років тому. Поміж ним був один з жандармів, а очолював процесію голова сільради Кукулес на правах законного лідера, *пане професоре*. Його хитрий погляд обводив то Дукареліса, то перекидався на Антигону, яка стояла біля могили, але оминав скелет, який лежав у ній. Такого битого вовка було складно надурити, щось відбувалося між цими двома. Сама знахідка його не так уже й цікавила; він не мав оцих сентиментів до минувшини, хай цим бавляться медіуми, духовидці та інші пришелепуваті такого штибу, мертві — з мертвими, живі — з живими! Але ж ці ось порушили одвічний лад, улізли в справи мертвих, притягли їх у світ живих. От хай тепер самі все й розгрібають! Чоловічки в його метушливих очицях збільшилися настільки, що надавали йому якогось позаземного вигляду. Дукарелісу навіть здалося, що вони спалахували, жевріли в темряві, наче жарини.

Жандарм усе дивувався, нащо їх о такій годині викликали в цю глушину, а Дукареліс йому втокмачував, що з цього моменту розкопки мають перебувати під охороною, адже їхня знахідка має виняткову важливість, імовірно, вона — єдина зберіглася непошкодженою з кікладських часів. Сільський голова зі скепсисом поцікавився, наскільки цінною може виявитися купа кісток? Їхній власний цвинтар вони ніколи не охороняли, а там у могилах спочивають сотні скелетів і, наскільки йому відомо, ще ніхто не наживав п'ятами. Було очевидно, що центром прийняття рішень, мозком влади, є саме він, а жандарм просто виконує роль її руки.

— Це зараз не на часі, пане Кукулесе! — перервав його Дукареліс. Жандарм спробував як папуга пробелькотіти те ж саме: яка цінність може бути в скелета... кому він тут треба... не бачу сенсу стирчати тут цілу ніч...

— Якщо ви маєте рацію, тоді, з якого дива за минуле десятиліття «чорні копачі» перерили весь Керос, до якого, між іншим, рукою подати? — накинувся на них Дукареліс.

Але ті продовжували стояти на своєму. Кукулес парирував тим, що ранньокікладське кладовище в Агрильї не охороняється, а там точно мають існувати останки. Дукареліс дикторським тоном повідомив йому, що і там поховання були розграбовані, кому-кому, а йому так

точно про це слід було знати. З його слів війнуло такою іронією, що Кукулес замовкнув. Дукареліс виглядав геть знесиленим, йому уривався терпець, *пане голово*. Такої пізньої години й мови не було подзвонити чи надіслати повідомлення в 21 Управління, там уже нікого не було, треба зачекати до ранку наступного дня, *пане директоре*.

— Хай роблять, що хочуть, — ледь чутно сказав нарешті Дукареліс; сам він, певно, лишається тут на всю ніч сторожувати знахідку, а вони хай собі йдуть, лише зранку нехай хтось повернеться охороняти територію. Антигона почала протестувати, але в нього не залишалось вибору, він не хотів, щоб зі знахідкою могло бодай щось трапитися. Сільський голова насмішкувато поглядав на них, штовхаючи ліктем свого супутника, мовляв, теж мені, знайшли кого дурити. Антигона вирушила з ними, так би мовити, «під невпинним наглядом та охороною». У неї зовсім не лишилося сил, крім того, її страшенно лякали кістки.

14

Із сутінками піднявся туман і холод проймав до кісток. Щоб хоч якось зігрітися, він заліз під тент. Відчував себе брудним у цьому ношеному, просякнутому потом, мокрому від нічної вологості одязі. Час від часу починав куняти, але сумління одразу змушувало його смикнутися й розплющити очі. До його слуху доносився монотонний звук годинника — тік-так, тік-так — і він помічав, що автоматично починає лічбу. Підводив погляд і намагався розгледіти Кассіопею, Скорпіонове жало, щоб знайти хоч якесь опертя, за допомогою якого він пересвідчився б, що справді існує в цій непроглядній темряві. Чи це так, чи він перетворився на витвір уяви?

Він залишився там на самоті, його проковтнули тіні. Звук копит із сусіднього загону долинав до нього наче з-під землі. Чомусь пригадалося, що в диявола козячі ратиці. З якого дива такі думки?! У такій непроглядній темряві, без жодної живої душі довкола не така вже дивина повірити в ці байки. Тож де він: по сей чи по той бік? Скільки б він не приндився, проганяючи від себе страх, тепер настала його черга. Жах війнув на нього холодом і почав розноситися кров'ю по тілу. Раз у раз воно судомно смикалося, а шкіру поколювали голки. Просто перед ним у ямі лежала вбита тисячі років тому жінка. Він почав відчувати, що якісь незримі, загадкові сили вивільнилися з пут, що утримували їх, піднялися до нього на поверхню й чекають. Він порушив їхній вічний сон, витягнувши їх з доісторичних глибин. Час від часу він підповзав до краю розкопу. Чиркав запальничкою й вдивлявся в накриту клейонкою знахідку. Її кістки фосфоресціювали. Вона лежала внизу, мовчазна, скута тисячолітньою хтонічною долею; Кукулес, *пане голово*, таки мав рацію. Розтрощена верхня частина черепа, зігнуті коліна, дивним чином вивернутий таз, наче тіло лежить на боці. Якби він міг розрізнити, хоча б уявити риси її обличчя, він побачив би вираз жаху, і миттєво по тому — судому сильного болю, з яким душа полишала цю бідолашну істоту. Те, що він бачив, було жахливим — жодних сумнівів! — огидно-жахливим, і він залишився із цим на самоті, посеред безмежності Всесвіту, де не було більше нікого!

Раптом він відчув себе наче затягнутим у якусь жахливу історію, з тих, що вигадував Едгар Алан По.

Перед ним з хмари тютюнового диму від люльки постала на якусь мить його мама, *матусю*, що тягне його, ще зовсім дитя, за руку по вулицях Волоса. Вона шукала роботу й не мала на кого залишити дитину. Вони, голодні та гнані, поїхали з села. Пережили всі лиха тієї епохи, і голод, і зубожіння, які багатьох звели в могилу. На площі мама спинилася біля забігайлівки, певно, їм треба була посудомийка. І раптово опинилися вже далі, під ліхтарем. На ньому висіла чиясь голова, довкола якої з мерзенним гудінням кружляли здоровезні зелені мухи, повзали, *мамо*, по набряклій шкірі та загуслій крові. Вона була страшенно деформована, навіки розплющені очі й досі дивилися на смерть, яка явилася, щоб одним махом перерізати нитку життя. Над головою, на поспіхом змайстрованій картонці, значилося ім'я вбитого з написом «Комуняцький бандит»... Однак він був іще дуже малий і не вмів читати. Та відрізна голова добре закарбувалася в його пам'яті як образ варварства, що набуло найрадикальніших форм. Він побачив, як мама із силою замружується й відвертається, закусивши губу. Пришвидшує крок, ідучи далі бульваром. Душить ридання, що піднялися аж до горла й схожі на звуки, які йдуть із підземних глибин, якогось колодязя — чорної діри, що всмоктує в себе долі людей. Увесь час, коли вона тягла малого за собою, його погляд лишався прикутим до ліхтаря, аж доки вони не завернули за ріг. З того часу сплигло багато води...

Отакими спогадами про колишні труднощі й негаразди розважав себе Дукареліс, аж поки рожевоперсне світло не замріяло з-за Аморгоса. Він почав розрізняти протяжний гірський хребет, що проступав над морем з багряної сутіні, а з-за нього неквапом підіймалося сонце. Видовище, яке почало огортати його звідусіль, скидалося на диво творення й перший день світу, що з'явився з хаосу та пітьми. Який же він був прекрасний! І скільки можливостей існує для того, щоб побачити це?! Але стільки світанків і заходів сонця марнуються дарма...

Десь близько восьмої, як і обіцяв, прибув з кислотою мармизою жандарм, незадоволений, що його погнали в таку рань, *пане професоре*, виконувати свій обов'язок. Дукареліс скасувавсьогоднішню роботу на розкопі, але, своєю чергою, надіслав своїх співробітників на

місце наглядати, чи все відбувається, як слід; органам правопорядку він не довіряв, а в диявола завжди було багато ніг, і всі — козлячі. Він зателефонував із сільради до 21 Управління доісторичних і кікладських пам'яток. Зрештою, це було частиною зобов'язань, які він узяв на себе, підписавши угоду. Покликав начальника. Той зразу з'явився з іншого боку дроту, *пане начальнику*. Відповідав з теплим тоном, навіть по-дружньому, наче вони приятелювали багато років. Тон цей з'явився з того часу, коли начальник Управління клопотав перед керівництвом Міністерства скасувати попереднє рішення й затвердити нове. *Ви отримаєте те, що вам потрібно, пане Дукарелісе, не переживайте*, спливли в пам'яті слова того, кому він особисто йому зателефонував, щоб привітати, повідомити про схвалення проекту й вибачитися за *непорозуміння* (так він назвав попереднє рішення свого міністерства). І ось тепер він біля слухавки.

— Дорогий друже, яка прекрасна новина з самого краю світу... — почув Дукареліс його бас і відчув, як нудота підступає до горла. Він прозвітував про знахідку, висловив побоювання, нагадавши довгу історію розграбування археологічних пам'яток в регіоні, чуючи, як той віддаляється разом із низкою різноманітних охів та ахів.

— Лишіть це мені. Я про все подбаю. Особисто контролюватиму! — такими були останні слова начальника, підкріплені також запевненням, *пане начальнику*, що за першої ж нагоди він відвідає острів.

Знесилений, Дукареліс подзьобав щось зібране нашвидку господарем таверни, помився й завалився спати на кілька годин. Більшого дозволити собі він не міг. Після пробудження він дізнався, що з Міністерства внутрішніх справ надійшло розпорядження: два жандарми мали вдень і вночі охороняти територію розкопок. Також у ньому йшлося про те, що для підкріплення особового складу буде відряджено ще одного жандарма. Цього разу начальник Управління одразу все зробив, як слід.

15

Наразі скелет перебував у стані *in situ*, неушкоджений, у всій, так би мовити, археологічній красі. Ось розтросчений череп і поруч гостра, убивча каменюка, руки, грудна клітини із дванадцятьма парами ребр, таз та нижні кінцівки. Жодних ознак похоронного інвентаря, лише розкидані довкола шиї намистини — усе, що залишилося від доісторичної прикраси. Креслення схеми положення тіла Дукареліс виконав сам, прив'язавши його до сторін світу й розділивши на три зони: череп, верхні кінцівки, нижні кінцівки, занотував необхідні виміри: глибину від поверхні та довжину скелету. Потім усе сфотографував з табличками, що містили коротку необхідну інформацію та стрілки орієнтування.

І ось, одного прекрасного ранку, він уже стояв разом з сільським головою Кукулесом і начальником Управління біля нашвидку облаштованого вертодрому на кам'янистому плато. Напередодні їм надіслали депешу. Кукулес підняв на ноги все село: прибирати та чепурити, *раз-два, раз-два...*, безграмотно виводити на транспаранті: «Ласкаво просімо, пане губернатор!» Дукареліс насилу випросив у когось праску дати лад костюму. Буревій від гвинтів зірвав з нього бриля та скуйовдив волосся. Він устиг прикрити руками обличчя, але все одно його з голови до ніг обсипало пилукою. Дивна річ! Саме в цей момент, посеред усієї цієї веремії, Дукареліс подумав, що початок є: здійснота пилука є першим шаром, що вкриває доісторичні артефакти, які він як археолог розшукує стільки років. Тож треба готуватися до наступного кроку...

Начальник Управління відрекомендував усіх. «Пане губернаторе, познайомтесь! Йоргос. — Так він його назвав. — Один з найбільш здібних і талановитих археологів нашої країни!»

По обличчю Дукареліса майнула саркастична усмішка. Він пам'ятав про цькування, пережиті за минулі роки; губернатор сприйняв її за добрий знак і вияв покірності: цей науковець знає, як себе поводити. Він ішов по розкопках і намагався бути невимушеним, такий собі «простий хлопець» у футболці *Lacoste* та замшевих черевиках, як поводять себе політики, підлаштовуючись під будь-яку

ситуацію, під будь-який тип виборців або, *пане губернаторе*, кліматичних умов. Видовище їх вразило, не кожного дня бачиш перед собою доісторичну людину, ще й нагло вбиту — загадкова детективна історія з глибини віків. Губернатор пожартував:

— Тепер, пане Дукарелісе, вам слід стати трохи Шерлоком Голмсом!

Начальник голосно розреготався, підхоплюючи думку:

— Кожен археолог, який трудиться на благо науки, повинен мати здібності Шерлока, Еркюля Пуаро та міс Марпл, пане губернаторе! — Він пригадав, що читав з Агати Крісті й почав просторікувати про «Вбивство в Месопотамії».

Студенти уважно ловили кожне слово, спостерігаючи за імпровізованим променадом важливих персон поміж розкопок. Андреас скористався нагодою й повісив на Дукареліса прізвисько: «Наш Шерлок Голмс! На міс Марпл він явно не тягне!»

Губернатор намагався з'ясувати, наскільки, попри факт цієї неймовірної знахідки, територія всього острова є важливою для доісторичного кікладського періоду. Дукареліс з необхідною обачністю висловив йому свої припущення щодо зв'язку цього поселення з ранньокікладським кладовищем в Агрільї, розташованим на відстані двох кілометрів звідси. Начальник підтакував, ствердно киваючи в такт головою. Незвичний спосіб витісування могил в сланцевій породі, похоронний інвентар та інші знахідки також поєднують його з кладовищем в Айя-Фотья на північно-східному боці Криту. Імовірно, саме в Айя-Фотї найдавніше знайдене поселення кікладського типу за межами самих островів.

Губернатор був у захваті від усього, що побачив і почув, тож одразу запросив усіх членів археологічної експедиції, жилавого місцевого попа, сільського голову та жандармів розділити трапезу з ним та його почтом, *пане губернаторе*, у таверні кира Анестиса. Там усі погуляли на славу та наїлися від пуза свіжої риби, смачного місцевого козячого сиру. Губернатор раз у раз підіймав чарку за ще більші здобутки в майбутньому, підкреслюючи, що *за обставин, які склалися, обласна рада вважає своїм обов'язком узяти на себе повне фінансування розкопок на наступні кілька років*. Ці слова віталися товариством бурними оваціями, за винятком жандармів, які не змогли відірватися від тарілок і, ремигаючи мов худоба, навіть не підводили голови. Перед

десертом Кукулес набрався сміливості й підкотився до губернатора з викладенням *болючих проблем острова, що так і не знайшли попередньо свого вирішення в межах можливостей та компетенцій*. Той почав говорити загальними фразами, посиляючись на розробку й початок реалізації в області довгострокових програм — іншими словами, чекайте, дорогенькі, до Другого Пришестя — потім по-царському попрямував до гвинтокрила й відлетів, завершивши короткочасну робочу поїздку.

Дукареліс нарешті міг повернутися до роботи й пірнув у неї з головою та всією академічною педантичністю. Те, що тисячі років складало єдиний комплекс, було розібрано на фрагменти. Те, що вічність берегла в недоторканій цілісності, було піддане всебічному аналізу. Великі кістки помістили в паперові пакети, щоб ті увібрали в себе вологу. У менші пакетики поклали менші кістки: фаланги пальців, зуби, хребці. Фрагменти черепа й тазостегновий суглоб поклали в целюлозну вату, щоб уникнути пошкоджень. У кожному пакеті були картки з усіма даними. Потім весь матеріал запакували в коробки для транспортації. Лише одну ніч їм треба було перебути в повелителя кімнат під сигналізацією Кукулеса, *пане голово*. А той, перед тим, як натиснути кнопку активізації, жартував, що *череп має спільні риси з капітаном Вангелісом, той самий тип щелепи, погляньте лише!* Зовні залишили на чатах жандарма; хто б йому ще вчора сказав, що він охоронятиме доісторичний скелет, наче якогось небезпечного злочинця?! Наступного дня гвинтокрил губернатора забрав усі коробки й у супроводі представника археологічної служби взяв курс на Німеччину, де була спеціалізована лабораторія.

16

Зранку про знахідку на Куфонісі вже сурмили всі медіа. Новини про людські останки та загадкове вбивство в доісторичному поселенні передавалося міжнародними інформаційними агенціями й облетіло весь світ. Через це директор Управління не забарився виступити із заявою й миготів раз у раз з екранів телевізорів у модному піджаку з шовковою хустинкою в кишені та прилизаним бріоліном волоссям. Дукареліса згадували в кожному повідомленні, та Марія Дукарелі сиділа наче на голках. Вона не могла збагнути дивну поведінку чоловіка. Чому він не поділився такою важливою новиною насамперед з нею? Чому про це вона довідується з телевізора? Як не крути, почувала вона себе п'ятим колесом у возі. Дукареліс не спілкувався з нею більше тижня.

Так, Марія дуже приблизно уявляла внутрішній світ свого чоловіка, не знала, що коїться в глибині його душі. Лише жіноча інтуїція могла дати поживу для підозр. Її колеги, його друзі неспинно надзвонювали, хоча в неї було повно роботи. Її вітали. «Вітаєте з чим?..» Вони все бачили в новинах; Йоргос має відчувати, що *його мрії нарешті здійснилися*, а вона *має пишатися* таким чоловіком!

А вона відчувала себе зрадженою. Саме Марія знала, що насправді він пережив, відчувала на власній шкурі його біль, зневіру, роздратування через неможливість знайти вихід, у яких він жив останні роки. Вона завжди була поруч, намагалася допомогти йому, підтримувала його. Була надійною гаванню, тоді як усе інше: інтриги й плітки в університеті, глухі кути та відкочування назад у справі дозволів на проведення розкопок, — видавалися каламутним пейзажем у тумані.

Вона начаклувала телефон сільради Куфонісі. Кілька разів спробувала набрати, нарешті їй поталанило. Відповів якійсь старечий голос.

— Кого-кого?

Зв'язок був препаскудний, таке враження, що вона дзвонила з іншого кінця світу.

— Кого? Дукареліса? Археолога?

Потім запала тиша, наче голос питав ще когось.

— Зараз він на розкопках. Хто його питає? Дружина? Спробуйте по обіді.

— Дякую! Бувайте здорові!

— До побачення!

Наступні два дні вона марно намагалася на нього втрапити. Весь день ходила насуплена як хмара, вибухала через дрібниці, але переконала себе зберігати рівновагу й не зриватися на ньому. Вона відчувала, що між ними щось не ладиться з того часу, як він приїхав на побувку з Куфонісі, і як він поїхав назад, наче за ним хтось женеться. Вона склала в голові картинку, доки слухала гудки в слухавці, і зрозуміла, що отакі, значить, справи...

В Атенах стояла страшна спека, аж асфальт плавився. І навіть з настанням вечора не приходила жадана прохолода. Над бетоном висіло розпечене марево й усе місто нагадувало парник. У пам'яті спливли ті дні, коли чоловік метався по квартирі, наче ув'язнений у клітці й постійно вибігав до кіоска за пивом. І це — Дукареліс, який все життя тим пивом гидував!

— Що відбувається? — одного разу запитала вона в нього.

— Нічого... — відрізав той, а потім додав із сумнівом у голосі. — Чому тут відбуватися?..

— Таке враження, що тебе щось турбує. Ти ж не п'єш...

— Тобі все здається. Це ж лише дві банки пива в спекотний день! Велике діло... Іноді й попуститися треба.

Він спробував приховати тінь, що майнула в нього по обличчю. Перевів розмову на іншу тему — його улюблена тактика — почав розводитися про історію та археологію, теревенити про шумерів, вавилонян і єгиптян, які зналися на броварстві. «За законами Хаммурапі, право на пивоваріння та обсяги продукту залежали від соціального статусу броваря». Наче дитина!

Марія подумала, може, і вона в чомусь винна, може, слід було раніше звернути увагу на ці дивні вибрики? За десять років шлюбу вони навчилися довіряти одне одному із заплющеними очима. У них усе було, як слід. Навіть можна сказати — вони були щасливим подружжям. Але нині шосте чуття підказувало їй, що фундамент дав тріщину. Ще ніколи до того вони не почувалися такими чужими. Й у цьому їй провини точно не було!

— Так...так...Слухаю! — затріщало в слухавці.

Вона уявила собі, як він з винуватим виглядом стоїть в телефонній будці біля сільради на фоні розкопок, волосся трохи відросло, на скронях сивина, неголений і засмаглий. Вона його все ще кохала, тож така картина їй сподобалася. Усі ці роки вона належала йому і тілом, і душею. Не могла уявити собі життя без нього.

— Так, — повторив він, — Маріє, ти мене чуєш?

— Чую...

— Чому телефонуєш? Щось сталося?

— Сталося??? Та нічого не сталося. Таке враження, що на «щось сталося» маєш право виключно ти! — Вона мала намір поводитися врівноважено, але раптово спалахнула. Тембр його голосу, ставлення вивили її остаточно з рівноваги.

— Які права? Маріє, ти про що? Що коїться...

— Досить цих ігор, Йоргосе. Тут всі на вухах стоять через твою знахідку. І, головне, я дізнаюся про неї з ранкових новин! Ти якось не подумав про те, що, може, треба зателефонувати дружині? Я — що? — останнє колесо у возі?

— Емм... тут, на розкопках ми ж з ранку до ночі... і... Хоча, безперечно, твоя правда, але...

— Йоргосе, у тебе хтось є?

— Що????

— Кажу, в тебе є інша жінка?

— Що ти верзеш???

— Хто вона?

— Немає ніякої іншої жінки!

— Тоді чому ти не зателефонував? Я нічого не варта??

І так десять хвилин. Розмова, повна сумнівів і лицемірства, у час, коли острів повільно поглинала нічна імла. З порту долинали рипіння снастей і скиглення вітру, що здіймався надвечір.

Дукареліс почувався винним за брехню, яку почав плести. Він здавався собі боягузом. Він насупився і зблід. Вийшов до води. Став перед хвилями, що пінилися й бігли назад. Дивився на синявий Керос, який тонує у вечорових півтонах. Усе пішло не так, він не хотів іти на узбережжя Фаноса й побачити там Антигону. Хотів лишитися на самоті й подумати.

Розвернувся й пішов до свого помешкання. На шляху, проходячи на площі повз пам'ятник полеглим, він призупинився, щоб прочитати їхні імена. Дивна річ, стільки часу на острові, і от лише зараз він звернув увагу на цей вияв шани жертвам балканських війн і Малоазійської катастрофи. Це була данина, яку острів кров'ю виплатив під час визвольних змагань, що змінили вигляд та історію країни. Думки про героїв, що віддали свої життя, роз'ятрили його смуток. Біля таверни кира Анестиса його привітали місцеві. З тих пір, як сам губернатор відвідав їхній острів, його власний авторитет відчутно зріс, а з ним і повага до останків, які помандрували на дослідження в Німеччину. У таверні був Кукулес. Він підхопився й запросив приєднатися до них і випити чарчину ракомело. У таверні вже сидів журналіст однієї ранкової атенської газети, надісланий для висвітлення унікальної знахідки, якого й частував Кукулес. Дукареліс послався на якусь невідкладну необхідність, *пане голово*, та й голова розколюється від усього цього, «чекаю вас завтра на розкопках» — до журналіста, і — руки в кишені — розтанув у темряві. З кожним кроком напруження зменшувалося. Замислився, чи — хай йому грець! — не слід у всьому зізнатися дружині, покласти край цій грі? Він боявся, що таке зізнання стане могильною плитою для їхнього шлюбу. Жодних сумнівів щодо цього не було. Нащо власними руками вибивати собі ж око? З іншого боку, він відчував нестримний тілесний потяг до Антигони й визнавав це. Перетворювався наче на хижака, який раз у раз приходить по її тіло. Ці думки відвідували його не вперше. І щоразу він вагався, щоразу відкладав, певно, його прихованим бажанням було лишити все, як є, хай котиться собі, та й по тому! Якби він прагнув іншого, одразу відрубав усе на початку. Хоч він і був переконаний, що ці стосунки рано чи пізно зав'януть, а Антигона піде своїм шляхом. Після закінчення експедиції її чекав Лондон, а там — магістерська програма. Тоді, ймовірно, їхня жага вгамується й вони скористаються логікою та подивляться тверезо на речі. Саме так і трапляється, думав він, і лишив собі думку про все розповісти. Коли тепер усе обернулося таким чином, а дружина наполягала на своїх підозрах, то... Він відчував себе двічі винним: у зраді та в лицемірстві.

17

Антигоні про телефонну розмову з дружиною він нічого не розповів. На розкопках вона іноді, розминаючи спину, повертала голову й кидала на нього погляд. Він весь час сидів насуплений, поринувши у свої невеселі думки. Вона розуміла, що він її уникає, відчувала, що щось трапилося.

Пізно ввечері вона прийшла до нього, переступаючи на кінчиках пальців, щоб не видати себе. Він не став приховувати й розповів їй про підозри дружини. Вона не проронила ні слова під час його монологу, пригорнувшись у його обіймах. Лише одного разу з неї вихопилося щось на кшталт «і тепер що ти хочеш робити?», а він, намагаючись виплутатися зі своїх уривчастих слів, візьми та й бовкни: «... може, було б краще...» На світанку вони вислизнула з його кімнати й пішла до студентської стоянки.

Дукареліс подумав, що так краще. Їм треба побути на відстані хоч деякий час, випробувати себе. Однак він перший і не витримав, ні, не зміг. Тож без запрошення він приплентався на їхні звичні збіговиська на узбережжі, плюхнувся на пісок біля багаття, яке розклав Андоніс поміж двох тамарисків. Антигона поглядала на нього з німим подивом. Нащо він сюди прийшов? Зиркав на неї й він — потайки, поглядом винуватим, надломленим. Говорили не хотілося нікому. Запала тиша. Вони задерли голови й розглядали мерехтіння зірок. Кожен по-своєму бажав збагнути таємниці Всесвіту. Дукареліс мовчки курив і дим закручувався, підіймаючись нагору, мов пара з рота взимку на морозі. Він обпікав губи, а руку гріло дерево люльки. З кожною затяжкою тютюн спалахував жариною в темряві, *Шерлоку*. Одного разу він закашлявся, коли дим пішов не в те горло. Тоді він помітив, що Макіс сидить поодаль і її рука більше не затиснута в його долоні. Ось що змінилося! Він поспостерігав, як той безцільно дивиться кудись, занурений у якісь невеселі думки. Антигона хотіла порвати з ним ще того першого вечора, коли прийшла до Дукареліса біля скель. А він її відмовляв. Боявся, що так про їхній зв'язок довідаються інші, тремтів через можливість скандалу. Він розривався між жертвами зради та жертводавцями, зрадженими та зрадниками. На чісму боці він був?

Замислився, чи Макіс довідався про правду? Певно, так. І цією думкою він повсякчас мучив себе й не міг звільнитися від її тиранії. Усе крутилося довкола цієї таємниці. *Нащо я сюди приперся... Я — мазохіст чи що?* Ні, мазохістом він не був. Він прийшов, бо хотів знову побачити Антигону, дуже потребував цього. Не зміг би висидіти в чотирьох стінах, просто з'їхав би з глузду.

Сузір'я вгорі знову займали свої місця. Цікаво, чия рука розташувала там їх? Можна було все зробити інакше? Може, це сталося випадково? Перед зоряними піщинками галактики блимало якесь світло, перетинаючи все небо, цю авіасмугу в суцільній пустці. Дукареліс уявляв небесне склепіння як гігантську чорну вуаль, решето, крізь яке пробивалися смужки світла. Ясна річ, за цим покровом панувало безмежне сяйво, незбагненне, таке, яке ніхто не в силах охопити поглядом. Якщо лусне його шкаралупа, усе залляє світло й люди в один мент осліпнуть.

Андоніс намагався розпочати розмову.

— Оці сузір'я, — він показав рукою вгору, — не бачила жінка з розкопок. Також вони не схожі на описи давніх греків. Вони змістилися з того часу, як перемістилася вісь Землі. Північ стала півднем, а південь згодом знову північчю.

Та на його слова ніхто уваги не звертав.

— Ми що, хоронимо когось сьогодні? — він знову спробував привернути увагу. І повів далі: — Подумайте лишень, що все це колись припинить існування! Сонце стане червоним гігантом, а його страхітливі розміри поглинуть і сплять більшість того, що існує в Сонячній системі.

Але й ця репліка, узята неначе з якихось есхатологічних пророцтв, теж нікого не зворушила.

Тоді настала черга Павлоса. Він перевів розмову на знахідку. Почав розмірковувати, наскільки переконливими є висновки німецьких колег. Судмедекспертиза та остеоархеологічні методи відчутно покращилися. У Помпеях тіла, укриті вулканічним попелом, буквально розчинилися, але археологи навчилися заповнювати пустоти від тіл гіпсом, унаслідок чого вдалося відтворити не лише їхній вигляд, деталі зачісок та одягу, але й вираз облич у мить смерті. Але й це не йде ні в яке порівняння з тим, чого досягли британці в Саттон Гу. Кілька тижнів тому він прочитав це у фаховому журналі. Тіла зотліли, лишивши

лише ледь помітні сліди свого існування, але вчені за допомогою ультрафіолету, спрямованого на піщаний ґрунт, змогли створити ефект фосфоресценції та сфотографувати невидимі останки. У ґрунті виявили амінокислоти та інші органічні сполуки й таким чином визначили стать і — що більш важливо! — визначили навіть групу крові. Тепер усе, *пане професоре*. Павлос перевів дух.

Його слова розбурхали уяву й викликали бурю вигуків подиву та відповідних гримас. Вони почали міркувати, чого чекати від ними знайденої доісторичної людини, чия смерть несподівано ввійшла в їхні життя? Андреас заявив, що, оскільки останки стали частиною їхнього життя, то покійницю слід вважати членом їхньої археологічної команди, а для цього варто придумати їй ім'я. Запропонував Кассіопу за подвійну подобу тієї, що водночас перебуває на землі та на небі. Ніхто не заперечував, з'явилися усмішки згоди й кожен подумки почав, згадуючи нещасне створіння, звати його вже Кассіопою.

Ось так і сиділи, дивлячись угору, сузір'я Андоніса все змінювали й змінювали своє розташування, аж поки зовсім не зникли з-перед очей. Їх, наче чорна діра, поглинула вологість. Густий туман розповзався Егейським морем. Саме він напував убогу рослинність цих безплідних схилів, висохлих городів і виноградників. Дукареліс дивився на вогонь. Коли язики полум'я підіймалися над дровиняками, йому видавалося, що бачить у них обриси цієї Кассіопи — бліде обличчя молодої жінки з сумним і невеселим виглядом.

Дукареліс подорожував метафізичними світами. Він міг би бути шаманом у широкому степу біля церемоніального багаття. Його думка зосередилася на смерті, він намагався встановити контакт з духами мертвих. Хотів відкинути власне Я, позбутися обтяжливої тілесної подоби, що заважала свідомості перебувати в колі неспинних змін, зникнути у Всесвіті, наче астероїд, що потрапив у мовчазний світ, повний вогню, гару й сірки. Та скільки б він не намагався, його душа, внутрішнє Я були прив'язані до цього драглистого тіла, лишалися бранцями нервових розладів і почуття провини.

Ранок починається з того, що в двері до Дукареліса наполегливо барабанять. Його витягають буквально з ліжка та з мішками під очима доправляють до поліцейського відділку. Там його вже чекає поліціант з форменим кашкетом під пахвою, щоб зробити офіційну заяву. У той час, коли Дукареліс відчиняє двері до кабінету, він поправляє своє волосся. Сьогодні прибув колега з Атен, «виникли нові обставини щодо вашої справи». Поліціант стежить за обличчям Дукареліса, водночас доводячи до його відома новину. Але воно лишається незворушними, *офіцере*. Коли слідчий з Атен запитає його про це, той скаже: «Нічого не відобразилося. Не виглядав враженим, лише застигнув на якусь мить, наче обмірковував щось, подивився під ноги й сказав, що незабаром зайде ще раз». Але якби він справді був спостережливий, від нього не сховалося б ледь помітне тремтіння повік Дукареліса — він мав би знати, що повіки іноді бувають продовженням душі, — він побачив би, що той відводить на хвилику погляд убік, а якби пильніше дослухався, почув би наполохане гупання його серця. Зрозуміло, такі деталі не притягали увагу сил правопорядку, які й так не вирізнялися особливою кмітливістю. Такі непомітні спостереження, певно, не стали б вагомим доказами вини чи невинуватості в суді, але для якогось гоїтеля людських душ чи досвідченого слідчого, який стільки всього побачив на своєму віку, це був неприпустимий недогляд — не увіковічнити миті, які висвітлюють душений склад Дукареліса.

Перш ніж причинити за поліціантом двері, Дукареліс бачить в глибині коридора власницю пансіону. На ній панамка, які чомусь так полюбили японські туристи, що захищає її обличчя від уранішнього сонця. Вона поливає зі шланга квіти: герань, гортензії, трояндові кущі, гарденії, і дивиться в його бік. Але, немов наполохана власною неделікатністю, одразу нахиляється до квітів, поправляє панамку й починає зрізати зав'язлі бутони та жовте листя. Коли він вийде з номера, від господині й сліду не лишиться.

Він заглиблюється в лабіринт вуличок, усе поховане під суцільною побілкою. Чисте, ще без домішок, світло пече йому очі, пестить шкіру

так ніжно, що аж тіпає. *Споконвіку — Світло, і Година перша, коли вуста ще в глині на смак пробують речі світу*^[19]. Підбори черевиків лунко гупають по бруківці. Унизу в порту він бачить пришвартований катер берегової поліції. У терміналі порту його очікує слідчий з Атен. Перед ним філіжанка кави, *пане поліцейський*. Випита давно, бо залишки кави зсохлі.

— Вітаю, пане Дукарелісе! Пам'ятаєте мене? — вітється той і простягає руку, холодну, наче вона рука мерця, що довго пролежав на кладовищі. Він здригається від потиску.

— Так, ви зі служби безпеки.

— Побалакаймо тут... — він показує вказівним пальцем на маленьку кімнатку за його спиною. — Перепрошую за таку таємничість, але... ви ж розумієте...

Дукареліс киває, але чи розуміє?

— Сідайте, сідайте! — продовжує слідчий та пропонує йому стілець, а сам ховається за дерев'яним бюро з покривленими ніжками, символом його влади. З нього градом біжить піт. Видно, що йому непереливки.

— Ще раз вибачаюся за надокучливість, пане Дукарелісе. Маємо дещо нове по вашій справі...

Він — людина пряма й переходить одразу до справи без зайвих розмов, викладає ситуацію так, як вона є. Його густі вуса ходять вгору-вниз, з ними рухається й шпакуватий їжачок стрижки. Формений ремінь стягує кругле, мов кавун, черевце, *пане поліцейський*, ознаку надмірного налягання на їжу та спритне. Нічого надзвичайного, типовий герой детективних романів у грецькій версії. Дукареліс стискає в руках бриль. Слухає, як той рядком умоглядно розташовує нові дані. Його дружину бачили в день її зникнення на Евбеї, в одному з прибережних готелів, з якимось чоловіком. Працівниця за стійкою реєстрації помітила, що вона поводитися знервовано. Пан назвав вигадані імена: *Пан та пані...*, вигадану адресу: *Атени, Нео Психіко...* Поліції не вдалося досі встановити його особу. Працівниця не змогла надати хоча б приблизний опис його зовнішності. Їй показували світлини з особами чоловічої статі, що належали до найближчого кола спілкування подружжя Дукарелісів, але безрезультатно.

Водночас поліція натрапила на неочікувану знахідку. За два дні до зникнення, дружина Дукареліса зняла з банківського рахунку, який до

того не потрапляв до їхнього поля зору, дві тисячі євро. Лише позавчора банк надав нову інформацію за запитом!

— Вам про це щось відомо?

Він хитає заперечно головою. Видається втомленим і знесиленим.

— Ви знали про цей додатковий рахунок?

— Ні. Слухайте... у мене не було жодної підстави шпигувати за дружиною. Я ніколи до такого не опустився б. Але... пригадую... вона щось казала про якийсь рахунок, на який щомісяця переказувала трохи грошей, так... про всяк випадок...

У вас немає здогадок, навіщо вона зняла таку велику суму? Ні, — однослівно відрізав він. Щось з ним не так, виглядає блідим. Думками далеко звідси. Наче силиться щось почути. Потім стається вибух — крак — на сотню трильйонів клітин його тіла, яке колись він залишить у спадок цьому світові. У голові паморочиться. Затуляє рукою обличчя, розум провалюється в п'їтму, йому потрібна склянка води.

— Принесіть води! – гукає слідчий іншому представникові закону.

А потім знову повертається до Дукареліса й питає, чому він поїхав з Атен, чому вибрав цей убогий закуток? І наче бажаючи надати цьому визначенню ваги, обтирає від поту чоло та шию носовичком. Дукареліс відповідає, що хотів трохи розвіятися, віддалитися від усього, що останнім часом не дає йому дихати, заспокоїти нерви; бачте, це місце для мене мов домівка, адже саме тут я здобув собі ім'я відомого археолога.

Утручається поліціант, ставлячи склянку з водою на стіл, затримується в нерішучості, що робити далі, і чухає собі потилицю.

— Дякую. Тепер можеш іти. Вільний! — різко кидає йому слідчий і дивиться, як той віддаляється.

Слідчий просить Дукареліса знову пригадати ті останні дні перед зникненням. Чи він спостерігав щось дивне в її поведінці? *Може... в неї був коханець?* Робить наголос на останньому слові, спеціально розтягуючи склади. Останній тоне в запитальній інтонації. Дукареліс підводить голову й дивиться йому в очі. Погляд мутний, очі, налиті кров'ю, зараз луснуть капіляри й кров бризне тому просто в обличчя. Слідчий наполегливо чекає відповіді.

— Ні, у неї не було коханця. Не могло такого бути. — насилу видушує з себе тріснутим голосом Дукареліс.

—Пане Дукарелісе, спробуйте згадати знову ті дні. Нам потрібна
ваша допомога!

19

Він побачив, як вона входить, вішає куртку на вішак і кидає сумочку на канапу. Відклав газету, вийняв з рота люльку й усміхнувся, коли вона блискавично чоломкнула його у уста. Потім приготував щось нашвидку для пообіднього перекусу. На вустах ще відчувався смак її помади. Увечері, це була субота, вони вийшли посидіти в якомусь ресторанчику на Плаці разом із Апостолосом і Евантією. З Апостолосом їх пов'язувала багатолітня дружба, а крім неї — робота в тому самому університеті. Вони спитали про Ісмену. Дукареліс сказав, що та дуже активна на заняттях, колеги із Салонік у захваті від неї. Вони доклали багато сил, щоб змусити її лишитися й на магістерській програмі. Евантія жартома діймала його, мовляв, начувайся, яка магістерська, скоро поведеш її під вінець! «Як стрімко летить час!» — відповів він та замовк.

Він згадав, що його дружина замовила лише салат. Останнім часом вони вирішила посидіти на дієті й скинути кілька зайвих кіло, які назбиралися на стегнах. Апостолос із серйозним виглядом зізнався, що теж сидів на дієті — картопляній! Подиву не було меж. «Можеш їсти все, — пояснив він, — крім картоплі». Усі розсміялися. Завершити трапезу вирішили келихом портвейну *Sandeman* з долини Дору й мовчки сиділи, дивлячись, як місяць заочується за Акрополь.

— Така романтична атмосфера, що аж нудить! — прокоментував Дукареліс.

— Чого це? Що поганого в романтиці? — перепитав Апостолос.

Двадцять градусів у портвейні покращили їхній настрій. Вони почали всміхатися, гойдаючись на хвилях швидкоплинної нірвани. Дукареліс дивився на дружину, те, як вона пригублює вино, як краплини вина поблискують на її вустах, гармоніюючи з помадою, а довкола обличчя шириться якесь сяйво, схоже на німб.

— Йоргос, — іронічно почала вона, — колись був великим романтиком. Але останнім часом перетворився на жовчного циніка. Романтичним для нього є лише копирсання в могилах доісторичної доби.

Усі знов розсміялися, а друзі завважили, що вік ніколи не був перепорою для романтики.

— Усе нормально з моїм віком! — відбивався Дукареліс, а Апостолос парирував, що хто, хто не має перейматися через вік, так це його дружина. Вона зиркнула на нього своїм цим пронизливим поглядом, який збурило неприємні спогади в його пам'яті, які лише чекали на слухну нагоду.

Дукареліс пояснив їм, що для нього романтика справді була в розкопках на якомусь з егейських островів, коли сонце пече, а бриз куйовдить волосся, а ти весь день сидиш поміж викладених зі сланцю стін, оточений лаврами, виноградними лозами та кучерявими смоківницями. І їм не лишалося нічого іншого, як погодитися, що він таки романтична натура, хоч і корчить із себе твердосердого.

Наступного дня він сидів за робочим столом. Хоча було вже по обіді, та він сидів ще в піжамі й правив свою останню статтю про розкопки на Іраклії. У цей час задзвонив телефон. Слухавку зняла дружина. Вона думала, що це телефонує Ісмєна із Салонік. Через кілька хвилин — *човг, човг* — і він, шаркаючи капцями по паркету, пішов до вітальні, щоб поговорити з дочкою. Почув дружинин сміх. А потім побачив її саму, залиту світлом недільного ранку, з розпущеним чорним волоссям, на якому грало сонце, ще більше виділяючи ніжні риси обличчя. Вона побачила його краєм ока і — так йому здалося — наче застукана зненацька, розгубилася й миттєво відновила самовладання. Її фігура нагадала йому те с'яйво, яке він бачив довкола неї під час їхньої першої зустрічі.

— Йоргосе, — гукнула вона йому, — тобі телефонує Апостолос.

Він підійшов, узяв з рук слухавку, продовжуючи дивитися їй в очі. Зі слухавки вже лилися звичні Апостолосові жарти, «ну, ти ж учора не набрався, друже?» і т.д. Той телефонував, щоб розповісти йому анекдот про п'яничку. *Дитина кличе матусю й каже, що тато сьогодні залив собі очі. «А як ти про це довідався, сонечко?» — питає та. «Він стоїть у ванній і голить дзеркало...»* На тому боці дроту пролунав вибух розгонистого реготу. Він удав, що теж сміється. І знову зачудовано глипнув на дружину.

20

— Так він зателефонував, просто щоб розповісти анекдот? — чує Дукареліс, як його запитує якийсь голос.

Він геть дезорієнтований. Хто це? Чий це голос? Внутрішній голос його сумління, що ввібрався в плоть та кров і, набувши вигляду незнайомого обличчя, тепер мучитиме його? На мить у свідомості Дукареліса спалахує божевільна думка, що його ув'язнили силоміць у якійсь історії, з якої він не може знайти вихід. Але хто, чорт забирай, здатний таке вчинити і з якою метою? Може, усе це — просто витвір його розбурханої уяви? Він перебуває в полоні оманливих чуттів? Якби він був хоча б героєм якогось роману, у нього стало б сил витримати все це! У романах завжди мріє племінчик надії. *Жили-поживали й добра наживали.*

Голос наполягає: «Просто щоб розповісти анекдот, так?»

За останні дні Дукареліс відчув, що тоне, і рятунку нема. Вигрібаючи з виру, у який його затягав власний затьмарений розум, він спробував зібрати до купи закарбовані в пам'яті фрагменти. І от він вертається в актуальне теперішнє, у своє друге Я, у реальний світ, у цю вузьку та убогу кімнатку. Навпроти сидить слідчий, що наполегливо чекає його відповіді, а також бажає хоч якось полегшити своє існування, обмахуючись якимось папірцем.

— Апостолос справді такий. У нього якась манія на анекдоти. Часто може зателефонувати мені посеред ночі, щоб поділитися новим.

— І ви нормально до цього ставилися?

— Не знаю; гадаю, що так!

— Ви описали мені свою дружину зі слухавкою в той ранок. Вона мала вигляд... сполоханої, коли ви з'явилися перед нею?»

— Але ж... Чекайте... Я вам нічого не казав про дружину.

— Ви щойно це мені розповіли, пане Дукарелісе. Ось. Я ж усе занотовую.

Дукареліс і справді не звернув увагу, що слідчий увесь цей час щось записує на офіційному бланку для свідчень. Дивина та й годі! Скільки всього в нього переплуталося в голові... Він знову поринув у спогади, але не тримав їх лише у своїй голові. Увесь цей час він

неусвідомлено оповідав про події тих днів. Його особисті миті з дружиною лягли на папір офіційного бланку, А4 21х30, 80 гр, білий, згори знак грецької поліції та блакитно-біла емблема Грецької Республіки. Його слова набули офіційного статусу. Та чи може він вмістити його життя? Потрапити в папку, опинитися на запилюченій полиці архіву, де його може торкнутися рука будь-якої поліцейської нишпорки? З часом папір пожовтіє, його сточать жуки-шкіроїди, папка почне видавати спертий запах, пахнути цвіллю. Отаке його життя?

— Тобто ви підозрюєте, що в них могло щось бути з цим Апостолосом?

— Ні, я нічого такого не казав.

— Але натякнули?

— Аж ніяк! Дивіться... Справді, тієї миті у мене з'явилася схожа думка.

— Яка саме?

— Ммм... що між ним і моєю дружиною щось може відбуватися.

— Ви так і зараз вважаєте?

— Ні... ні...

— Чому?

— З Апостолосом нас поєднує давня дружба з університетських лав. А моя дружина ніколи не давала приводу... Довіра є основою наших стосунків.

Лунає дзвоник мобільного. Він смикається. Дивиться на номер і скидає виклик. Слідчий із зацікавленням роздивляється стелю, балки та павутиння по кутках. Потім гукає поліціанта підійти на хвилинку. Питає, чи є десь тут переносний вентилятор? «Ні!» «Добре, можеш іти».

— Це дочка телефонувала, — шепоче Дукареліс.

— Хочете, перервемося?

— Ні, покінчімо краще з усім зараз!

— Пане Дукарелісе, ви стверджуєте, що дружина вам не зраджувала чи, як ви зволити заявити, *на вашу думку, вона вам не зраджувала?* — каже слідчий та свердлить Дукареліса поглядом. Очікує. Як би йому хотілося прямо зараз змусити допитуваного пройти детектор брехні. Але вони в Греції; це ж не Америка, тут не такі просунуті засоби ведення слідства.

— Послухайте. Життєвий та професійний досвід навчив мене не бути впевненим ніколи й ні в чому.

— І я про це. Ви ревнували свою дружину, пане Дукарелісе? — раптом питає слідчий.

Дукареліс дратується, його обличчя набуває озлобленого вигляду.

— Я попросив би вас... Як ви смієте взагалі? Мені здалося, що я тут для дачі додаткових свідчень, а не на сповіді.

— Пане Дукарелісе, усе має значення. Але ваше право не відповідати на таке питання.

— Іншими словами, мене підозрюють у зникненні дружини? Я правильно все зрозумів?

— Ні. Ми розглядали таку версію і відхили її. Поки що...

Тепер піт градом котиться і з Дукареліса. Ув очах темнішає, усе починає крутитися й нудота підступає до горла. Він заплющує очі, пучками натискає на скроні, проводить по чолю та дістається до лобово-носового шва черепа.

— А ви колись зраджували свою дружину, пане Дукарелісе? — наполегливо перепитує його слідчий.

Той розлючено схоплюється з місця, бриль у руці, готовий кулею вилетіти з приміщення.

— Я вам не дозволяю... Навіщо ви прибули сюди? Організувати мені курс психоаналізу?

— Сядьте, пане Дукарелісе, прошу вас. Я вирушив сюди минулого вечора й подорожував усю ніч. Другу добу без сну. Я просто виконую свою роботу, шукаю кінці ниток. Перепрошую, що мої слова вас обурили, але розумієте... Треба розглянути всі версії, якщо хочемо докопатися до істини. Хіба ви в археології не робите те саме? У вас же такий самий метод.

Дукареліс зітхає — що ж, він має рацію — і вертається на своє місце.

— Пане Дукарелісе... — знову починає слідчий, але вагається й дивиться йому в обличчя. На кілька секунд западає тиша. Це, певно, така гра — у мовчанку, грає тоном голосу, виразністю поглядів, тактика, яку він засвоїв ще з часу свого навчання чи самотужки вивів її в процесі довголітньої роботи, уміння, відточене в спілкуванні з убивцями, гвалтівниками, повіями, шахраями, наркоманами, винними та невинуватими. І з такими людьми, як Дукареліс.

— Пане Дукрелісе, а чому в першому протоколі допиту ви не навели цей випадок з Апостолосом?

— Тому що не вважав його вартим уваги.

— А тепер, значить, уважаєте.

— І зараз мені він не видається важливим.

— Тоді чому ви його пригадали?

— Ви самі попросили детально пригадати ті дні.

— І саме це винесла на поверхню ваша пам'ять. Я спитаю ще раз. Пане Дукарелісе, ви вважаєте, що у вашої дружини був роман з Апостолосом?

— Та ні, на Бога! Його сюди не вплутуйте. Він не має до цього жодного стосунку!

— Пане Дукарелісе, ще раз повторюю, під час поліцейського розслідування усе береться до уваги. Наші очі бачили таке, у що складно повірити!

— Тоді... робіть, що хочете. Так чи так, я не можу вам завадити. Єдине, про що хочу сказати: того дня, коли зникла моя дружина, Апостолос з самого ранку був в університеті, і просидів там до вечора. Я заходив двічі до його кабінету. Дружина, якщо не помиляюся, зникла близько одинадцятої, коли вийшла зі свого офісу, за її словами, щоб поїхати в центр Атен і купити дещо з канцелярії. Отож...

Слідчий робить рукою жест, хитає заперечно головою й перебиває його.

— Це не доводить нічого, пане Дукарелісе. Нагадую, що її бачили ввечері того самого дня в готелі на Евбеї. У цей час Апостолос був з вами?

Дукареліс зітхає, знизує плечима.

— Ні, не був...

— Може, ви помітили щось дивне в поведінці вашої дружини зранку?

— Ні. Хіба що вона пішла раніше за мене на роботу. Встигли сказати лише «добридень» одне одному.

— Вона взяла щось з собою?

— Ні, нічого, абсолютно нічого! З того, що я встиг побачити – ні одягу, ні грошей, але я про це казав під час першої дачі показань.

— Так, так, казали. Але чи ви впевнені, що та валіза, якої не виявилось вдома, *справді* в Салоніках? Тобто... що її не взяла ваша

дружина?

— Упевнений. Це підтверджує моя дочка. Що ще вас цікавить?

— А в поведінці Апостоласа в наступні дні не було нічого дивного?

— Ні, не було. Вони приїхали разом з Евантією до нас, щоб підтримати мене у складний час. В університеті ми останнім часом зовсім не перетиналися. Крім того, я ж узяв відпустку. Але ми регулярно зідзвонюємося.

— Спитаю ще раз. Пане Дукарелісе, ви маєте якісь здогадки, навіщо ваша дружина зняла з рахунку дві тисячі євро?

— Ні.

— Можливо, щоб узяти їх з собою?

— Узяти з собою куди?

— Мені це не відомо. Але я сподівався, що ви допоможете пролити на це світло?

Нарешті слідчий дозволяє йому піти. Мовляв, перепрошую, що й так тримав вас стільки часу! Прохає його наполегливим тоном, якщо він пригадає будь-яку деталь, *будь-я-ку*, розтягає склади, нехай одразу повідомить про це поліцію. Він пробуде на острові до вечора, потім сяде на катер берегової охорони, який доведе його до Наксоса, звідти вже на поромах дістанеться до Атен, *пане поліціянте*. Дукареліс твердим голосом запевняє його, що обов'язково так і зробить. Іде звідти насуплений, повісивши голову, у якій роїться сотня думок. Що це знову за розмови про гроші? Навіщо й справді вона їх зняла і як їх витратила? Він уже сам не знає, що й думати, чому вірити? Підозрам слідчого чи власному сумлінню? Що, в біса, на нього найшло, що він почав розводитися про Апостолоса? У глибині душі, звісно, він нічого не виключає. Але, чорт забирай, він думав, що знає власну дружину! Хоч іноді в нього й виникали сумніви. Однак внутрішній голос каже йому, що іноді невірність заскакує й лякає нас ще до того, ніж наш розум усвідомлює її як факт, перш ніж вигулькнути з-за рогу й накинутися на нас. Серце першим отримує звістку, потім вона доходить до розуму. Те, що він дотепер вважав монолітним, розвалюється на шматки. Світ тікає в нього з-під ніг. Слід було раніше збагнути це, таким уже є життя. Так само у своїй науці він рухався по траєкторії, на якій нема абсолютних істин. В археології не існує нічого певного. Багато питань, мало відповідей. Про його власне життя годі й казати — у душі звили кубло самі запитання. Він починає ганяти свій

мозок. А може й справді між ними щось було? Видобуває з пам'яті їхні обличчя, миті їхніх спільних зустрічей.

21

Під ногами плещеться море. Набігає на скелі та піниться. Цікаво, яка тут глибина? Безодня. На взуття долітає водний пил, лишаючи солоні крапочки, знаки про існування в попередньому стані, яке згасає на грубій шкірі. Сонце сліпить очі. У голові якісь дивні думки... І у цю мить знов дзеленчить телефон.

— Тату, привіт!

— Вітаю, доню.

— Як справи?

— Як?... Ніяк... Нічого такого, на що варто звертати увагу.

— Щось мені не подобається твій голос. Ти затинаєшся, коли...
Наче бракує повітря. Щось трапалося?

— Ні... Що тут може статися? Пішов прогулятися, от і захекався.
Ти отримала результати іспитів?

— Ще ні. Чекаю... У деканаті сказали, що будуть цими днями.

— Усе буде добре, не хвилюйся. Що у вас з погодою?

— Атени, ти ж знаєш, усе залите в бетон... Страх, як пече!»

— Ну, тут, слава Богу, буває прохолодно.

— Тату, щось чути про маму?

— Ні. Шукають.

— Ясно. З тобою точно все в порядку?

— Усе в нормі. Не хвилюйся.

— Хочеш я приїду на острів? Складу тобі компанію...

— Ні, любя, ні. Не створюй для себе проблем. Крім того, я пробуду тут ще кілька днів. Потім збираю речі й вертаюся. Не переймайся. Ти взагалі додому заходила?

— Ні, не хочеться. Страшно там...

— Ну, хоч заглянь, перевір поштову скриньку.

— Добре, завтра сходжу. Візьму за компанію тітку, бо, знаєш, сама не піду.

— Як знаєш... Що нового в тітки?

— Усе, як завжди. Ти ж знаєш її. Тримає мене на всьому готовому, нічого не роблю в хаті, лише ввечері виходжу подихати свіжим повітрям, уже не можу в чотирьох стінах.

— Ісмено, посухай-но, треба жити далі. Нічого не поробиш. Упав, уставай та обтрушуйся.

— Хто б казав?!

— Кажу, бо так і є.

— Добре... подзвонюй мені сам. Я хочу чути твій голос і знати, що з тобою все добре.

— Добре. Я спробую через кілька днів повернутися. Ісмено, хочу спитати дещо... Ти впевнена, що мамина шкіряна валіза в тебе в Салоніках?

— Скільки можна про це питати? Так, мама її дала, коли моя порвалася. Шукати іншу не було часу. Чому ти знову про це питаєш?

— Нічого... Просто спало на думку...

— Точно нічого?.. Тату, мені здається, що ти щось приховуєш від мене!

— Ні, доню! Нічого я від тебе не приховую.

— Добре. Маю деякі справи...

— Щасливо, доню. Бережи себе!

— І ти!

Так, у нього є дочка, найкраще, що він має у своєму житті, найкраще, що він залишить по собі. Згадує мить, коли він повідомив її про зникнення матері, її наче громом вразило. Просто не могла прийти до тями певний час, хоч загалом людина вона стримана й холоднокрівна. Усе питала: «Може ви посварилися, може те, може се...». Я попросив її не мучити себе такими питанням; однаково — усе дарма! Мала б подужати це, хоч не хотіла миритися. Єдине, що вона навідріз відмовилася робити — лишатися самою в нашій квартирі. Гарна дівчинка, зріла не по літах, в університеті стане однією з найкращих. Та присвятила вона себе філології, археології ж зреклася. Мовляв, не хочу копирсатися в землі, гребтися в пилюці й збирати кістки. Це, мовляв, усе належить іншому світу, а вона вважає, що слід дати йому спокій. Отак!

Він пам'ятає її перший день... Вона лише з'явилася на світ Божий у пологовому залі й лежала з широко розплющеними очима, не кліпнувши жодного разу. Невідривно дивилася на свою маму. Уся вкрита амніотичною рідиною, що обліпила її наче густе біле багно. Вона сильно кричала, плакала, а коли медсестра розрізала пуповину, підняла ліву ручку до голівки. У неї було синє обличчя, розкритий

широко рот, що все кривився, кривився, але не видушував із себе плач, наче знав уже, що скоєного не змінити, усе, приїхали, отут вона й залишиться, у цьому нерадісному світі. Плакав і він, але від радощів, сльози котилися по щоках і це було щастя, справжнє щастя.

22

Йому, певно, пороблено сьогодні, що всім саме зараз стало від нього щось потрібно. Рвучко смикає вхідні двері. Там власниця пансіону. Вітаються. Вона перепрошує за вторгнення, просто побачила у дворі поліцейського і прийшла спитати, чи не сталося чогось прикрого?

— Ні, не сталося. Дякую за турботу! Зараз немає настрою для розмов. Та й що їй сказати? Стороння ж людина! Вона вважає природним, що він почне отут, на порозі, вивертати перед нею душу? Збирається вже зачинити двері, але та рукою притримує їх. Ризикований рух. Легко міг би спалахнути й виплеснути — *чого б оце пхати носа в мої справи? не маєш чим зайнятися, добродійко?* Так, зараз таке легко могло статися, але він стримав себе.

— Пане Дукарелісе, якщо я вже так увірвалася до вас, дозвольте вас запросити на каву. Спускайтеся у двір. Я зварю за кілька секунд.

Дукареліс якусь мить розгублено дивиться їй в очі, намагаючись прочитати в них її наміри. Вагається, чи сказати те, що метнулося в голову — *дуже дякую, але зараз я дуже зайнятий; якимось іншим разом.* Але — так, він не відмовляється. Зранку він ще не пив кави, а без неї ніяк! Крім того, вона ж господиня помешкання, не з'їсть його, та треба вже поставити крапку на своїй загадковості, скільки можна наче степовому вовку ховатися від людей?

— Буду за п'ять хвилин.

Вона ставить філіжанки на столик разом зі склянками води, потім розставляє довкола пластикові стільці. Дукареліс повільно спускається сходами й сідає за нього. Бугенвілія накриває їх своєю тінню. Вітерець раз у раз смикає її червоні квіточки. Ось і стався перший крок, жереб кинутий, лід скреснув. Хтось створив декорації, що нагадують романтичне побачення: чоловік, жінка, бугенвілія, червоні квіти під поривами вітру.

— З вами справді все добре? — перепитує вона. Він якийсь блідий.

— Так, усе чудово! — однак зрозуміло, що в його словах немає щирості. Те, що викликає нещирість, проступає в його погляді, вигляді, у словах.

Дукареліс дивиться, як вона тримає філіжанку. Приваблива жінка, з якою ще не попрощалася молодість. Він питає її, яким вітром її занесло на цей забутий Богом острів.

Вона довго жила в Америці, у Нью-Йорку, *де дім хоробрих і волі земля*. Вивчала англійську філологію, взяла шлюб, розлучилася. І кілька років тому вирішила повернутися на острів своїх предків. Вирішила відкрити пансіон, щоб бути й собі при ділі. Тут добре, життя плине спокійно, без змін, зима-літо, зима-літо. У неї приємна, легка усмішка та ніжний, чарівний голос.

— А ви?

— Що я?

— Ви одружені?

Дукареліс знову почуває себе розгубленим. Що їй відповісти? Вагається, що обрати: правду чи брехню, пригадує давню дитячу гру. Зрештою обирає правду, якою б дошкульною вона не була.— Одружений... але моя дружина шість місяців тому зникла. З того часу поліція намагається знайти її сліди, — глухо говорить він.

Вона з відчаєм простягає руку й легенько погладжує своєю долонею його. У тому місці, де з-під шкіри виринають, пульсуючи, сині вени, достеменно ознака того, що людина жива. Таке враження, що події сьогодення несуть його наче стрімчак.

— Як шкода... — каже вона, прибирає руку, і після короткої паузи продовжує. — Не хочу видатися нетактовною, але... Ви щось підозрюєте?

— Ні, абсолютно нічого.

— Тепер я розумію, навіщо ви приїхали на наш острів.

— Так. Багато років тому я проводив тут розкопки. Ми зробили чимало важливих знахідок. З того часу я не бував на острові. І тепер бачу, що з тих пір багато чого змінилося. А люди...

— Справді? Я щось чула про ці розкопки. Знаєте, тутешні мешканці грубі та дивакуваті. Не слід цього говорити, але, якщо вже про це пішла мова... Зараз мене часто спиняють на вулиці й питають про вас, розповідають усілякі речі.

Дукареліс мовчить і думає. Однак допитливість перемагає.

— І що ж такого вони розповідають?

— Ну, що ви дивно поводитесь, огорнулися туманом загадковості, вештаєтеся по руїнах; хтось сказав, що бачив, як ховаєтеся оголеним у

скелях за Оком Диявола. Кажу ж, тут повно диваків, але їхні очі скрізь. Майте це на увазі...

— Обов'язково зважатиму на це, — говорить він і підводиться, вирішивши, що це кавування якимось надто вже затяглося. Захисна тінь дерева біжить з його обличчя. Таке враження, що думками він зараз далеко звідси, десь у безкрайній порожнечі міжзоряної самотності.

— Дуже дякую за каву. Вона додає сил.

— І я дуже рада, що ми поговорили. Бачите, на цьому, як ви зволили висловитися, забутому Богом острові не часто випадає погомоніти з освіченою людиною. Куфонісі є безплідним, з якого боку не подивитися, пане Дукарелісе.

— Ще раз дякую! — каже він і, підіймаючись сходинками, настрій зіпсовано, призупиняється, раптом обертається і знову дивиться на неї.

— Вашим трояндам та герані потрібні добрива, а гарденіям — залізо. У них без цього жовтіє листя. Також різноманітна органіка, азот, фосфор, калій. І гумус чи гній. У нас удома було багато квітів. Дружині дуже подобалося за ними доглядати. Тепер усе посохло.

Та задумливо киває головою, дивиться на свої квіти, стискає губи.

— Ваша правда. Треба додати добрива. Я подбаю про це.

Сонце досягло zenіту. Настає полудень.

23

Вечоріє. Прозорий серпанок туману накриває світ, надаючи йому загадковості. Яскраві тони блякнуть і гаснуть у вечоровій сутіні. Настає панування тіней.

Дукареліс сидить на балкончику й дивиться в темряву, дихання якої шириться довкола. На небо вже викотився Асперитис, його вже добре видно. І рушив траєкторією, незмінною зі сотворіння світу, якою рухається стільки тисячоліть, виказуючи абсолютну відданість обов'язку! Коли зникне потреба виконувати його, зникне сам світ. Зранку його називають Авгериносом, а в давнину кликали Еосфором, однак всі ці назви належать тій самій планеті Венері, міфологічному жіночому архетипу кохання та вроди.

Дукареліс бачить планету згори і те, як вона тремтить у вологій атмосфері Егеїди, немов підморгуєчи йому. Крихітні кажани, що повибиралися зі схованок, тепер ширяють перед ним, ледве на зачіпаючи крилами обличчя. Здалеку доноситься плач нічної птахи.

Дукареліс поринає в невеселі думки про своє життя-буття, питання якого останнім часом узяли в облогу його душу, та відповіді на них нема. У цей момент знову дзеленькає телефон. Раз, два, три, доки він встигає відповісти. Його номер нікому невідомий. Телефонують на стаціонарний, до якого за порадою поліції він прив'язав номер мобільного, замовивши переадресацію, перш ніж вирушити на острів.

«Слухаю!» — каже він і покашлювання виказує його подив. «Слухаю! Говоріть!» — повторює, але з того кінця дроту ніхто не відповідає, там нема життя. У нього пришвидшується пульс і розширюються зіниці, як буває від сильної схвильованості.

«Слухаю! Відповідайте!» — знервовано повторює він. Кілька разів поспіль вимовляє ім'я дружини. Раптом його обличчя освітлюється, наче хтось з того боку виявив ознаки життя. «Це ти? Ти? Не мовчи!»

Але у відповідь він чує важке дихання, яке ллється нізвідки й електричним струмом пронизує все тіло. Воно наповнює собою слух, скидається на дихання чоловіка, повільне та загрозливе. На тому боці рвучко кидають слухавку, лишаючи по собі тільки пронизливий, різкий електронний відгомін.

Дукареліс не знаходить собі місця. Цей дзвінок, імовірно, є першим посланням за стільки часу, яке, можливо, має хоч якийсь зв'язок зі зникненням його дружини. Таким далеким і туманним, темним, немовби принесеним електромагнітними хвилями десь із чорних глибин всесвіту.

Одразу телефонує слідчому, але той не відповідає.

Усю ніч він не може скліпити очей. У вухах стоїть те важке дихання. Він намагається уявити обличчя абонента, але жодне обличчя, яке йому вимальовує уява, не підходить.

Зранку йому телефонує слідчий. Так, він уже в курсі. Поліція зафіксувала дзвінок. Його зробили з телефонної будки в пірейському порту.

— Що може означати цей дзвінок, пане поліцейський?

Той мовчить, а потім говорить:

— Або все, або геть нічого, пане Дукарелісе.

Все або нічого.

Слідчий просить його наступного разу, якщо таке станеться, спробувати затягнути час, не кидати слухавку, щось говорити, намагаючись утягнути незнайомця в розмову, а він, своєю чергою, влаштує тому пастку.

24

Марія Дукарелі притьмом примчала на острів з Атен. Корабель зробив зупинку в Наксосі, а звідти пішов прямо на Куфонісі, причаливши пополудні до Пано Куфонісі, більшої частини двох, об'єднаних однією назвою, островців. Вона притягла з собою величезну валізу на коліщатках, яка була ознакою того, що її господиня не має наміру швидко вшиватися з острова. Дукареліс не чекав її, а вона не попередила його про прибуття; ось чому несподіванка не є жаданою гостею не лише у військових штабах, але й у взаєминах між парою.

Дукареліс зі своєю чоловічою ватагою чи, краще казати, піратською зграєю, почув шум двигуна ще в таверні кира Анестиса. Вони наставили вухо, вслухаючись у нього. Андреас із подивом промовив: «Кого це чорти несуть сюди на край світу?» Сьогоднішнє меню пропонувало тушковану з картоплею козлятину-пататато, трубочки-піти з рисовою начинкою, грецький салат і домашній сир-ксиномізитра з кислого молока. Усі наче вовки накинулися на страви. Лише Макіс, жертва любовної зради, вражений у саме серце їв без охоти. Мов чужинець за дружнім столом він проживав свій Страсний Четвер і Тайну Вечерю. А так застільна атмосфера була веселою. Була субота й вони нарешті могли відпочити, крім того, уся неділя цілком належала їм. Тиранія Дукареліса ослабла на деякий час. Вони роздивлялися острів'ян, які потяглися до порту. Прибуття корабля на цій закинутій лінії сполучень було справжньою подією, схожою на манну небесну. Хтось прогавивши початок, мчав чимдуж, щоб не пропустити все дійство. Чекали своїх, що розлетілися світом (більшість прибувала все ж із Атен) і тепер поверталися на літо в рідні краї. Хтось мав отримати пакунки, пакети, товари, відповіді, запевнення та спростування. Мандрівники зі своїми клумаками, уприваючи від спеки, на смерть втомлені, вивалювалися з корабля й починали брести вулицею. Вони скидалися на шерехи бійців, що після бою вертаються з першої лінії оборони.

Марія Дукарелі почала сипати питаннями праворуч-ліворуч і зрештою знайшла чоловіка в таверні кира Анестиса. Дукареліс підвів

очі в ту саму мить, коли безуспішно намагався в тарілці підчепити виделкою шматочок їжі, і — ось тобі на! — побачив її у дверях, осяяну сонячним промінням. Йому на якийсь мент видалося, що він бачить перед собою якесь видіння, щось ідеальне, видобуте з неочікуваної реакції мозку. Вона мала втомлений вигляд, подорож видавалася складна, у шлунку було неспокійно через хитавицю, на дворі стояв серпень, значить, море лихоманили пасатні вітри.

Дукареліс зблід, у нього пересохло в горлі. Спробував приховати розпуку, яку відчув у душі. Він кинув виделку й подався до неї, *раз... два, раз... два*, ледь не потягнувши за собою скатертину з усіма найдками та напоями. Розцілував її в щоки, уже посміхаючись, кров повернулася йому до обличчя. Схопив валізу й повів посадити поряд із собою.

— Як ти тут опинилася?

— Я ж сказала, що приготувала тобі сюрприз. Сподіваюся, він тобі сподобався?

— Та що ти каже говориш? Звісно, сподобався!

Він кинувся опікуватися нею. Покликав кира Анестиса, *пане професоре*, і попросив принести ще один набір тарілок та приборів.

Вона спершу поводитися холодно, але згодом полагіднішала, особливо коли перед нею опинилася тарілка з паруючим пататато. Дукареліс по черзі відрекомендував своїх співробітників. Ті підхоплювалися, наче були на огляді, що проводив головнокомандувач (*Струн-ко!*), якому закортіло дізнатися про стан зброї та спорядження. Коли черга дійшла до Антигони, та залишилася з безвиразним обличчям. Однак він весь час кидав на неї приховані погляди. Так би мовити, просвічував рентгеном її обличчя, ніс, рот, очі, волосся. Макіс зиркав навсібіч, його обличчя набуло недоброго виразу, потемнішало, мов хмара, що от-от готова пролитися дощем, крутився на стільці, наче щось заважало йому сидіти.

Марія Дукарелі похвалила страви кира Анестиса. «Судячи з вашої їжі, перше відчуття, отримане на острові, обіцяє чимало наступних принад».

На питання Ангелікі, нащо вона приїхала бозна-куди, Марія відповіла, що планує пробути на острові десь тиждень, плавати та засмагати; її чекає важка зима, багато не доведених до кінця справ,

позови, суди... Крім того, хочеться подивитися, як відбуваються справжні розкопки? Вона ж стільки чула про все це від чоловіка.

— На жаль, ми вже відіслали Кассіопу до Німеччини, — повідомив їй Андоніс.

— Кассіопу?

— Угу, — пояснював той далі зі сміхом, — хіба вам пан професор не розповів? Ми дали знайденим останкам ім'я. Вона тепер Кассіопа.

Дукареліс сидів наче на голках і не знав, що робити. Чухав потилицю, дивився на стелю, чоло його креслила зморшка, яка глибшала й починала нагадувати розколинку, що раптом утворилася в землі. Незабаром компанія почала розходитися по своїх справах — *Віль-но!* — церемонія огляду завершилася.

— Час сієсти! — сказав за всіх Андреас, а Андоніс по-наставницькому виправив його. — У нас у Греції це називають словом «рахат»!»

Той тоді нахилився до Мірто й прошепотів їй на вухо: «А нашого Шерлока оточили змії. Бачиш?» І кивнув головою в бік Марії Дукарелі.

Замовили каву й кир Анестис приніс її на підносі.

— Ви вперше в нас на острові? — спитав він Марію.

— Так!

— Гадаю, вам сподобається. У нас чисте море, спокійна атмосфера; тут можна відпочити. А пан Дукареліс знає цей острів як свої п'ять пальців. Він буде для вас найкращим гідом!

Вона подякувала йому за поради. Так, перед приїздом вона була переконана, що їй сподобається на острові. Вона помітила, що тут люди розкриваються мов бутони квітів, щирі та привітні.

— Так, привітні. Люди тут гарні! — з усмішкою погодився той.

Далі розмова не клеїлася. Кир Анестис ніяково покрутив у руках піднос, а потім повернувся на кухню. Її вразило його лагідне, сповнене довіри обличчя.

— Тут тобі не столиця, не порівнюй цих людей з атенянами, — втрутився й собі Дукареліс. Він витягнув люльку, прочистив її, уставив новий фільтр і набив ароматною сумішшю тютюну Берлі та Вірджинія з виразним відчуттям черешні й нотками ванілі. У кінці він перевірів ще раз щільність вмісту, потім креснув запальничку, підпаливши спершу цигарку дружині, потім — собі. Та заплющила очі й глибоко затяглася. Їй подобався аромат його тютюну, вона справді за ним

скутила. Він усміхнувся. Той самий аромат чаївся в його одязі і йшов від його тіла. Вона знала його стільки років...

— Тож ти не дуже зрадів моїй появі? — вона блискавично метнула в нього запитання, намагаючись захопити зненацька.

— Чому ти таке кажеш? Просто все сталося вкрай несподівано?

— Ти побілів мов полотно, лишень побачив мене.

— Не кажи дурниць. Знову ці перебільшення на рівному місці. Я радий, що ти приїхала. Просто це створює додаткові обставини. У нас розкопки в розпалі, маємо встигнути до зазначених в угоді термінів, тож я не зможу багато часу приділяти тобі.

— У цьому річ? Я можу розважити себе сама, буду оглядати околиці, купатися. Я не стану для тебе тягарем.

— Тут нема що оглядати. Ти обійдеш острів за кілька годин. Але тут справді можна відпочити, розвіятися. Просто мій номер в пансіоні затісний для двох.

— Так це ж чудово! — вигукнула грайливо вона й підморгнула з натяком: — Не матимемо приводів лишатися наодинці...

Дукареліс відповів на це вимушеною усмішкою, але в його голові вирували інші думки. І коли опинився у своїй кімнаті, знову відчув напад паніки. Дружина почала розпаковувати речі, а він тим часом шмигнув у ванну кімнату. Він поглянув на своє обличчя в дзеркалі, на ту тінь, що мріяла далеко і в просторі, і в часі, немов увіковічена на старій, вицвілій світлині, з якої струменіла туга й печаль. Плеснув собі водою на обличчя, і раптом побачив, як його погляд тремтить на фоні віковичної незворушності світлин, намагаючись вирватися з миттєвого ув'язнення фотооб'єктивом. Хто на нього дивиться, Дукареліс власною персоною? Так, вирішив він після миттєвого відчуття сумніву. Ось побілені сивиною скроні, ось засмагла шкіра, карі очі. Це він і є! Потроху самовладання поверталось. Він повернувся до кімнати.

Дружина чекала його на розкладачці повністю оголеною. Жінки добре опанували такі витівки. З часу прародительки Єви вони перетворили збивання з пантелику на справжнє мистецтво. Жінкам подобається маніпулювати, а чоловікам ставати об'єктом маніпуляцій. Дукареліс пригадав Каліпсо, яка звабила Одиссея, заманивши в дальню печеру, поодаль від служниць і допитливих очей, *на ложе обіймів та цілунків*. Ось і ця жона захомувала його своїми хитрощами,

поставивши перед вибором, визначеним наперед. Ось домогтися чого вона прагнула, перебуваючи за сотні кілометрів від нього. І Дукарелісу не лишалося нічого, як поступитися... *раз-два, раз-два...* Що тут скажеш; знаєш, мене неподалік чекає Антигона, мої серце й тіло тепер належать їй?

Після виконання подружніх обов'язків вони лежали спітнілі в обіймах. Усе пройшло не так і кепсько. Лише від копання долоні його загрублі, Марія скаржилася на дряпання. Вона розпалилася, не стримувала свою пристрасть, він просив її не кричати, їх можуть почути, і, зрештою, це нестримне крещендо потонуло в глухому стогоні завершення. Зараз у кімнаті стояла тиша. Вони дивилися в стелю, потім вона перекилилася й ніжно чоломкнула його у вуста. І закурила цигарку. Сказала, що тепер їй точно потрібен відпочинок, стільки часу в дорозі, гарно було б подрімати. Він сів на краєчку ліжка й підпер на мить чоло рукою. Ускочив же він у халепу й тепер не знав, чим усе це обернеться. Він постояв під крижаним душем, щоб прийти до тями, лишив дружині записку на комоді, схопив газети, які вона привезла з Пірея, і метнувся до кав'ярні біля марины для катерів. Забився в неї мов кріт, який пірнає в земні надра від найменшої небезпеки, чи заєць, що ховається у своїй норі, лише зачувши здалеку гарчання лютих хортів.

Він прочитав статтю про швидке розповсюдження СНІДу поміж атенськими трансвеститами. Й історію Тодороса Вернардоса, розбійника з гладіолусами, який був знайдений повішеним у своїй камері. Не оминув також і матеріал, який містив припущення та роздуми про ліву терористичну організацію «17 листопада». Журналіст аналізував їхні квітневі та травневі заяви, які стосувалися замаху на вбивство сержанта Роберта Джада, військовослужбовця Об'єднаної військової консультативної групи США в Греції. На певну мить усі думи тяжкі зникли з його голови, навпаки, з'явилося псевдовідчуття, що й він є частиною цього світу, переймається його проблемами та викликами, підхопивши вірус масової культури присмоктуватися до кожної дрібниці в особистих трагедіях і суспільних драмах. Після тривалого проміжку часу Дукареліс знову з головою поринув у злободенність теперішнього. Газети на острів потрапляли вряди-годи, тож він перебував у цілковитій ізоляції. Можна було повірити навіть у те, що за межами цього шматка суші на шість квадратних кілометрів іншого життя на планеті зовсім не існує. Певно, щось таке відчували супутники Одиссея на острові лотофагів. Але нагальних питань вистачало з головою. Він зітхнув; як можна було так заплутати власне життя, що безнадійним видаватиметься будь-яка спроба навести лад?

І якби ж то тільки це! Просто нізвідки — хоп! — перед столиком, де його догризали докори сумління, виринула Антигона. *Струн-ко!* Вона кинула на нього уїдлиий погляд і кивком дала зрозуміти, що кличе на розмову. І пішла в бік марини до суднопідйомників. Він відчув напад паніки, піт градом почав бігти з чола так, наче біля скроні він відчув холодний ствол пістолета. Він рвучко згорнув газету й бігцем кинувся за нею слідом, роззираючись, чи ніхто не запримітить їх разом. Наздогнавши, він підхопив її за лікоть і потягнув за вітряк. Знов озирнувся, чи немає нікого поруч.

— Ти здуріла? Нащо було приходити?

Її погляд був чорний мов ніч, готовий вибухнути від найменшого поруху. Жіночі ревнощі були готові вирватися з жерла вулкану.

— Моєї вини нема, — намагався він пояснити ситуацію, — вона приїхала з власного бажання; я ні про що не знав. Це неприємний сюрприз не лише для тебе!

Але вона й слухати нічого не хотіла, на неї наче затьмарення найшло. Цього лише не вистачало йому, щоб вона привселюдно влаштувала йому сцену й викрила їхній таємний і недозволений зв'язок! Він благав її потерпіти кілька днів, доки його дружина не забереться, і взагалі тут не найкраще місце для розмов, спробуймо не втрачати голову.

— Мені треба йти, небезпечно нам стільки часу бути разом на видноті, — сказав він наостанок і повернувся до кав'ярні.

26

Знову розгорнув газету. Руки зрадницьки тремтіли. Думки переплуталися, він уляпався, потрапив у тенета, а мав же передчуття, бачив, як на обрії згущуються хмари, його життя перетворилося на порохову бочку. Глянув на острів'ян, які сиділи за іншими столиками. Ніхто на нього не звертав уваги. Газета лежала розгорнутою, але рядки танцювали перед очима. Його огорнув морок і він не знав, що переживає зараз: драму чи комедію.

У такому стані його й знайшла дружина. Проходячи, вона чмокнула його в щічку й сіла навпроти, повертаючи Дукареліса назад у реальність. Він подумав, що дійсність наразі є кошмарнішою за будь-яке його нічне жахіття.

— Що з тобою знов? — спитала дружина.

— Нічого, просто задумався. Знаєш, усілякі виробничі напасті...

— Усе буде добре! — обнадійливо сказала вона.

Вона ожила після короткого сну, від блідості не залишилося й сліду, очі лагідно сяяли. Вона підфарбувалася, блакитні тіні і яскрава рожева помада.

— Кави? — запропонував він.

— Ні, я краще пройшлася б!

І ось вони вже прогулюються вуличками селища, на випускаючи одне одного з обіймів, як улітку роблять усі парочки. Марія Дукарелі із захопленням розглядала будинки в традиційному для острівної Греції стилі. Вона зупинилася біля однієї закинutoї садиби. На її думку, це було неймовірно! *Покошені балки, купи каміння, пташині гнізда в розколинах і дірках, які почали затягатися рослинністю... Колишня велич будинку ще більше проступала в його руїнах...* Дукареліс розповів, як у колись споруджували стріху, як в'язали снопи з очерету, робили з фіди конструкції й присипали її землею.

— Фіди? — Це різновид ліванського кедру, що любить сухий морський клімат Кіклад. Колись усі острови були вкриті хвойними лісами. Спосіб, яким збудували ці будинки, — додав він, — не дуже відрізняється від того, яким користувалися в прадавні часи. Майже нічого не змінилося. Світ лишається незмінний.

— Якби хтось узявся та реставрував цю садибу... — мріяла вголос Марія. Її мрійливість викликала в нього посмішку.

Вона почала розпитувати про історію острова. Такий сценарій його влаштував, він уникав таким чином емоційних рифів і пасток. Відтак розповів про Кофос Лімен античності, показав протоку між Куфонісі та Керосом. Навіть зараз може здатися, що звідти долинає плескіт весел, на які налягають веслярі, *долу опустивши очі, ритмічно дихаючи*^[20]. Потім перейшов до римської епохи — «біля селища були знайдені руїни римської вілли», а в стіні одного будинку виявили уламок від статуї, яка була римською копією. Потім коротко пройшовся по візантійській добі, згадав окремих період латинського панування після падіння Константинополя в 1204 році, зрештою дійшовши до захоплення Кіклад османами в 1537. З того часу острів уподобали пірати, перетворивши його на форпост для своїх нападів. Навіть зараз флотилія рибальських човнів усіх типів, якими володіють місцеві, переважає за кількістю будь-який інший острів Егеїди. Яблуко падає біля яблуні!

— А чому ти не розповідаєш про останки... Кассіопи, ви ж так її називаєте?

— Тому що про неї небагато відомо. Ми чекаємо результатів експертизи в лабораторії...

Дукареліс зрештою привів дружину й на місце розкопок. Та зі сміхом казала, що неодмінно має побачити на власні очі «місце злочину». Він уместився на каменюці, яка спершу видалася нестерпно розпеченою, але він вигляду не подав і почав розповідь. Перед ними розпростерся чарівний вид Порі, затоки із золотистими пляжами, навпроти якої темнів масив Аморгоса, а біля нього — Донуса, що, здавалося, у ту саму мить випірнув з морських глибин. На шляху додому вони спустилися на узбережжя, перевдяглися в плавки та поплавали. Потім довго лежали на піску. Вологе тіло дружини блищало й скидалося на біле сяйво, адже вкрите шаром одягу весь рік, лише зараз підставляло себе сонцю. На узбережжі вони були самі, їхня дихання тонуло в шумі хвиль та вітру. Певно, саме такими й були Гомерові береги^[21]. Їй закортіло скинути з себе купальник, лишитися оголеною, щоб повністю відчутти в собі первісну сутність людини, яка на цьому безлюдді скидає з себе машкару культури. Дукареліс, навпаки, занервував, скочив на ноги, роззираючись навкруги.

— Що ти робиш? Зовсім здуріла?

— Але тут же нема ні душі, — з вибачальним тоном відповіла вона, однак бажання злитися з первісним світом було зіпсоване. Вона пригорнулася до нього й провела рукою по грудях, помітивши, що й там волосся починає сивіти. Над ними промайнув сапсан і почав гасати в повітрі. На заході сонця вони рушили додому, лишаючи за собою нетривкі сліди на піску. На довколишніх дюнах, що збігали до моря, розцвіли панкрації.

— Знаєш, колись панкрації росли по всій Егеїді. Стародавні греки вважали їх символом довершеності. Ми називаємо їх морським крином, а біологія знає під назвою *ranсratiuм maritimuм*. Вони є на знаменитих давніх фресках, знайдених на Санторині, символізують пробудження весни.

Марія Дукареліс нахилилася й понюхала квітку. У неї був ніжний аромат. Дукарелісу дружина видалася схожою на збирачку панкрацій з тієї доісторичної фрески.

Марія Дукарелі вешталася узбережжями, теревенила з бабусями, що сиділи на стільчиках у провулках, просиджувала годинами в кав'ярні над книгою, яку привезла почитати під час відпустки. У легкому парео, купальнику та брилі, з поглядом, схованим за сонячними окулярами, вона швидко здобула популярність серед місцевих. Її чоловік пропадав на розкопках, що тонули в тоннах пилу під нещадним егейським сонцем. По обіді він ледь приповзав до себе в номер. А ближче до вечора брався за складання детальних описів, *пане професоре*, та каталогізацію знахідок, очистку й реставрацію уламків глечиків. Пізнього вечора вони вибиралися повечеряти, уможувалися за столиком над морем, курили, пили вино й милувалися тим, як місяць відбивається на поверхні моря, а освітлені великі кораблі похапцем, з деякою зневагою проминають острів і розчиняються у відкритому морі.

У Марії з'явилося відчуття, що вона знову повернула чоловіка собі, точніше, вона почала замислюватися, а чи взагалі губила його? Може, це були просто витівки фантазії? Підозри, які збурювали цей час її розум, поблякли. Дарма вона накидалася на нього, ті зриви та раптові зміни настрою були, певно, наслідками стресу через розкопки. Кому, як не їй, було знати, наскільки вони важливі для нього? Якщо тут, у цьому замкненому світику, й існували якісь передумови для зради, вона встигла вчасно й задушила її в зародку. Колись вона спитає й він усе розповість. Хоч і прибула вона по-змовницькому, щоб одним махом розставити всі крапки над і, здається, у цьому був сенс, і тепер все повернулося на круги своя. Їй однозначно подобався цей острів і його прості люди. У мріях вона уявляла, як вони повернуться в Атени й вона запропонує йому придбати тут якусь стару садибу, зробивши її знову придатною до життя... Чом би й ні? Хіба не тут лишився останній незайманий клаптик первісної Егеїди? Вона хотіла повертатися сюди у відпустку знову й знов, проводити з ним на Куфонісі все літо, прокидатися з жайворонками й дивитися, як з моря встає сонячний диск, а надвечір бачити з високого балкончика, як він умирає, провалюючись у морську безодню. Фантазувала навіть про

переїзд на острів, коли вони обоє вийдуть на пенсію. Старішати поруч, укриватися зморшками там, де земля єднається з небом, мов первісні люди, самотні посеред безміру світу.

Отак, перебуваючи на межі між мріями та явою, позбавляючись від залишків підозр і складаючи плани на майбутнє, їхня безжурна прогулянка натрапила просто на пана Кукулеса. Несподіване повернення на твердь земну. Він запросив їх на завтра до себе на гостину й категорично заявив, що не прийме відмови, *пане голово*. Бачте, його син завтра вирушає в далеку Америку, буде жити в якихось далеких родичів у Нью-Йорку, спробує виграти щасливий квиток. Слова вистрибували в нього з рота впереміш зі слиною, наче стружка на пилорамі. Їй здалося, що він поглядає на неї з якоюсь дивною цікавістю, так, що їй аж закортіло закритися руками й відступити на крок. Та в того в очах все розгоралося якесь полум'я. Дукареліс зробив спробу відхилити запрошення.

— Пане Дукарелісе, останнім часом ви все уникаєте нашого товариства. Навіть у кафе не заглянете й не сядете за наш стіл, — жартома бідкався Кукулес і правдами й неправдами змусив погодитися та вшанувати візитом голову сільради.

Наступного вечора вони прийшли, як і домовлялися. Вона вдягла довгу чорну спідницю, у якій мала ще привабливіший вигляд, зібрала волосся у хвіст, обравши за просту, але ефектну прикрасу нитку з перлами. У Кукулеса вже зібралася рідня, але той одразу підхопився, щоб їх зустріти, *пане голово*, *пане професоре*. Столи винесли на подвір'я, розставили на них наїдки та напої. Навіть не вірилося, що колись на цій землі, у добу війн османів з венеційцями за панування в Середземномор'ї, люди голодували і їли коріння випаленої сонцем трави. Кукулесовий пестунчик, шокатий дитвак з червоним обличчям, сидів поодаль зі своєю компанією й реготав. Марії Дукареліс сподобався двоповерховий будинок господаря.

— Дістався мені в спадок від тещі, — кинувся пояснювати Кукулес. — У нас заведено, що майно матері стає приданим її першої дочки. А батькове відходить другій дочці або первістку сину. Сини мають іти в прийоми до батьків дружини. Ясна річ, батьки мають подбати й збудувати хату для кожної дочки, одружені ж діти потому виділяють якусь діляночку, де будують халупку для стареньких, біля якої можна було б розбити садок чи город. Ми називаємо її

герондомірі^[22]; через кілька років і в мене буде така. Дочка вже на виданні, і він кивнув у бік дівчини, що тримала тацю з ракі й частувала гостей. Кукулес випростав праву руку й гучно благословив свого нащадка «їхати в чужі краї й долю шукати». У це момент Дукареліс пригадав статуетку з Кікладського музею, відому під назвою «Віншувальник»: фігурка сидить на стільці, піднімаючи рукою келих. «Егеж, — подумав він, — деякі речі таки незмінні».

Кукулесова дружина весь час крутилася поруч і нарешті господар відрекомендував її подружжю з Атен. У неї були великі, мов у косулі, очі. Здавалося дивним, як вони утворили пару з дрібними, тхорячими очицями її чоловіка.

Марія Дукарелі насолоджувалася видом зоряного неба й місяцем. Вона почала теревенити з місцевими, а ті витріщалися на неї, як на якесь диво. Пані із самих Атен, з ниткою перлів на ніжній шії, зволила перекинутися кількома словами зі смертними. Нечувана річ! Марія випила ще кілька келишків вина. Пахощі жасмину, що буяв у кутку подвір'я, нагадали їй літні кінотеатри, пакетики із гарбузовим насінням, затишні Атенські дворики й старі добрі часи, коли не було ні бетону, ні задушливих вихлопних газів.

29

Буря налетіла неждано-негадано. За день до від'їзду Марії, на зворотному шляху від розкопок до селища, укриті порохом, вони повільно йшли, Антигона жестом затримала Дукареліса біля розлогої опунції. Коли решта віддалилася — *те, що ми робимо, небезпечно* — вона висмикнула з гранати чеку. Макіс погрожує, що викладе все перед його дружиною. Дукареліс чув гуркіт громовиць, бачив далекі блискавки на фоні неба, яке ще не затягли хмари. Інстинктивно він провів рукою по чолу; як можна було так уляпатися, але часу на роздуми не було, *пане професоре*, як постелиш, так і спатимеш. Він накинувся на Антигону.

— Це ти йому розп'ятякала?

— Я нікому ні про що не розп'ятякувала. Він бачив нас біля млина, а до того — уночі, коли ми зустрілися біля скель.

— Та ми були там не більше десяти хвилин. Звідки йому відомо, де ми зустрічаємося? Він стежить?

Вона безсило знизала плачами. Звідки їй знати?

Дукареліс побачив його спину в натовпі й уп'явся очима. Він рухався з усіма й раптом — обернувся, подивився йому в очі. Його погляд закарбував їх на віддалі, поруч одне з одним і нікого довкруг. Потім Макіс знов повернувся й продовжив свій шлях.

«А раптом він блефує? Може ж таке бути?» — гарячково думав Дукареліс, але час минав і його ілюзії розвіювалися. Песимістичні настрої наростали. А якщо він справді вирішив помститися? Чим живиться скривджене кохання, як не ненавистю?

Земля йшла йому з-під ніг. Він відчував себе човником в оскаженілому морі. Душу огорнув морок. Вибору не лишалося. Йому треба зібрати в кулак усю волю й самому розповісти дружині правду. Увесь зворотній шлях він, хапаючи ротом повітря, не спиняючись не на мить, готував свої слова.

30

Однак усе, що він собі понавигадував по дорозі, пішло за вітром. Він повісив носа, уникав дивитися на неї, почав затинатися та плутати слова. Дружина затулила долонями обличчя. Її плач практично не було чути, лише окремі схлипування. Вона відштовхнула його в безпомічній спробі наблизитися до неї. Це ж треба, додумався зараз спробувати втішити її обіймами?!

— Не чіпай мене! — ричала вона, попереджувально виставивши перед собою руку; заплющивши очі, так, наче самий його вигляд викликав у неї огиду, а він перетворився на якесь із жахливих істот, добре знаних грецькій міфології.

Зрештою, вона не втрималася й обсипала його нечуваними прокльонами. Кожне з цих слів було свіжою раною на скривавленій душі. Це й не були слова, а удари ножом. Увесь цей час він грав у свої брудні ігри в неї за спиною, зраджував її і мов хлопчик годував своїми казочками через страх прийняти правду. Боягуз! А вона ж в останні дні повірила... Яка нечиста сила змусила її сприймати все за чисту монету й перетворитися на посміховисько?.. Вона знов розридалася, згребла в оберемок одяг, захала у валізу й зробила крок у напрямку до дверей.

Він підскочив і схопився за засув.

— Куди ти зібралася?

— Пусти. Задихаюся!

— Благаю, Маріє, перебувай тут до завтра. Не влаштовуй скандал!

— Тебе лише це цікавить? Щоб нічого ніхто не сказав про твоє добре ім'я? А я? На мене тобі начхати! — вигукнула вона й вибігла надвір.

Марія отямилася лише в таверні кира Анестиса. Той сидів поруч і намагався її заспокоїти, пропонуючи ковтнути води.

— От лихо... Та що ж з вами сталося таке? — занепокоєно по черзі запитували хазяїн таверни та його дружина кира Анньо.

— Нічого... нічого, — крізь сльози повторювала Марія.

Під очима в неї від ридань уже утворилися темні кола, сльози давно зміли блакитні тіні, обличчя набуло хворобливого сірого кольору. Коли вона трохи заспокоїлася, попросила господарів знайти їй кімнату

на ніч. Кир Анестис сказав, що інших кімнат, крім пансіону, на острові нема. Усе доступне житло орендували археологи, але, певно, він зможе щось придумати. У таверні є невелика підсобка, вони з дружиною постеляться там, а вона піде до їхнього будинку. І ніяких відмов він чути не хоче!

Потім прийшов Дукареліс, марно стукав у двері, та ніхто йому не відчинив. Увесь вечір з Марією просиділа кира Анньо. Вона благала її не руйнувати шлюб; *доню*, жінка має миритися, така вже наша доля. Не повинен один випадок чоловічої недоумкуватості зруйнувати їхнє життя. Той уже прибіг каятися, тож хай вона прийме його назад.

Марія не проронила за цей час ані слова, сиділа з червоними від сліз очами. Перед її поглядом проходило все попереднє життя. Студентство, економічна скрута, період диктатури чорних полковників, коли він співав їй «Чорна коса й очі, лагідні, мов квіти в мого кохання, що в серці живе»^[23], участь у підпільних студентських групах, діяльність яких не виходила далі кімнат, де вони збиралися.

Наступного дня Дукареліс з'явився ні світ ні зоря і несміливо спробував ще раз до неї підступитися й просити вибачення. На цей раз двері перед ним відчинилися. Вона дивилася на нього з дзеркала, згорнувши руки наче крила на грудях, як у жінок на кікладських статуетках. Крізь вікно скоса в кімнату било сонячне проміння, у густому світлі якого клубочилися частки пилу. Нарешті вона відчула його присутність і могла знову грюкнути дверима перед носом, але не зробила цього. Це підбадьорило його.

— Маріє, — почав він, видихнув і нерішуче зупинився на порозі, — будь розсудливою! Це була хвилинна слабкість. Кожен може оступитися. Спробуймо не руйнувати те, що будували стільки років? Чорт забирай, я ж знаю тебе змалку...

Вона різко повернулася в його бік і подивилася прямо в очі. У її погляді бриніла ненависть, огида, знецінення, потроху від усього. Мішки під очима.

— У мене таке враження, що ми вже давно не живемо як подружжя, але я все не могла цього збагнути. Ти дозволяв увесь цей час мені жити в облуді та лицемірстві.

— Ні, неправда... — спробував захиститися Дукареліс.

Вона обірвала його:

— Якщо тобі потрібна свобода, я не перешкоджатиму й подам на розлучення...

— Я не хочу, — видихнув Дукареліс, — я не хочу розлучатися з тобою.

— Раніше про це слід було думати! І справді, скільки часу все це коїться за моєю спиною?

Дукареліс сполотнів. Зіщулився, безсило опустивши руки. Подивився собі під ноги, потім через вікно на вузький хідник. Зробив один-два кроки в кімнату й промимрив:

— Останні три тижні.

Обоє замовкли, кожен дивився у свій бік. Кожен перебував у своєму світі, в іншій галактиці. Два світи, що розташовані поруч, але кожен ігнорує існування іншого. Першим перервати мовчанку вирішив Дукареліс.

— Маріє, дай мені ще шанс. Я спіткнувся... Хвилинна слабкість...

Вона знову глянула йому в очі.

— Дати другий шанс? Ну, добре, просто зараз іди й вижени ту іншу зі своєї команди, і я дам тобі шанс. Нумо, не зволікай, корабель незабаром відходить...

Дукареліс заляк на місці. У глибині душі він уже ні на що не розраховував. Але ж ось замріяла слабенька, проте надія. У ту мить він був цілком відвертий, ні, він не хотів розлучатися. А ще його лякав галас, що може здійснитися на острові. Як, утративши обличчя, він продовжуватиме розкопки? Дружина стояла навпроти, уперши руки в боки. Чекала...

Він опинився в пастці, наче якась гігантська клешня підхопила його й пожбурила у вир розбурханого моря. Йому здавалося, що він потрапив під мікроскоп і його розглядають, рахують вдихи і видихи, рухи, перепади настрою. Неначе якийсь ентомолог оглянув його, визначив клас і вже готується пришпилити невидимою голкою в коробці. Він знову не міг збагнути, куди потрапив. Та перед ним і далі не було нікого іншого, крім дружини. З мішками під очима від сліз, скуйовджений волоссям, блідою шкірою. З плоті та крові — і вона вимагала відповіді.

— Але... зараз... не вийде, — промимрив він. — Лише ж два тижні лишилося. Завершимо роботи і я її прожену, от побачиш. Не

влаштуймо спектакль; ми ж станемо посміховиськом! Почекай трохи!

Марія Дукарелі іронічно посміхнулася.

— Поводься, нарешті, як чоловік, а не манірна панночка, — кинула йому вже через плече, твердо прямуючи до порту з валізами в руці.

Він не знав, що робити. Слід кинутися навздогін? Але злякався й не наважився. Здалеку він бачив, як вона піднімається по трапу й зникає в кораблі, наче величезне морське чудовисько ковтає її фігуру. Так і стояв біля будинку кира Анестиса, коли корабель розвів пари й почав розвертатися. Море спінилося, чайки оточили його зусібіч і супроводжували в напрямку відкритого моря.

31

Як він міг?.. Як міг...

Змусив мене жити в ілюзорному світі. Усі ж знали, усі ж здогадувалися, усе це відбувалося на їхніх очах, хіба ні? І кир Анестис, і кира Анньо, і Кукулес. Ось чому їхні хвіртки відчинялися в мене за спиною, ось чому вони з такою цікавістю розглядали мене в провулках. А я й гадки не мала, наївна, справжнє посміховисько, усміхалася направо й наліво мов дурненька, й уявити не могла, що відбувається в мене за спиною. Виставив мене на глум... Нащо я приперлася на цей проклятий острів?!

Як він міг... Ненавиджу його. Як він міг торкатися мене, а потім... Стільки років життя на смітник одним махом! Усе зруйнувалося в один мент.

Але в цьому й твоя провина, Маріє. Навіщо ти була такою довірливою, навіщо сприймала все за чисту монету, навіщо так вірила йому? І от тепер? А що тепер?

Хочу, щоб ніколи він більше не потрапляв мені на очі! Узагалі нікого не хочу бачити. Візьму ще відгули, не з'являтимуся на роботі й наступного тижня. Не хочу нікому нічого пояснювати... Господи, як це все пережити?..

— Ваш квиток?

— Будь ласка.

Як так, що всі довкола вдають, ніби нічого не сталося?! Море жене собі хвилі, чайки носяться над кораблем? Ач які вперті, не відстають... Якби зараз сталася якась катастрофа, якби весь світ розвалився на шматки, мені було б на це начхати. Байдуже... Господи, як це перетерпіти? Хоч у море кидайся.

Багато разів до мене приходили такі думки. А що, як... І ось цей день настав. І нема ніяких сил його пережити. Життя ніколи не стане колишнім.

Посміховисько... Так зганьбитися! Як же він міг... Стільки разом пережили? П'ятнадцять років шлюбу, а він... Ідіотка! Завжди підставляла йому плече... Яка ж дурепа! Вірила кожному його слову. Ідіотка...

— Пані, з вами все гаразд? Можливо, потрібна допомога?

— Ні, дякую. Зі мною все добре... Не хвилюйтеся. Усе добре.

Чому мені не можуть дати спокій? Не хочу нікого бачити й чути... Треба взяти себе в руки... Я не в собі. Он уже поглядають у мій бік. Повернутися спиною, заплющити очі, удати, що сплю...

А якщо він справді розкався? Що робити тоді? Прийняти його назад? Зрадника, що потоптався по мені? Як же нестерпно все болить! Наче всередині мене щось свердлить, щось перемелює мої нутроці, пече; якесь лезо загрузає глибше й глибше, ракові клітини, що розповзаються по тілу.

Удати, що нічого не трапилося? Взяти й проковтнути все, що було?

Може, не слід було тікати отак з острова? Лишитися там. Привселюдно кинути обвинувачення в обличчя. Хай бачать усі!

Мене зараз знудить. Де взяти ті сили, щоб винести все це? Люди справді можуть отак, бавлячись, змінювати своє життя? Просто натиснути на кнопку, і — клац, усе зупиняється, клац, усе починається знову?

Дукареліс шукає фотографії з розкопок. Розкладає їх на ліжку, старі чорно-білі спогади з того часу, який він добре відчув як тілом, так і душею. Ось він, запилужений, сидить у наметі, оповитий тютюновою хмарою, з люлькою в руці наче кінозірка 50-х. Перед ним незмінний щоденник розкопок. За ним на розмитому фоні Макіс вивертає візок з відвалом. На іншій — кира Евлалія сперлася на кайло, а біля неї, навколішки, Антигона зі щіточкою руці виглядає з розкопу. Вона знову розчищає місця біля скелета, знайденого у фундаменті будинку, оглядає розтروщений череп, каменюку, поряд з ним, кістки зігнутих у колінах ніг та неприродно вивернутий таз. Перечитує висновок німецької лабораторії.

Німецькі остеoarхеологи підтвердили їхні підозри, проте, водночас, зробили набагато більше відкриттів, які не мали шансів потрапити в поле зору його наукової допитливості. Смерть настала від удару гострим предметом, імовірно, якимось інструментом, який кілька разів пробив грудну клітину, можливо, зачепивши серце, свідченням чого є характерні відмітини на ребрах. Руйнівний удар в область лобової кістки був нанесений, імовірно, каменем завдовжки 10 сантиметрів, знайденим поряд з останками; цей потужний удар було завдано вже після настання фізичної смерті молодій жінки.

Скелет не зазнав руйнації через сприятливе середовище зберігання: низький вміст в ґрунті рН та іонів водню. Жінка була не старша двадцяти років. Про це свідчить стан зубів, зони кісткового росту остаточно не закриті, також третій кутній зуб у верхній щелепі справа ще не виріс. Це підтверджував і аналіз остеонів, ширина отвору в області тазу, розмір довгих кісток і хребта, а також їхнє хімічне датування на вміст азоту, фтору та урану. У складі кісток також були виявлені сліди натрієвої солі, свідчення функціонування жіночого гормонального циклу. Згідно з одним експериментальним методом, в основі якого лежало виявлення антигенів та полісахаридів у дентині, у жінки була перша позитивна група крові. Вона була заввишки 1 м 55 см і належала до того ж антропологічного типу, що й останки інших доісторичних людей, знайдених на кладовищі Агрільї, тобто до

якогось низькорослого середземноморського народу, згадуваних Тукідідом карів чи лелегів.

Карієс зубної емалі, а також характерні відмітини на зоні ясен вказували, що вона страждала на гінгівіт. Залишки вуглецю, стронцію та ізотопів азоту в колагені доводили, що харчування жінки включало в себе рибу, молюсків, бобові, зернові культури, а також представників місцевої флори. Наявність ізотопу азоту-15 означала, що жінка вживала в їжу молочні продукти одомашнених тварин. Однак було встановлено практично відсутність заліза, причиною чого могло бути недоїдання. Вона займалася щоденною важкою працею, на що вказує сколіоз хребта та ознаки артриту плечового пояса та поперека. Деформація стегнової кістки та щиколотки свідчить про те, що вона тривалий час сиділа, схрестивши ноги, чи стояла на колінах, упираючись в землю пальцями ніг — пози, характерні для користування жорнами чи виконання таких робіт, як плетення.

Найбільш несподіваним відкриттям було те, що згідно з показниками, жінка була вагітна першою дитиною. У ґрунті, зібраному в районі жіночого лона були виявлені рештки кісток ембріона. На момент настання смерті вона перебувала приблизно на третьому місяці вагітності. Ці дані одразу перетворювали останки на одну з найважливіших археологічних знахідок останніх десятиліть. Згідно з аналізом вуглецю-14, доісторична жінка загинула приблизно в 2600 році до н. е. Ця дата збігається з даними, отриманими із зотлілих зерен пшениці та ячменю, знайдених в грушеподібному глечуку на одному рівні з останками жінки.

Звіт німецьких учених був оприлюднений у найважливіших міжнародних журналах і мав великий резонанс в науковій спільноті. Водночас він спровокував низку візій щодо обставин, за яких було вбито молоду жінку. У плані винахідливості вони могли позмагатися з детективними історіями Конана Дойла. Загадка людських останків з Куфонісі отримала навіть мить ефемерної слави на шпальтах міжнародної преси.

Курить. Випускає білу хмарку диму, яка розсіюється довкола, наче біла прозора завіса. Він бачить її всередині, вона стоїть біля одвірка будинку, стіни якого складені з підібраних пласких каменів, скріплених якимось глиняним розчином. Балки виготовлені з фіди, гілля та очерет, замазані розм'якшеною глиною, виступають нерівно над стіною. На ній груба вовняна спідниця та перикормій, у якому лишаються оголеними груди. Спідницю вона зв'язала з вовни сама спицями з кістки. Її довге волосся заплетене в косу з прикрасами з жовтої та червоної рині. На шиї вона носить намисто з мушель і морських камінців. Ззаду в області лопатки в неї видніється татування летючої риби.

Він хотів би прослизнути в її голову й подивитися зблизька на думки, та й загалом мав відчуття, що може простягнути руку й доторкнутися до неї. Вона відчуває, що хтось наче пальцями торкається її волосся, і здивовано озирається, але це просто гра її уяви, ззаду нікого нема, до неї торкається лише вітер. Потім вона дивиться вниз на узбережжя, обводить поглядом затишну, безвітряну бухту, а тоді задивляється у відкрите море, наче прагне там щось знайти. Потім її погляд перебігає на півострів, що випростався попереду. Два кораблі із заморських країв повільно запливають у порт. Вони — перші, що припливли на острів цієї весни; гарна ознака того, що незабаром килі й інших кораблів почнуть пінявити води Егеїди, а чоловіки острова теж вирушать у далекі мандрівки. Гребці сидять двома рядами й ритмічно вдаряють морську гладінь. Форми цих кораблів відрізняються від видовжених кікладських. У місцевих корпус був більш кутастим, що дозволяло розвивати швидкість, а ніс тягся вгору, завершуючись скульптурою риби. У цих навпаки є щогла та вітрила, зараз згорнуті через штиль, а також висока корма. Новоприбула команда відпочине на їхньому гостинному острові, поповнить припаси води та продовжить шлях до великих Кікладських островів. Там вони обмінюють свої екзотичні товари: двосічні ножі, буси, коштовне каміння, прикраси, кікладські глечики та статуетки. На Тері візьмуть пемзу, На Наксосі — корунд, на Паросі — мармур, на Мілосі — обсідіан, на Сифносі —

мідь, свинець та срібло. Їхні голоси долітають аж сюди, вона чує чужинську мову, коли вони скидають кам'яні якорі й зістрибують на мілину.

Кассіопі захотілося кинутися до ущелини за пагорбом, нарізати там лози й наплести з неї круглі й прямокутні кошики, з ручками та без, килимки. Як же вона про це не подбала вчасно?! Можна б було наміняти в чужинців багато чого корисного. Але нічого, ще наплете і їх відвезе якось її ладо на Наксос чи Даскальос на своєму довгому човні. Вона йде брукованими вуличками поселення й доходить до стежки. У руках стискає серп з обсидіановим лезом, чоловік торік виміняв його на Мілосі, коли поселення відправило туди цілий великий корабель.

Дивиться в небо, по-весняному світле. Певно, день буде теплим і його не зіпсують окремі хмарини на обрії. Довкола неї все вкрите анемонами, стокротками, лілеї повипиналися поміж скель, дикі трави налилися соками, на них ще тримається вранішня роса, *матусенько рідна*, як же гарно! Вона згадує померлу маму й те, як вони ходили разом по трави. Над головою бавляться ластівки, крутяться, пірнають стрімко вниз, аж торкаючи крилом землю, хапають на льоту дрібних комах. У вишині небо розтинають бджолоїди, вона чує їхні крики й проводить поглядом. Весь час на стежині їй трапляються молоді дівчата з поголеними голівками. Вони тримають кошики, куди збирають шафран для підношень Богині в ці дні, коли земля ожила, а смерть і довгі зимові ночі поступилися життю та денному світлу. Дорослі жінки піднімаються схилами, несучи в руках оберемки квітів. Вони наділи прикраси, сережки та намиста, їхні ланіти й уста пофарбовані свинцевими білилами.

Тепер вона починає спускатися схилом з іншого боку, проминає густо насаджені дикорослі оливкові дерева й занурюється в ущелину, зникаючи між кипарисів. На її дні дзюркотить струмок. Довкола шугають сині та червоні бабки. Вона збиратиме очерет, обираючи рослини з міцними стеблами. Увесь цей час їй увижається, що за нею невідривно стежить пара очей, що вона не сама в цих хащах. Невже це сама Велика Богиня? Усе у світі несе на собі печатку її присутності. Вона вдихає в усе життя, відроджує те, що померло тоді, коли дні покоротшали, а ночі подовшали. Усе набуває сенсу завдяки їй, *матінко*. Молода жінка знає, що коли дні її земного життя добіжать до

кінця, вона продовжить існувати в комусь іншому і це їй відкриє Велика Богиня в мить вирушання у Велику Мандрівку.

Вона розсуває очерет, оглядає стеблини. Вибирає потрібні й підсікає вправним ударом, потім складає на купу. Раптом за нею чується якійсь тріскіт, *матусю*. Дика качка з блакитним оперенням тріпоче крилами й приземляється в крихітний ставочок. Це — знак. Велика Богиня поруч і благоволить їй. Шурхіт листя — це шелест її шат по травах і землі. Вона затримується й розглядає божисте втілення, та витягує шию, косить на неї оком, а потім знову розправляє крила й зникає за очеретом. Вона здригається, *матусю*, відчуває гострий швидкий укол в міжребер'ї, це — доторк Богині.

Кассіопа швидко зв'язує нарізаний очерет, рогіз, якесь зілля у снопи, закидає на плечі й вирушає назад до поселення. За скелями вона бачить двох підлітків з поголеними головами та косицями на потилиці, що спадають на плечі мов водоспад. Вони тримають луки й ховаються, чекаючи на дрібну звірину та птахів — зайців і куріпок. Ще далі чабан випасає стадо.

Скидає свій вантаж перед входом до будинку. Залишає очерет і рогіз підсихати, через кілька днів вона знову їх намочить для гнучкості й почне плести кошики. Закладає кілька дровиняк у піч і розпалює вогонь. Сідає навколішки й починає ручними жорнами молоти ячмінь, потім замішує тісто й на покладених згори пласких каменях випікає хліб. Її чоловік, невисокий, але міцної статури молодик з потатуйованою шкірою, укритою трояндами^[24], рослинами й птахами, з'являється на порозі, його збільшена тінь падає на стіну навпроти. Тримає в руках улов. Він зрання вийшов у море й закинув невід біля Кероса. Дружина всміхається йому, вона вже почала хвилюватися, він сьогодні повертається пізніше, ніж зазвичай. Схоплюється на ноги, щоб узяти рибу й звільнити йому руки; хоче непомітно торкнутися його, але він відсмикує руку. Він роздратований; щось сталося, різко щось відповідає їй. Каже, що дельфіни порвали його сітки і їх знову треба латати. Збирається сказати щось дошкульне про Богиню, покровительку звірини, недогляд якої призвів до такої шкоди. Налякана, вона всім виглядом благає: «Мовчи! Мовчи!» Він гримає на неї. Вона опускає голову, хоче розридатися; у чому її провина, чому він гиркає? Останнім часом він швидко спалахує, не може стримувати себе, і вона не розуміє чому? Не наважується його прямо спитати про

це, *мамо*. Відчуває, як серце стискається в грудях, а під серцем ворухиться нове життя. Живіт починає вібрувати. Вона кладе долоню на пупок і відчуває, як дитина ворухиться, змінюючи положення.

Думає, що, може, у чомусь провинилася й вона; не зможе влітку подорожувати на далекі острови. Але їй треба лишитися. Це — наказ Великої Богині. Він має плавати на недалекі відстані сам; на найближчі острови, на Наксос, Аморгос і решту Кікладських островів. Хіба цього мало?

Кассіопа чекатиме, коли утворяться жарини. Чоловік сідає з іншого боку домівки, подалі від неї. Його очі запалені й сльозяться. Це справжня причина, чому він не залишає острів у той час, коли всі інші збудуватимуть веслами води Егейського моря, переправлятимуться з острова на острів, обмінюватимуться товарами, перезнайомляться з купою чужинців. Така реакція з'являється тоді, коли тебе чекає мандрівка в невідоме, чудеса, які неможливо навіть уявити.

Кассіопа ставить над багаттям триногу й пече рибу. Вони мовчки з'їдають її, сидячи на дерев'яному ослінчику, кожен занурений у свою самотність. Але навіть і зараз відчується якась дивна присутність у їхньому домі. Вона налякана богохульними словами чоловіка. Дивиться по кутках, там нікого нема. У неї враження, що те *щось* пензликом перемальовує кожен її рух, *мамо*, як робить і вона сама часто на свіжій глині горщиків, коли видряпує та навіки поневолює мить, як риби плывуть у воді, а ластівки залицяються в повітря одна до одної. Чи наче на картинах, які вона бачила у великій будівлі на краю поселення: кораблі плывуть по морю, звірина виходить до річки, на скелях розпускаються лілеї, по вулицях проходять процесії, люди вбрані в барвисті червоні, сині та зелені барви, видобуті з кіноварі, азуриту та малахіту. Усе мов скам'яніло, але лишень чарівна паличка торкнеться зображення, воно оживе, усе почне рухатися, бігати та коливатися на вітрі. У неї з'являється враження, що рука, яка рухається в пустоті, зараз зобразить і її поміж жіноцтва в процесії. Чи могла б вона уникнути цього, утекти? Почувається в пастці, наче горобчик, що відбився від мами й тата, утратив сміливість і тепер чекає, чи зласкавиться сокіл.

Певно, це таки дух Великої Богині, який з далекого майбутнього прилетів її провідати в її власному сьогодні. Коли ця домівка перетвориться на руїну, коли каміння, стіни, дерев'яні перекриття й

стеля похитнуться та впадуть і поховують під собою життя, певно, саме цей дух збереже назавжди в пам'яті її душу та образ. Відчуває, що богиня залишає для неї роль, яку вона сама не вибирала — стати легендою, яку вечорами острів'яни переказуватимуть, сидячи біля вогню.

Вона дивиться в куток на шмат обсидіану, з якого її чоловік відбиває тонкі відламки й майструє ножі. Потім — на статуетку, що зображає Велику богиню в позі породіллі, яку вони придбали під час минулої мандрівки. Через кілька місяців на великі річні свята вона візьме її з собою на Керос і коли народиться повня з лона Великої Богині та відіб'ється на морських хвилях, статуетку розіб'ють у святилищі під спів священних гімнів.

Надвечір вона бере з глиняної підставки свої прикраси, фарбує щоки й знову йде в поля. Повертається з оберемком квітів і потім, коли настають сутінки, швидко дріботить стежною, яка веде на північну частину острова до кладовища Агрильї. Кладе квіти біля жертовника Богині на невеликому підйомі, поміж висічених у скелях поховань.

На стежці арфісти, лірники й авлетисти грають на пошанівок Богині священні мелодії, готуючи вірних до наближення до її священних місць із шанобою та світлою радістю. Коли ніч вкриває стежину, жерці запалюють багаття й кадять довкола святилища, огортаючи його пахощами зілля.

Вона знає, що Велика Богиня захистить її від сил зла та страждань під час пологів, *мамо*, щоб її дитина народилася здоровою й подбає про те, щоб вона після короткого перебування в цьому світі, рушила далі, в інший.

34

Інші готуються до від'їзду... Вийдуть у відкрите море й назад повернуться десь за місяць. Помандрують світ за очі. А я... Я залишусь тут. Прив'язаний до суші, наодинці з нею, разом із жінками поселення, каліками й літніми людьми, наче я й сам каліка якийсь. Та в мені пружинить пульс життя, у руках міць! Я міг би гребти і день, і ніч. Хай заливає хвиля, хай сонце пече. Ніхто з них так далеко не запливав, як я минулої подорожі. Це всі знають.

Як тут висидіти, наче ти в чомусь завинив? Ще й ця... самі нарікання, охання, страхи. Вона бачить якісь тіні, скрізь перед нею постає Велика Богиня. Я просто збожеволюю...

Торік з у період мореплавства все було інакше. Подорожували, доки дозволяла погода. Під час відправлення до берега вийшли всі острів'яни. Бажали нам щасливої дороги й співали. І вона прийшла, співала. Щось у ній змінилося.

Вони вирушають через кілька днів. Знайду собі якусь причину, щоб не йти на берег і не проводити їх. До світанку сяду в довбанку й попливу рибалити. Верне від цих прощань.

Добре було тоді... Ми лягали горілиць під зоряним небом посеред відкритого моря чи на невідомих берегах. Іноді гребли, стежачи за великою зорею на півночі. Кожного дня світ змінювався. Стільки людей, стільки островів. Біля Аморгоса здійнявся шторм, вітер скаженів, хвилі накидалися на корабель, ми вже попрощалися з життям і приготувалися зникнути в чорній безодні, але витримали, не здалися й дісталися берега. З Мілоса привозили обсидіан, а з Кітноса — мідь. На Паросі, Наксосі та Сиросі я загубився в гамірних, як вулик, містах. Згадував про наше поселення й думав, яке ж воно затишне та невеличке. Стояв і просто дивився на натовп, який проходив переді мною, тягнучи глечики, городину, рибу, кошики. Стільки люду набилося в одне місце. Я намагався заговорити з ними. Запитував і дізнавався. Багато чули вперше про наш острівець. Я слухав про їхнє життя й у голові не вкладалося все почуте. Мені розповідали, що ген за островами, якщо довго-довго плисти, море закінчується. Я не міг збагнути, як це — море закінчується? Воно ж

нескінчене, як небо! Але вони сміялися з мене й казали, ні, закінчується, а потім починається нескінченна земля. Люди, які на ній живуть, не схожі на нас. Багато з них ніколи не бачили моря, а більшість його боїться.

Ми вирушили туди, а потім тринадцять днів поверталися звідтіля на своєму довгому кораблі, ущент заповненому всякою всячиною. А тоді рушили в інший бік, і знову там зустріли дивовижі й нові місця. І знову повернулися, і так було до того часу, поки зіпсувалася погода. За одну подорож я довідався стільки, скільки за все попереднє життя.

Але тепер... Як висидіти в цьому проклятому місці разом з каліками та немічними? Ще й ця... щодня стає більш дивною, все скаржиться й боїться. Вважає, що я весь день сидітиму поруч як на прив'язі. От візьму свою довбанку й попливу...

35

Знову мене вивертає. Знову до горла підступає блювота, мамо. Нема чим дихати. Як це витерпіти? Відчуваю, як воно ворушиться під серцем, смикається.

Хоч би він мене підтримав, не був таким грубим, не віддалявся. Він лякає мене, я боюся. Кілька разів помітила, як він дивиться з-під лоба на мене так, наче я для нього — найбільш ненависне створіння. У чому моя провина? Я ж просто хотіла, щоб він був лагіднішим, поступливішим у цей час, коли я вся змінююсь. Мені ж багато не треба!

Я знаю, як йому кортіло податися в подорож. Але мені лячно. Він потрібен мені; у мене ж більше нікого немає. Треба лишатися зі мною, поки не народиться дитина. До того часу я присвячена Великій Богині. Для неї вагітність священна; це ж так, мамо? Це таємниця, яка з'єднує в одне ціле світ, у якому вона панує.

Певно, мамо, у чомусь є й моя провина? Я стала такою дратівливою. Але нічого не можу поробити, це вище моїх сил, не знаю, що зі мною коїться. Усе падає з рук, не вистачає витримки та сил. Іноді просто закриваю долонями обличчя й плачу без будь-якої причини.

Як же потрібні зараз його увага та лагідне ставлення. Я хотіла б з ним поговорити про те, що мене мучить. Але бачу його насупленого, зануреного у власні невеселі думки й не наважуюся підступитися. Уже й забула, коли він торкався мене... Майже не говоримо. Кілька слів, та й по всьому, і ті — через силу та крізь зуби. Мені так самотньо...

Останнім часом мені дуже погано, мамо. Бачу довкола лише темряву. Сахаюся від власної тіні. Єдиною моєю відрадомою лишаєшся ти! Лише на твоїй могилі мене охоплює спокій. Згадую тебе й спокій входить у мою душу. Розповідаю тобі, що чекаю дитину й відчуваю, що ти мене чуєш і радієш. Тоді до мене повертаються сили і я з хап вертаюся додому.

Завтра знову туди прийду посидіти на твоїй могилі. Проходитиму й на жертовник Великої Богині. Принесу їй знову дикі квіти. Молитимуся про її заступництво, і його щоб вона берегла, коли він

спустить довбанку на води моря; хай не звертає увагу на те, що коли той гнівається, може образити її грубим словом.

Чому все так складно? Як пережити наступні місяці? Добре, що хоч відчуваю дитя під серцем. І коли воно прийде у світ, я забуду геть усе. І він змінить своє ставлення, мамо, от побачиш.

Історію з трояндами він пригадав уже тут на острові. Про неї йому нагадала троянда, яку він зрізав у садку власниці пансіону. Стебло втратило соки, кілька пелюсток вискубнулися з бутону. Треба було кинути в склянку аспірин. Через рік після того, як хтось вдерся у кімнату Ісмени, його дружина якось вранці знайшла в себе на робочому столі червону троянду. І жодного натяку, від кого б це могло бути. Увечері вона повернулася додому й показала йому цей «дарунок». Червона троянда з обрізаним терням, пожовклим по краях листям, яке вже помітили чорні цятки. Вона розсміялася.

«У тебе таємний залицяльник. — спробував пожартувати він. — Треба сказати йому, щоб бризкав листя фунгіцидами». Він не надав жодного значення цьому епізоду й не ревнував. Просто піднявся з дивана й пішов до свого робочого кабінету, насвистуючи мелодію пісні Джо Дассена. ...*Et si tu n'existais pas/ Dis-moi pourquoi j'existerais...* Він часто слухав цей диск, пихкаючи люлькою. Його дружина була привабливою жінкою, тож такі речі не були чимось неможливим. Через кілька днів він знову побачив нову троянду у вазі на її комоді. Замислився, чи це той самий таємний прихильник? Постійно натрапляв на неї очима, коли заходив до їхньої спільної кімнати. Іноді там опинялася й вона, застеляла ліжко чи приміряла спідницю, куплену на вулиці Ерму^[25]. Він нічого не спитав, вона нічого не пояснювала. Лише ввечері, коли вони лягли в ліжко й вона переді сном розкрила «Кохання під час холери», він вирішив спитати про троянду. Вона не відвела погляду від розкритої книжки, освітленої вінтажною настільною лампою. Так, вона знайшла квітку знову на своєму столі в офісі на стосі звітів. «Навіщо ти взяла її, нащо демонстративно поставила у вазі у нашій кімнаті?» Сколихнулася, сказала, що в цьому немає нічого навмисного. Подумала, що шкода її викидати, квітка ж. Він знав, що вона кохається у квітах, особливо, у трояндах. Схопилася з ліжка, підхопила вазу й понесла її на кухню. Але квітку не викинула, ні. Дукареліс знайшов її зранку на полиці біля холодильника, реліктом незлагоди, видимим боком сварки, яку проковтнуло мовчання. Пелюстки вже розкрилися, але до вечора, коли вона

повернулася додому, уже попадали на підлогу нагадуванням, що краса, як і життя, є швидкоплинними.

Ті троянди швидко вилетіли з пам'яті, а дружина жодним чином не нагадувала про цей епізод. Через рік на Різдво вони поїхали в гори Аркадії. Ісмена поїхала до своєї двоюрідної сестри, яка тоді навчалася в Лондоні. Зі свого вікна вони дивилися на верхівку Менало, засипану снігом. Сніг важким покриваловом огорнув віття ялин. Вони щойно скінчили кохатися біля каміна й він допивав келих червоного вина. Тихо потріскували дрова. Він набив люльку, почав шукати запальничку, але не знайшов свою. Відкрив жінчину сумочку й почав нишпорити, шукаючи її, і... намацав пальцями троянду. Вона давно зів'яла, засохла, стала мертвою квіткою, яка втратила колір, і справляла хворобливе враження. Він заціпенів і невідривно дивився на неї, обличчя збліднуло, плечі похилилися. У багатті щось гучно стрільнуло, певно, від вологості дров. Він відклав люльку й потонув у кріслі. Дружина вийшла з ванни, замотана в рушник.

— Я взяв твою запальничку, — сказав він. — Отут вона, на столі. Вона метнулася до сумочки й побачила, що та розкрита й суха троянда лежить на видному місці. Він дивився на неї, оповитий тютюновим димом. Бачив, як стиснулися губи й затріпотіли вії. Піднявся, підійшов і сів біля неї, не випускаючи запальничку з рук.

— Я не хотіла тобі казати...

— Чому?

— Тому що минулого разу тобі було боляче.

Дукареліс нічого не сказав. Та й що тут скажеш? Його смуток, наче тінь, розповзався по меблях, підлозі, стінах, навіть по язиках полум'я. Він випустив чергову хмару диму, дивився, як і вона розповзається по кімнаті, аж поки не піднялася по кутках до стелі, шукаючи місця, крізь яке можна було б вислизнути із зачиненого приміщення.

Ось і сьогодні він пригадав історію про троянди чи, скоріше, знову вона виринула в його думках. Він усвідомлював той факт, що їхнє кохання утвердилося на зраді. Ця думка ніколи не полишала його голови, він мучився від почуття непевності й сумнівів. Зараз він сидить на балкончику, дивиться, як вечірня сутінь укриває Керос, занурюючи його в міфічний простір. Вибирає на екрані мобільника телефон атенського поліцейського відділку. Слідчий не на місці. Залишає для нього повідомлення. Через п'ять хвилин лунає дзвінок.

— Дякую, що зателефонували, пане Дукарелісе! Насамперед хочу розвіяти підозри щодо вашого приятеля Апостолоса; він не причетний до зникнення вашої дружини. Має залізне алібі. Того вечора він був на лекції в Атенській академії; це підтверджують інші присутні. Хотів вам зателефонувати, але, знаєте, забігався...

— Радий це чути. Казав же вам, що не варто його вплутувати.

— Ми маємо перевіряти будь-який факт, пане Дукарелісе. — Відчеканив слідчий. — Також ми з'ясували, для чого було знято гроші з картки. Пам'ятаєте? Ті дві тисячі євро...

У Дукареліса пришвидшується пульс, скроні стискає. Чекає.

— Вона віддала їх сестрі. Та була вимушена взяти непідйомну позику, про що й повідомила нас письмово. Дивно, чому вона не повідомила досі про цей випадок вас? Зрештою, це ваші особисті справи. Тож ми починаємо все знову!

Дукареліс не знає, чи йому радіти, чи сумувати через цю звістку? Усі ці з'ясовані минулі події ніяк не пояснюють головне питання. Водночас він ще раз переконується, що між ними не все було ідеальне. Була й зона тіняви. Слідчий все ще на лінії, але пауза затягується й розмежовує їх все більше. Одна секунда, дві, три... Першим починає знову слідчий:

— Сталося щось нагальне, пане Дукарелісе? Мені повідомили, що у вас термінова справа.

— Еммм...я тут пригадав... дещо... яке може видатися корисним.

Він розповідає слідчому історію про троянди. «У них було пожовкле по краях листя, яке вже помітили чорні цятки, певно, від

ураження грибком». З іншого боку слухавка видає задумливе «хм». Коліщатка в голові слідчого набирають обертів.

— Ви дуже скупо ділитесь інформацією, пане Дукарелісе.

— Я уявити не міг, що такий епізод має хоч якийсь значення.

— А хто міг би бути дарувальником... Маєте якісь думки?

— Ні.

— А в дружини були якісь підозри.

— Ні, вона нічого не сказала.

— І скільки часу це тривало?

— Упродовж кількох років, але не часто й без будь-якої системи.

Востаннє, якщо не помиляюся, це сталося рік тому.

— Добре, подивимося, що із цим робити, — підсумовує слідчий, готуючись покласти слухавку.

— Знаєте...не думаю, що в неї був роман, але кілька років тому відбувся дуже дивний епізод.

І Дукареліс пригадує той випадок, коли хтось удерся в кімнату до Ісмєни.

— Гадаєте, ці випадки пов'язані між собою? В інформації щодо вас і членів вашої родини, яку має у своєму розпорядженні поліція, нічого подібного немає. Ви подавали заяву про проникнення в житло?

— Ні, не подавав.

— Чому?

— Я не хотів перелякати дружину й дочку. Того вечора вони, певно, ні про що не здогадалися.

— Ви вчинили нерозсудливо.

— Можливо.

— Опишіть точно, що сталося того вечора?

Дукареліс має знову пережити той кошмар. Слідчий вважає, що справа серйозна й треба було неодмінно повідомити поліцію.

— Перепрошую, але ви повелися геть по-дитячому.

— Кажу ж: не хотів їх лякати.

— Ясно. А як, ви кажете, називається та хвороба рослин?

— Це – грибок. Марсоніна.

— Я матиму на увазі цю інформацію.

— Дякую.

Виходить подихати. Зупиняється на певний час перед руїнами будинку кира Анєстиса. Саме звідси тоді, у серпні, вилетіла кулею із

запакованими валізами розлючена Марія Дукарелі. У вухах лунають її слова: *Поводься, нарешті, як чоловік!* Він знову немов дивиться в її червоні, заплакані очі, бачить погляди місцевих, які виглядають зі щілин у дверях і віконницях. Блукає провулочками. Висмикує гілочку базиліку із глечика по дорозі й підносить до носа. У провулку розливається пахощі смаженої олії, господині куховарять. Бачить туристів у легкому взутті, з рюкзаками на плечах, що ходять по туристичних крамничках, парочки, які обіймаються біля кав'ярень. Колись тут на стільчиках сиділи старенькі сусідки, а перед ними гасали ватаги дітей, кожен з яких тримав картонну коробку зі своїм цвіркуном. *Ку-ку-лес, ку-ку-лес.* Образи, переживання з інших часів змив нищівний плин часу та рвучкий темп нової епохи. Пасажирські кораблі з Пірею прибувають тепер щодня, вихлюпуючи із себе галасливу юрму. Згадки про острів як туристичний напрямок не сходять зі шпальт газет і журналів. Тутешній рай зник, і разом із ним зникла частина його колишнього життя.

Отак, ідучи, занурений у свої думки, у натовпі, він раптом натрапляє на Кукулеса, *пане голово.* Той постарішав, певно, уже за вісімдесят, голову вкрила сивина. Але виглядає нівроку. Переоране зморшками обличчя, мозолисті руки, покручені пальці. Порівнюючи нинішнього з тодішнім, відчуває відмітини часу й на собі, свою смертну природу.

— Пане Дукарелісе! — вигукує, усміхаючись, той і потискає руку. — Чув, чув, що ви знову прибули на наш острів. Та чого ж оминаєте мою господу?

Заскочений на рівному місці, Дукареліс намагається сказати щось на своє виправдання, але виходить якесь нечленороздільне мимрення. Що тут скажеш? Не завітав, бо не чекав побачити вас серед живих?

— Як справи у вашої неймовірної дружини? — раптом питає його Кукулес. — Вона часом не приїхала з вами?

Тягне з відповіддю, намагаючись збагнути, що можуть означати цей раптовий інтерес, і чи не є він чимось більшим?

— З нею все добре, — нарешті наважується відповісти. — Затрималася в Атенах у справах. — І одразу за законами ввічливості перехоплює ініціативу та питає про родину співбесідника.

— У нас усе слава Богу... Живемо там само, на ділянці, де діти збудували будиночок для стареньких батьків. Заходьте, як матимете

час. Дочка вийшла заміж. У неї четверо дітей. Син повернувся з Америки. Одружився там з американкою. Збудував пансіон і здає кімнати туристам. Розбив також виноградник і робить власне вино.

— Нічого собі! Приємно чути.

— Я при нагоді передам вам пляшечку.

— Красно дякую! — відповідає Дукареліс, прощаючись.

— Перекажіть найщиріші вітання дружиноньці! — відказує Кукулес.

— А ви — своїй! — дещо знервовано завершує розмову Дукареліс.

Кукулес дотримується слова; наступного дня дізнається, де зупинився Дукареліс, і присилає пляшку вина. Його назва — «Кофос Лімен», авторство належить сину Кукулеса. На етикетці зазначено: *«Вино вироблене з добірних ягід сорту асиртико, який дає добрі врожаї в сухому та теплому кліматі Кікладських островів. Вино має золотавий колір і характерний металевий присмак з нотками білих фруктів»*. Залишає вино господині пансіону, одразу вшиваючись геть. Він весь час кудись зникає, блукає безлюдними місцями біля кипарисових гаїв, смоківниць і руїн, не зупиняючись на жодному місці, наче за ним хтось женеться. Вона бачить нарешті, як Дукареліс відчиняє вхідні двері, мертвий від втоми, спітнілий та вкритий пилюкою. Пропонує йому бокал білого вина й запрошує на вечерю за столиком під бугенвілією.

Іде, притискаючи до себе пляшку вина. Він пропонує поставити її в холодильник охолодитися. На вечерю вона насмажила свіжу рибу: бички, смариду та дві доради. Гарніром до них буде салат з морських їжаків та з листя щиріці, а також підсмажені кабачки.

Вона запитує, чи вдалось йому відпочити, потім наважується спитати, чи є якісь новини про дружину. Ні, нічого, геть нічого, шість місяців цілковитої невідомості. Він уже втратив будь-яку надію.

— Як так?

Не вірять у те, що вона знайдеться, вважає, що її вже немає серед живих. Від подиву в неї округлюються очі. «Чому? Звідки такі думки?» Він вагається, не знає, з ким ділитись цією таємницею: з господинею пансіону чи з самим собою? Хочє розірвати мовчанку, яка нахлинула на них, і каже, що вечеря була пречудовою, ніколи він не куштував такої свіжої та майстерно приготованої риби — куди там тим Атенам! — у місті ж ми не бачимо живої риби, лише морожену. Атени — столиця заморозки. В усіх сенсах цього слова. Вона всміхається, їй подобаються компліменти, та й щодо Атен вона повністю поділяє думку. Щоразу, коли вона приїздить туди, її просто вивертає від забюрократизованості, хаосу й анархії в столиці, відчуває себе повністю дезорієнтованою та прагне чимшвидше застрибнути на перший-ліпший корабель і повернутися на острів. Він підіграє їй. «По суті, столиця є одним суцільним цвинтарем». Сміються. Погоджуються, що син Кукулеса непоганий винороб. Добре вино розв'язує язика.

Останній келих вина, а розмова не закінчується. Обговорюють тепер книжки й письменників. Йому подобається серйозна література, Достоевський, Гессе, латиноамериканська проза, найкращі друзі — Маркес, Льюїс, а ще, звісно, Сарамагу. Пишається тим, що міг подолати всього Пруста. Їй до вподоби американці й англосакси: Філіп Рот та Іен Мак'юен. Вона рекомендує йому почитати «Чорних псів». Стає прохолодно. Небо розгортається, мов скатертина, на якій хтось розставив і забув купу свічок і бенгальських вогнів. Вітер погойдує листя бугенвілії. Осідає перша вечірня роса.

Розмова плавно переходить на археологію. Вона запитує про останки жінки, знайденої тут двадцять років тому. Він розповідає, що це була молода, у самому розквіті літ, вагітна жінка, яку жорстоко вбили та поховали у фундаменті біля однієї зі стін. «Жах який!» — вигукує вона й запитує, чи турбування вічного покою людських останків через стільки тисяч років не є своєрідним святотатством і прихованим грабунком могил?

«Так, на превеликий жаль!» — погоджується з нею Дукареліс. Але додає, що інших шляхів не існує. Часто самі по собі знахідки мають менше значення за нові знання, які вони можуть дати, чи нові питання, які можуть поставити. Таким є поступ в археології. Людина має довідатися про своє коріння, ким були її пращури і, що найцікавіше, спробувати осягнути людську природу і свою власну сутність.

— Безперечно, немало тих, — продовжує Дукареліс, — хто не просто мають інші погляди на проведення археологічних досліджень, як, наприклад, австралійські аборигени чи новозеландські маорі, а прямо виступають проти того, щоб хтось ліз у їхнє минуле. Для них історія, яка передається від покоління до покоління, є чимось святим і не призначеним для публічного обговорення. Для них знищення пращурових останків є прийнятнішим за їхнє вилучення із землі та зберігання в лабораторіях і музеях. Такими є й американські індіанці. Вони вважають, що кістки предків мають розчинитися в природі згідно з її законами, а до археологів ставляться, як до грабіжників могил і часто становлять небезпеку для їхнього життя.

Вона мовчки слухає його і не може наслухатися. Він так красиво розповідає, тембр його голосу заколисує, а блиск очей приваблює, *пане професоре*. Важкі пахощі гарденії огортають їх у пільмі.

— А мені близька позиція індіанців, — з усмішкою втручається вона в його монолог, — ну, я маю на увазі, те, як вони ставляться до законів природи, а не те, що хочуть заподіяти шкоду археологам. Краще не тривожити останки, віддані в лоно землі; хай їхню долю вершить природа та її закони.

— Іншими словами, ви не на моєму боці, — жартує він і доповнює в манері виступу на поетичному вечорі. — Зрештою, єдиний надійний свідок того, що наші предки існували, є їхня відсутність.

— А й справді, як це — видобувати на світ Божий якусь річ, яка пролежала в землі тисячі років? Що ви відчуваєте в цей час?

— І дуже багато чого, і геть нічого. Навіть найбільш небуденна річ може перетворитися на звичку. Це схоже на те, як перший раз кохаєшся з кимось. Наступні рази не будуть простим повторенням першого, але ти їх не пам'ятатимеш. Та перший не забудеш ніколи. Перекажу слова одного колеги: «Після стількох років експедицій я лише зараз починаю розуміти, що грандіозна знахідка під час самих розкопок може видатися чимось абсолютно неважливим».

— А людська природа? Вона змінилася з того часу, як тут на острові проживала та нещасна?

— Гадаю, що ні! Людська природа виявляється дуже стійкою до змін, які несе з собою час. Вона лишається незмінною останні чотири чи п'ять тисяч років. Людина змінила ландшафт довкола себе, але нічого — у собі.

Думки про незмінну людську природу змушують його нахмуритися. Бачить у всьому цьому свою власну сутність, затиснуту між симплегадами часу, прив'язану до долі інших людей зі свого кола. В'язень буденності, яку він сам вибрав для себе, замкнений у ляльковому театрі, просто маріонетка, яка рухається, смикана за мотузочки кимось зверху. Згадує слідчого. Нинішня розмова починає нагадувати йому допит. Раптом відчуває себе оголеним; усе, що тримав у собі, наражається на небезпеку викриття.

Його романтизм помалу випаровується. Вона це помічає. Загортається в жакет. Прохолода відчувається все сильніше. Вона — жінка прямодушна, тож каже, що він видається їй засмученим, як це правильно сказати грецькою, трохи *depressed*.

Аж ніяк, заперечує він; просто вино трохи вдарило в голову, крім того, він втомився на прогулянці через цю нестерпну спеку. Так, йому дошкуляють докори сумління, але то все надумане! *Це ж просто вечерея, сидимо, бесідуємо; нічого такого.* Лишає ці думки при собі. Вона явно простіше сприймає ситуацію.

— Мені треба повертатися в Атени. Не бачив уже дочку бозна скільки часу! Перепрошую, що не повідомив вас заздалегідь, — каже несподівано їй, і так підводить ризику під розмовою, яка оголювала їхні думки та життєві обставини. Коли стихають слова, вони лишаються на самоті в холодній пустці свого існування. Вона опускає очі, але видно, що думки вирують в її голові. На що спираються його рішення? Можливо, вони трохи зблизилися, можливо, розмова, риба, вино

створили певну взаємну довіру, але множина у звертаннях, недомовленість, власні привиди оточили кожного стіною, об яку розбиваються найменші наміри та сподівання на щось більше.

Я побачив її здалеку і не міг повірити власним очам. Вона повільно пробиралася між скель. Порівнялася зі мною й пройшла повз, навіть не глянувши у мій бік, так наче мене й не було. Сумне обличчя, заплакані очі. Розпуцтене волосся вкривало плечі. Дивним було те, що вона зовсім не скидалася на доісторичну людину. Але якою має бути доісторична жінка? Певно, такою ж, як і жінки, яких ти бачиш на вулицях Панепістиміу та Академіас в центрі Атен, як ті, на кого ти натрапляєш у відділах товарів для жінок у торговельних центрах. У неї були нафарбовані губи та полаковані нігті. Вона вдягла джсинси та чорний топ, оперезавши себе широким поясом. У руці тримала шкіряну сумку.

Я покликав її на ім'я: Кассіоно! На мить здалося, що вона уповільнила крок, невідчутно швидше закліпали вії, але плечі та спина так і не здійснили поворот.

Мені здалося, що здалеку доноситься виття, схоже на вовче завивання. Над нею промайнула хижка тінь мисливського птаха. Вона продовжила йти, поспішаючи кудись, прямуючи явно до агрілійського кладовища.

Вони всі були поруч, сиділи гуртом, розташувались на піску. Нічна волога вкривала їхні тіла. Вони мовчки споглядали зоряне небо. Нарешті замовк навіть Андреас, його повністю полонило вчорашнє сновидіння. Проте зараз він не мав певності, чи справді то був сон?

Якби Дукареліс умів малювати, він зобразив би Кассіопу на пустельному узбережжі біля моря. Він хотів би навек закарбувати її образ, як закарбували фігури молодих збирачок шафрану із санторинської фрески. На вологому піску залишаються відтиски її ніг, схожих на дитячі. Він бачить, як вона нахиляється, збираючи різнобарвні камінці. Скидає їх у плетений кошик, слухаючи, як верхні стукають по нижніх. Перед нею виблискує море. Сяє сонце, відбиваючись у його хвилях. На глибині в прогалинах між в'юнким водоростям зачалися морські їжаки. Вона боїться море. Згадує чоловіків, які безслідно згинули в його темних глибинах. Щоразу, коли її чоловік вирушає в мандрівку, вона боїться, що він не повернеться.

Морський вітер куйовдить її волосся. Дукарелісове полотно починає оживати барвами та фігурами. На луках біля берега, поміж очерету й кущів ситника бавляться лелеки, які зупинилися на острові для відпочинку перед довгим перельотом на південь. Дивиться туди, де небо зливається з морем в одну лінію. Її не полишає відчуття, що погляд Великої Богині й зараз слідує за нею. Вона ж скрізь: і в небі, і у воді, і в піску, і в камінні. Вона відчуває себе слабкою, нікчемною комашкою, камінцем, схожим на ті, що зараз стискає в своїй долоні, мізерною крапчкою в нескінченному світі. Іде стежкою, що в'ється поміж брилами. Бачить здалеку людську вервечку, що піднімається на пагорб, нагадуючи мурашину ходу. З глиняних горщиків-піравносів, що слугують для перенесення вогню, вгору піднімається дим. У її лоні маленька істота колихається, наче рибка в морських водах. На неї накочується нудота, починає вивертати, *мамо*. Вона падає на коліна й лягає на бік у траві. Нудота відступає, вона знову приходить до тями. Через кілька місяців з неї вийде нове життя, плоть від її плоті, її рідна кров.

Дивлячись на муки цієї молодої жінки, Дукареліса охоплює невимовний жаль. Він розуміє, скільки всього вона не встигла досягнути в ці останні дні свого життя. Він розмірковує про людську долю та людську душу, які лишаються незмінними впродовж багатьох століть, і доходить невтішного висновку, що людина є порохом, який

розвіває вітер. Продовжує стежити за земним шляхом молодої жінки. Це — реальні кроки, вона не є витвором його уяви. Вона справді існувала тут і спогад про неї зберігся в пам'яті острова, у мушлі, у ріні, у землі, яку він топче ногами.

Він насправду спостерігає за нею в той час, коли довбанка розтинає води Егейського моря між Куфонісі та Керосом. Її чоловік, рясно вкритий потом, з усіх сил налягає на весла. Від ударів весел її вкривають солоні бризки. Вона сидить позаду нього зіщулена на циновці, притискаючи міцно до себе статуетку, яка зображає жінку в позі породіллі. Сонце повільно зачочується за обрій і тоне в морі. Чоловік зістрибує на міліні й витягує човен на берег. Лишає його біля інших човнів паломників, які приїхали вклонитися Великій Богині. Він різко кличе її та подає руку, що допомогти зістрибнути з човна. Він знову в поганому настрої. Вона хотіла б більше лагідності. Відчуває гостру самотність, знесилення й меланхолію. Він спалахує на рівному місці й не може навіть пояснити чому. Якби він так не віддалився, певно, усе було б набагато простіше. Її тіло змінюється, вона відчуває як натягається шкіра, напинається живіт, загострюється нюх і змінюється смак. Вона стала вразливою, повільною, і слабкість її просто бісить. Але навчилася слухатися й коритися, як до того робила її мама, а до того мама мами й незчисленна кількість жінок, які стоять одна за одною від сотворіння світу. Часто, після того як її мама полишила цей світ, вона приходила до неї на могилку. Ішла до Агрільї, проминала невелике земляне підвищення, де вершилися учти на честь Богині, і сідала біля видовбаної в породі могили. Сиділа там багато часу на самоті, не рухаючись, зливаючись з природою довкола, стаючи її частиною, як лист, що падає з дерева, або жук, що заривається в пісок, чи крапля вранішньої роси, яка лишилася на лавровому листі. Зондувала її душу, розмовляла з її духом, запитувала в нього про великі таємниці життя і смерті. Чоловік постійно накидався на неї й сварив: «Що ти вештаєшся по тих місцях? Що можна шукати між могил? Це край, який належить мертвим!»

Але ж ось, тепер і він разом з нею. Вони мовчки сидять на землі в колі разом з іншими паломниками, оточивши святилище Великої Богині. З вершини острова зривається холодний вітер, гойдає віття дерев і приносить прохолоду. Довкола все вкрите уламками глиняних горщиків. Вони чекають настання ночі, коли повня зійде на небосхилі,

виринувши з лона Богині. Це те саме божество, як потім давні греки наречуть Афродитою Хтонією і висічуть її статуї з мармуру. І через тисячі років Дукареліс знов побачить її вірних, які 15 серпня на свято Успіння сідатимуть у рибальські човни та пливтимуть до храму Богородиці на Нижньому Куфонісі, щоб узяти участь у вечірній службі та поклонитися її образу з божественним дитям на руках, зображеному на дерев'яній іконі.

Аж ось повня з'являється з-за гори, і всі вірні, серед них є й Кассіопа, охоплені духом Богині, шепочуть священні славослів'я й розбивають об сухий діл горщики й статуетки. Дехто залишає, ввіткнувши в землю мініатюрні ножі, для засвідчення безмежної шаноби та прохання про захист. Пізніше, у суцільній п'тьмі, човники один за одним починають перетинати місячну доріжку й прямують кожен у свій бік. Наші чоловік і жінка, не проронивши ні слова за всю подорож, припливають в бухту Порі, піднімаються стежкою нагору й зникають у своїй хатині.

Дукареліс увесь цей час спостерігає за ними: і на Керосі, і на церемонії поклоніння Великій Богині, потім він сідає з ними в човен і перетинає море, тоді піднімається слідом до хатини. Заходить і сідає в затінку, затамувавши подих. Жінка відчуває якусь присутність, поглядом нишпорить по стінах, зазираючи в найменші тріщини, *мамо*, її лякають привиди та тіні, усі невидимі сили, що керують її власним життям. У того знову незадоволене обличчя й розбурхана душа; інші чоловіки поселення вже повернулися з першої мандрівки й привезли з собою купу дарунків, рідкісні та небачені до того речі. Вони подолали безліч небезпек, а тепер знову готуються відплисти на довгому кораблі, налягаючи на весла. А він знову залишиться на прив'язі на цьому клапті землі. Зрештою їх зморює сон і кожен поринає у свій світ. Дукареліс тоді вертається на свій балкончик, лишивши їх у спокої, однак і там продовжує спостерігати, наче сторожкий Пантократор з вершин церковного купола. На його чолі знову проступає глибока зморшка, яка розтинає навпіл думки. Відчуває, як довколишній світ спливає з глибини, з'являється запах вогкої землі, перемішаний з морськими пахощами йоду, душі невидимих створінь починають бити крилами. Він переконаний, що ці знаки посилає йому молода жінка, яку, вбиту й поховану, він видобув із земних глибин, бажаючи, щоб хтось колись помітив слід, який вона лишила по собі на землі та

прочитав її історію. Тоді, нарешті, на неї зглянуться, а її минуле життя набуде сенсу.

Кассіопа живе із відчуттям вразливості, самотності, замкнена в собі, безпомічна й перелякана, наодинці із жорстоким світом. Аж до тієї миті, коли в її кам'яній хатині, *мамо*, холодна рука з молитовним ножиком не встромлюватиме його раз у раз їй між ребер, перетинаючи таким чином нитку життя. Останньою картиною, яку вона забере із собою, буде перекривлене в непевному світлі світильника обличчя свого вбивці, його набряклі жили в мить, коли він з люттю всаджуватиме в неї ніж. Той помітить переляк в її очах і почує смертний хрип, з жахом усвідомивши свій вчинок, але вже пізно, надто пізно; її тіло осідає на землю, а рука притискається до лона, востаннє голублячи нещасне створіння, яке вона забирає з собою в інший світ.

41

Дукарелісу не було куди подітися. Антигона була світлом, довкола якого він метався нічним метеликом. Потім підняв руки й здався в полон. Її вабливість була схожа на давню звичку, якої неможливо позбутися. Усе сталося, наче так і було задумано. Однак це не було кохання, від якого хочеться злетіти до хмар, упасти горілиць і годинами розглядати стелю з дурнуватою усмішкою на обличчі. Ні, воно було іншим. Щось його стримувало. Ясна річ, це не була можлива реакція університетських колег, хоча формально Антигона була ще студенткою й мала випуститися лише восени. Також не стала стримувальним чинником різниця у віці. На перший план вийшли п'ятнадцять років, які він прожив з дружиною, їхній шлюб, який витримав чимало ударів життєвих обставин. Він усе ще любив її і не міг повернутися до неї спиною, тому й гостро відчував свою провину. Його почуття до дружини було любов'ю, яка пустила коріння й прижилася, а не палким коханням, що з роками загасало й згасло. Він вважав, що ця любов важливіша за будь-який прояв кохання, яке рано чи пізно приречене перетворитися на руїну.

Кілька разів він спробував додзвонитися до Атен. Довго слухав гудки, там ніхто не відповідав. Він уявляв, як дружина сидить оксамитовому венеційському канапе й курить. Вона, звісно, знала, що це телефонує він; хто ж іще міг так наполегливо дзеленькати, набирати раз у раз той самий номер, але лишилася нерухомо на своєму місці й дивилася вперед на білу стіну, опановуючи внутрішню схвильованість. Дукареліс пригадує, як у часи хунти вони ще до шлюбу винаймали кімнатку в районі Панграті, викликаючи хвилю пересудів та обурення своїх консервативних сусідів. При зустрічі ті сахалися від них, як від зачумлених. Спершу така поведінка обурювала, але потім вони звикли, зневага навіть почала їх веселити, вони знущалися з неї, доводячи до сказу добропорядне панство сценами пристрасних обіймів і цілунків, що розігрувалися прямо на їхніх очах. Дехто з сусідок перелякався на смерть. Ці пані, що днювали і ночували в церкві, вказівний палець яких завжди готовий був піднятися вгору, а жовч і ненависть стали другою натурою, завжди тягли за собою виводок нащадків, адже

Господь створив секс лише задля продовження роду, метучи підлогу довгими спідницями в наглухо застебнутих до горла блузках. Як же гарно було там валятися на проваленому диванчику, придбаному на розпродажі на Монастиракі! Зараз він наче бачив її перед собою, схиленою над томами римського та міжнародного права, з пасмами густого волосся, яке закривало обличчя. Сам же він сидів за своїм робочим столом, викопним дерев'яним секретером, який хтозна яким дивом зберігся в цьому домі, свідок епохи, час якої невмолимо сплив. Робив вигляд, що займається чимось, а сам увесь цей час спостерігав за нею. Потім сідав поруч, відкидав пасма з чола, відчуваючи запах її шкіри, шампуню, і цілував у шию. «Чорні коси, волошкові очі» — шепотів їй на вухо. Він був закоханий у неї до нестями, перше кохання, яке, він був переконаний, буде й останнім. Кинувся з головою у вир почуттів. Кожна мить набувала виняткового змісту, зростала до нескінченості. Він утілював на практиці слова Юкіо Місіми, який саме в той час демонстративно зробив собі харакірі. Щомить відбувається щось грандіозніше за вибух Кракатау... Навіть падіння одного лимона досить для того, щоб залунав дзвін...^[26]

Наступного літа він познайомився з її ріднею. Вони сіли на автобус і поїхали в якесь македонське село. Він загалом сподобався родичам, тож ще до завершення навчання вони вирішили поєднати свої життя за допомогою священника та дружб і дружок. Її батьки приїхали з півночі в повному складі, його мати теж мала вибиратися на автобусі зі свого села. Теща всіма правдами і неправдами змусила його влізти в костюм і начепити краватку. Його матері було начхати, у якому вигляді він одружуватиметься; вона переймалася лише тим, що її єдине чадо стало під вінець і нарешті поставило крапку в метаннях, пов'язаних із сімейним статусом. Вони сіла скраєчку й пишалася ним. Потім почала теревенити з родичками нареченої, розповідала їм, як її в пелюшках батьки рятували зі Східної Румелії, тікаючи у вільну Грецію^[27], як вони виживали під час громадянської війни, як сама-саменька ставила на ноги її Йоргакіса, коли помер чоловік.

Потім Дукареліс подався до Німеччини як, по суті, емігрант, разом з такими ж академічними прибудами й захистив там дисертацію. У Греції зробити це не було жодної можливості. Він був ліваком, ворогом змін, комуністичним злочинцем, якому на лоба поставили печатку ще до його народження; до якого б професора він не потикався, скрізь

отримував відмову. Разом з ним на чужі хліби подалася й дружина, повчитися міжнародному праву, коли вже випала така нагода. Вони почали спілкуватися з дисидентами, які втекли в Монако, слухали передачі *Deutsche Welle* під час панування хунти й уявляли собі, що теж причетні до їхнього руху і, сидячи у своїй дрібнобуржуазній квартирці, також наближують її падіння. Вони дуже цього хотіли, чекали, але розлютилися через те, у який спосіб вона була повалена після трагічних подій на Кіпрі. Дукареліс знав про Кіпр виключно зі сторінок наукових трактатів зі своєї спеціалізації. Там він прочитав про статуетки, де жінки зображувалися в позі породілей, про вирізьблених із сірого чи зеленого стеатита ідолів зі схрещеними руками, чії обличчя пронизала зневіра чи якийсь дивне полегшення. Та навіть таке поверхове знайомство з археологією острова й загальне уявлення збігів із культурою Кіклад уже дозволили йому глибоко пережити нещастя, яке торкнулося цієї землі. Він годинами просиджував, слухаючи радіо, гортаючи газети, пропускаючи крізь себе особисті історії й розповіді, опалені вогнем вторгнення та війни. Пізніше свою емоційну причетність він переніс на порівняльне дослідження кікладських і кіпрських статуєток, беручи участь в археологічних експедиціях і виступаючи на конференціях. Семирічне нетерпляче очікування падіння хунти поступилося місцем цілковитому душевному та тілесному спустошенню. Дукареліс пам'ятав слова Сефериса, що в кінці всіх чекає невідворотна катастрофа^[28]. Вони прожили в Німеччині чотири роки, а потім повернулися. Демократію відновили і ситуація начебто змінилася...

Дукареліс сподівався, що в них буде багато дітей. Він же був єдиною дитиною, прожив усе дитинство сам на сам із мамою. Та Марія Дукарелі мала іншу думку, діти для неї не стояли на першому місці. Вона спершу хотіла звестися на ноги в плані кар'єри, відкрити свою адвокатську контору... Вона не була зовсім проти дітей, але роки спливали. Кілька разів вони серйозно лаялися. Він нервувався через те, що вона приймає протизаплідні пігулки. Нарешті вона здалася, кинула їх і завагітніла. У кінці першого триместру почалися проблема, з'явилася кров. Гінеколог заборонив їй ходити на роботу, приписав ліжко та спокій. Але дитину вони втратили. Разом з нею пішли в небуття великі сподівання та надії, які Дукареліс уже пов'язав зі своїм ненародженим дитям. У вечір перед викиднем він побачив її уві сні:

пречудову дівчинку, яка лопотіла «татко!». Наступного дня мрія перетворилася на жахіття. Потім упродовж багатьох днів він був убитий горем, оплакував свою ненароджену дівчинку й не знав, як змусити себе жити далі, як змиритися зі смертю того, хто навіть не народився. До того ж, у саме той час 21 Управління доісторичних і класичних пам'яток почало пхати йому палиці в колеса стосовно дозволів на проведення експедиції. Після викидня експедиція стала для нього рятівної соломинкою, за допомогою якої він хотів повернути втрачену рівновагу. Його дружина виявилася міцнішою, переборола швидше розпуку й уже сама намагалася допомогти йому й розрадити. У них попереду ціле життя, спробують ще.

Ось чому кохання до Антигони не нагадувало нестримний шал, який несеться, змітаючи все на своєму шляху. Він був прив'язаний до свого минулого якимось незримим мотузком. Він зависнув у пустоті між двома життями й не знав, яке обрати. Його душа розділилася навпіл, його тіло роз'єдналося на дві половини, і він бився в конвульсіях, немов плазун, якого розрубали на дві частини. Тимчасово він узяв на себе роль Кефея поряд з Антигоною. Макіс зібрав речі й повернувся додому з першим кораблем. І, судячи з усього, справді спростив їм життя.

Але їхня історія розбурхала острів. Він гудів наче вулик. Прокламації «17 листопада», підкріплені терористичними атаками, самогубство вбивці з гладіолусами та СНІД, що косив в Атенах гомосексуалістів і повій, менше хвилювали мешканців, ніж «це». Зрештою, ці події відбувалися далеко. В Атенах чи якомусь Парижі, чи Нью-Йорку, чи на іншій планеті — байдуже! Любовний зв'язок професора зі студенткою, приїзд його дружини та викриття передавалися з вуст в уста щодня, наче телесеріал, немов театральна вистава, дія якої розгорталася просто в них на очах, повністю привласнювала увагу й розбурхувала фантазію. Приперчені подробиці, які кожен додавав до свого варіанту історії, зі швидкістю світла ширилися селищем.

Якось уранці Дукареліса взяла на бордаж кира Анньо, коли той збирався вже йти на розкопки, сказавши йому, що їм конче треба поговорити таким тоном, який не передбачав відмов. Кир Анестис не наважувався до нього підійти, та й що тут скажеш, соромно було лізти в чужі справи, так він казав дружині, коли та намагалася почати

розмову зі своїм чоловіком.— Синку, різне подейкують, — почала вона розмову, — люди шукають просто привід. Тут тобі не Атени, де сусід не знає, як звати іншого сусіда. З'їзди до своєї жінки, поговоріть, знайдіть разом вихід із ситуації. Ви ж розумні, освічені люди. Хіба можна ось так зруйнувати шлюб?

Дукареліс слухав і кивав головою. Спочатку він хотів розлютитися. Якого біса вони лізуть у моє життя! Але стримався. Кира Анньо була доброю, лагідною людиною, говорила завжди по суті, бо душа її була геть не лукава. — Я намагався зателефонувати їй, пані, але вона не бере слухавку. — То тим паче поїдь до неї. Хіба такі речі обговорюють по телефону?! — і несвідомо, скеровувана материнським почуттям, вона схопила та благально стисла його руку.

Він з подивом дивився на руку, яка стискала його. Це була зморшкувата, висохла, стареча рука, поцяткована часом. Він насупився. Може, через те, що цей інстинктивний рук викликав в пам'яті картини клініки та його матері, що була при смерті. Прикута до ліжка у своїй палаті, вона мовчки вчепилася в його руку, *мамо*, наче хотіла хоч так затриматися в цьому світі. Дивилася й дивилася на нього широко розплющеними очима. З білої стіни навпроти з-під скла рамки на них невідривно дивився Христос і здавалося, що його очі теж вологі. — Я не можу залишити розкопки. Зараз найвідповідальніший момент. Через тиждень закінчуємо, — сказав він, вивільняючи свою руку.— Але тоді вже може бути запізно, — сказала вона, глибоко зітхнувши. — Що ж, роби так, як тобі заманеться.

В Атени Дукареліс так і не поїхав до кінця експедиції. В останній тиждень атмосфера стала наелектризованою. Він зчитував з облич місцевих подив, змішаний зі зневагою щоразу, коли стикався з кимось очима. Вони проводжали його поглядами, повними німих запитань. Він відчував себе в центрі уваги, навіть коли на нього ніхто не дивився. Усе це впливало й на молодших колег і студентів, *пане професоре*, які продовжували працювати на розкопі. Їхні стосунки стали прохолодними, а з поглядів він розумів, що в головах поназбирувалося багато чого. Дісталосся й Антигоні. Якщо до нього ставилися з прохолодою чи просто повернулися до стану на початку експедиції, коли вони не знали його, до того, як спробували зблизитися, побачити в ньому людину, то її повністю ізолювали. Ставилися як до парії, вважаючи, що вона чинила навмисно, наперед

спланувавши закрутити голову Дукарелісу. Їх бентежила така ситуація, вони взяли бік Макіса, вважаючи її винною ще й у його нещасті, не лише в руйнуванні шлюбу. Дукареліс у їхніх очах був теж її жертвою, безвольний і нерішучий, він нагадував їм комашку-одноденку, яка потрапила в пастку жорсткої істоти просто їй на обід. Але були й ті, що продовжували відчувати до Дукареліса теплі почуття. Костис, місцевий рибалка, який через злидні вимушено став копачем, продовжував ним захоплюватися. Дукареліс був його героєм, бо насмілювався порушити кордони, відкинути загальноприйнятні норми та розпочати роман із жінкою, молодшою за себе на п'ятнадцять років. І дуже привабливою, про яку мріяли всі чоловіки острова, пускаючи слину щоразу, коли вона проходила повз. Коли він і сам вперше побачив її в купальнику на узбережжі, то заціпенів, висолопивши язика. Так, Костис у ці дні постійно крутився поруч і використовував кожну нагоду, щоб розпочати розмову про розкопки, давні цивілізації, про свої пригоди на морі, про життя в Атенах. І одного разу несподівано, побачивши Дукареліса сумного та замисленого, він підійшов до нього, ляснув по плечу, і усміхнувшись на весь рот, у якому бракувало кілька зубів, голосно сказав, що почули всі інші: «Не за-а-сму-у-у-чуйте-е-е-ся, п-п-пане проф-ф-ф-есоре, в-в-они всі в-в-вам просто з-з-з-аз-з-дрять!» Потім по-військовому розвернувся навкруги й зник, не чекаючи на реакцію Дукареліса.

Він замкнувся в собі. Цілий день мовчки кутив і ходив між розкопами. Місце Макіса до кінця експедиції зайняла Ангелікі. Дукареліс з винуватим виглядом попросив її зіграти цю, наразі безталанну роль поряд з Антигоною, і вона не мала можливості відмовитися, *пане професоре*. Над місцем розкопок з дня у день зависала незручна мовчанка; ніхто не мав настрою до балачок. Кира Евлалія, хитрунка й балакуха, не могла витерпіти таку могильну тишу й почала приносити з собою японський транзистор, подарунок дітей з Атен. Вона ставила його на один з горбочків відвалу, вмикала, налаштовуючи звук так, що було чути й у найвіддаленіших ямах. Диктори держрадіокомпанії бадьорими голосами розповідали про погоду, температуру, штормові попередження та інформували про актуальні для островів події. Червоний Хрест у регулярних випусках повідомляв про осіб, зниклих безвісти та закликав надавати будь-яку інформацію.

Кира Евлалія не збиралася ковтати язика, ще чого, обговорювала погоду, зниклих безвісти, яка ж мати не вбивається від горя, чому так сталося й куди вони поділися — тисячі думок проносилися в її голові, нагадуючи прибії. Раз у раз вона підводила голову й оглядалася довкруг наче піднімала перископ — де узбережжя, де студенти, де копачі, де археологи, але знайти, звісно, прагнула Дукареліса, залишеного сам на сам зі своїм нещастям. Коли їхні погляди перетиналися, *пане професоре*, вона знову опускала очі й поверталася до розкопу, наче побачивши ворожий торпедоносець, починала копати, здійснюючи маскувальну куряву.

Отак посиденьки під зорями на узбережжі практично припинилися. Але в останні вихідні перед завершенням експедиції усі, навіть Антигона, зібралися й пішли на Фанос висловити останню шану літу, яке мало от-от сконати. Знову розклали багаття між двома тамарисками. Принесли з собою пиво й мовчки цмулили його, відчуваючи десь глибоко в душі полегшення, що ці дні закінчуються. На небі спалахували і котилися вниз зірки, лишаючи по собі яскравий слід. Андоніс знову читав карту зоряного неба й пояснював, що таке

Персеїди. І що це явище повторюється з року в рік: метеорити з крижаних уламків хвоста комети досягають земної атмосфери, у якій згорають. Для романтиків чи набожних осіб, схильних вірити в забобони, це — сльози Святого Лаврентія, що крапали під час його страждань. Ангеліки сказала, що загадала бажання, побачивши падіння чергової зірки. Решта зробила те саме, киваючи головою.

Андреас не витримував такого мовчазного надриву, задихався. Він пригадав Кассіопу, яка часто тепер являлася йому вві снах. Почував необхідність висловитися.

— А що ж буде тепер з Кассіопою, пане професоре, коли німецька лабораторія завершить роботу? — спитав він несподівано Дукареліса.

— Що буде... — відповів той, не поспішаючи зробив ще кілька затяжок, і, поширюючи аромат свого тютюну, продовжив. — Вона повернеться в Грецію й буде виставлена як експонат у якомусь музеї. Скоріш за все, на Наксосі...

— Це ж несправедливо! — просичав Андреас, і решта начебто поділяла його обурення. — Правильним рішенням було б улаштувати невеликий музей тут, де можна було б показати всі знахідки, зокрема, Кассіопу, пане професоре, — скоромовкою продовжив він, одночасно жалкуючи, що колись в нього вирвалося назвати Дукареліса Шерлоком Голмсом, коли той сидів навпроти та із самозадоволенням попихкував люлькою.

— Не так це просто. Потрібно багато грошей і зацікавленість держави... простіше навчити рибу говорити.

Знову всі замовкли. І раптом він знову побачив її, як вона йде по узбережжю, блукає між могил, розмовляє зі своєю мертвою матір'ю на порожніх галявинах. Чи міг би він перехопити ту занесену руку з убивчим лезом, готовим встромитися в тіло Кассіопи? Чи міг він переміститися в часі? Перешкодити скоєнню злочину? Вона знову зникла в доісторичному тумані, перш ніж Андоніс встиг перервати своє видіння. Він замислився, що ж змусило вбивцю розлютитися так, щоб проломити череп своїй жертві? Дукареліс дав пояснення і цьому:

— У такий спосіб, згідно з віруваннями доісторичних людей, мертві не могли повернутися у світ живих. Убивця боявся, що жертва повернеться, щоб помститися. Певно, мав для цього підстави.

— Певно, так, але що ним рухало? Якими були мотиви вбивства? Це найбільша інтрига в цій справі.

— Про це ми ніколи не дізнаємося, — відповів Дукареліс.

— Може... ревності? — припустив Андоніс і відразу прикусив язика. Не слід було в нинішній ситуації робити такі припущення. У хаті повішеного не згадують про мотузку.

— Може... — відповів Дукареліс, закинувши голову й спостерігаючи за тим, як метеорит входить у земну атмосферу, огортаючись полум'ям, *пане професоре*. Його голос пролунав глухо, наче здалеку.

В останній день вони зняли тент, що накривав місце розкопок, занесли його в цинкову халабуду й замкнули разом із копальними реманентом, приладами вимірювання, столиками й тачками. Потім накрили місце розкопок брезентом, що, захищав від дощів і надокучливих кіз. Це був офіційний церемоніал позбавлення Дукареліса атрибутів влади. Принаймні до наступної експедиції. По обіді Дукареліс, *пане професоре*, наказав їм повертатися до селища — *раз-два, раз-два* — а сам притулився спиною до скелі на тому місці, де сиділа його дружина, і почав невідривно дивитися в бік узбережжя Порі, невеличкого висохлого болітця поряд з ним та острівців попереду. Скелі, приземисті дерева й обриси островів удалині наче вицвіли під нещадно розпеченим полудневим сонцем. Пориви морського бризу раз у раз овівали його обличчя. Розпечене каміння у спраглій землі довкола поблискувало. Його власна шкіра висохла й загрубіла. Щоразу, коли сонце переміщувалося вгорі, лінії, форми, кольори невідомо змінювалися. Немов показували своїм виглядом, що їхні тіло та душа стали іншими, що вони стислися до видовженої тіні, яка падала від них на землю й каміння.

Унизу, на березі молода жінка простувала по вогкому піску. До Дукареліса доносився шурхіт її кроків, однак він знову не міг збагнути, що це — ява чи міраж. Усе перемішалось. Можливо, це — Кассіопа, яка вийшла сюди з глибин історії? Вона несла вибілені морем мушлі, панцирі морських їжаків, морські зірки, риб'ячі кістки та камінці з наскрізною дірочкою. Хвилі накидалися на берег і злизували її сліди. У повітрі якась незрима рука нестримно виводила й виводила нові знаки і врешті вписала Кассіопу в центр узбережжя. Вона стояла й замислено вдивлялася в щось на межі обрію. Живописець завершив свою роботу. У цій місцині час зупинився і більше не відбувалося змін. Хтозна як тоді працювала клепсидра часу; нині сприйняття часу мало цілковито християнське забарвлення. Але глибинні речі — народження і смерть, початок і кінець, злет і падіння — лишаються незмінними, саме вони визначають часові рамки. Час є тим, що розтинає їхні життя, і його власне, і її: дві прямі

лінії, які колись випадково зіштовхнулися в загальному русі всесвіту й тепер долають спільно шлях у нескінченне, несучи на своїх тілах печать першого доторку на глибині розкопу. Тоді, ймовірно, її звали Кассіопа, тепер — Марія чи Антигона.

Дукареліс знову відчуває себе маріонеткою у світі, яким керують вищі сили. Хтось інший приймає рішення за нього, і все, що він пережив і про що міркував, є вигадкою якогось невідомого створіння, що має волю та можливості нав'язувати її як його власну реальність. Від цієї думки його обдає холодним потом. Він схоплюється на ноги й від відчаю крутиться наче дервіш-танцюрист, окидаючи поглядом море, небо та безплідну землю. Замислюється знов, чи він існує насправді, чи не є тінню, вигадкою, думкою в голові когось невідомого, просто віддзеркаленням якоїсь дійсності? Він хотів узяти ситуацію у свої руки, змінити свою долю, повстати проти того, що написано на роду, усіх декорацій, у яких розвивається дія цього театру абсурду. Або кинути все й хай плине своєю течією, або зібрати в єдине всю волю й припинити фантазувати про те, що виходить за межі його чуттів.

Швидким кроком він повернувся в поселення. У другій половині дня члени експедиції почали пакувати знахідки для відправлення в Атени. Наступного дня Кукулес, виконуючи цього разу роль вісника, знайшов його в таверні кира Анестиса, *пане професоре, пане голово*. Він передав йому отриманий щойно рекомендований лист. У себе в офісі він оглянув його, як слід, може, вдасться заглянути всередину, навіть піднімав, направляючи світло блаженської настільної лампи, але, *ai siktir*^[29], нічого не було видно. Дукареліс почекав, доки він піде, тоді розпечатав конверт. Це була заява дружини, подана до суду — *дата... вхідний номер... пане... моя клієнтка...* Він заплющив очі, уявив її обличчя й почав міркувати, що робити, коли вже дійшло до такого. Ні, він не хотів палити мости, не хотів перекреслювати своє минуле життя, навпаки, хотів дати лад наявному хаосу. Він не був з тих, хто стрибає у прірву. Ні, не був.

Дружина зрештою взяла слухавку. Він усоте просив пробачення, казав, що оступився, з ким не буває, це просто були два тіла, які випадково зійшлися на безлюдді, а потім розійшлися. Це творило тіло, не душа.

У відповідь Марія Дукарелі сказала, що те, що зруйнувалося, не відбудуєш. Запізно він кинувся. Не вертатися додому, якщо вже має таке щире бажання, вона не просила. Лише, коли приїде до Атен, нехай вивезе всі свої речі. Перед тим нехай попередить її про прихід, щоб вона могла піти з дому на необхідний час. Її голос прозвучав уїдливо та холодно. Нема їм чого бачитися: побиті горщики не склеюють. Більше нічого не хотіла слухати. Крапка. Повісила слухавку. Скло тріснуло. Його розтрощив вихор, що здійнявся в їхніх душах. Те, що колись було непорушною єдністю, розлетілося на тисячу скалок, які віддалялися одне від одного зі швидкістю світла, зникаючи в крижаній самотності своїх галактик. Слухавка біля вуха продовжувала видавати гудки. Він застигнув і не опускав її, хоча й стояв у комунальній телефонній будці. Очі вперлися в підлогу й з сумом наштовхнулися на запилене взуття. Ось і все, кінець? Перед очима хаотично промайнули спогади: їхня кімнатка й розвалений диванчик, вона схилилась над паперами за своїм столиком, перша й остання демонстрація, у якій вони брали участь, військовий джип, який вискочив перед ними й перекрив дорогу, вереск гальм, пес, що метнувся на асфальт, удар, його тіло, з якого повільно йшло життя, голова піднята з подивом дивиться на довкілля та смерть, яка наближається, солдати, які лаються й тікають у провулок, нью-вейв, маленькі клуби, «Хоч і люблю тебе, не стану наполягати»^[30], друзі, товариші за політичними поглядами, які мріяли про нову Грецію, а потім, апостеріорі, стали героями опору, отримали державні посади, обличчя їхньої ненародженої дівчинки. Назовні вітер посилювався, море вкривалося бурунами, мелтемі накидався на нього як дикий звір; він чув, як місцеві називають цей буревій гайдуромелтемо^[31].

Рука все ще стискала слухавку. Вона була продовженням його руки, ланцюгом, який прив'язував його до світу, в якому цей безлюдний острівець лише одна цяточка. Він подумав, що бувають моменти, коли свідомості стає не під силу тягнути такий тягар, і скинути його людина спроможна лише в могилі. У його порожніх очах не було нічого, крім болісних уламків пам'яті. Живі і мертві, упереміш, долали той самий шлях до кінцевої зупинки, *мамо*. Він повернувся до лікарняної палати в останні хвилини її життя. Вона стисла сильно його руку, потім ще раз, а потім померла. *Мамо...мамо*, шепотів він, наче хотів міцно обійняти її. Вони обоє цього хотіли, але він не обійняв. Їхні слова та вчинки були такі скупі на ніжність. Змалку він жадав її нечастих обіймів. Іноді ввечері вона брала його до себе в ліжко. Для неї було досить сказати «синку», і в цьому слові містилася вся материнська любов світу. Для більшого їй завжди бракувало часу. Але йому не було того доста. Він потребував її навіть тоді, коли вона була поруч. А вона все бігала по підробітках, з вечора до рана була в наймах, гнула спину на чужих людей за скибку хліба, за ламаний гріш, лише б його звести на ноги, вивести в люди. У ту останню мить він потребував материнських обіймів. І зараз відчуває, як йому їх бракує. Він пригадує, як в останні хвилини свого життя вона звіряє йому свою таємницю, щоб не забрати її з собою в могилу. Кивком голови вона покликала його нахилитися ближче й прошепотіла, *мамо*, своїм надтріснутим, слабким голосом: «Відрізана голова, що висіла на ліхтарному стовпі і її гойдав туди-сюди вітер того квітневого ранку була головою твого батька».

Дукареліс розмотує нитку з самого початку, здійснює анатомічний розтин свого життя, як той письменник, що переглядає знову свою розповідь, характери героїв, свій текст і його вміст. Він сидить за сланцевим столом на своєму балкончику. Довкола герань, а над головою зоряне небо. Наливає собі склянку вина, закурює люльку, відчуваючи всеохопну самотність. Світ довкола нього дрімав. Але йому сон не йшов, думки не пускали сновидіння. Погляд прикипає до Місяця, кратер Ейткен, діаметром 2,240 км і завглибшки 13 км, Океан буревіїв, нечіткі обриси, ореол тремтить через вологу, що робить світло ще більш розмитим у пільмі. Він справжній чи теж плід фантазії? Але книга його життя не може бути суцільно вигадкою. Ось він, з плоті й крові, сидить за столом і міркує про все, що залишило на ньому свою мітку. Якби він був вигаданим героєм, то його життя, зрада, печаль в очах були б просто рядком слів на папері, складеному в книжку, целюлозні волокна, плівка висохлого чорнила, барвники, смоли, оліфа, розчинник. Більше нічого.

У перші дні по прибутті до Атен Дукареліс мешкав у готелі в центрі міста й це символізувало те, що до всієї ситуації він ставився як до тимчасової, перехідної — гостра політична криза, що завершується відновленням демократії. Він кілька разів спробував вийти на зв'язок з дружиною. Вони знову поговорили по телефону і, попри всі спроби відкараскатися, їхня спільна подруга зі студентських років, та, що вийшла заміж за адвоката, члена ПАСОК, *пане депутате*, зрештою погодилася стати посередницею й домовитися про зустріч. Місцем обрали одну з кав'ярень у Кифіс'ї, нічийну землю під час короткочасного припинення вогню. Вони сіли подалі від цікавих очей, хто знає, до чого могло призвести це химерне побачення? Обоє прийшли в наглухо застібнутому діловому вбранні, від обох віяло холодом, наче перед зустріччю їх обдав крижаним подихом вітер з верхів'їв Пенделі^[32]. Говорив він, Марія Дукарелі слухала. Стиснула в руці склянку з мінералкою, але не пила. Вона замовила її просто для того, щоб щось тримати в руках, приховувати негативні емоції, перенаправляючи їх на щось інше. Складалося враження, що ситуація змінюється, Дукарелі вже не є непохитною у своєму рішенні, вона більше не виступає в образі непоступливої зрадженої і скривдженої дружини. Вона сама заговорила про *передумови* та *обставини*, і навіть дозволила собі слабко всміхнутися, та ця усмішка вмить розбила її маску холодного відчуження. Отже, усе могло статися... У фортеці один з мурів дав тріщину. Що ж, суцільний морок — жіноча душа.

Стосунки Дукареліса та Антигони, з іншого боку, почали зав'язати та слабнути, наче зрізана троянда в склянці з водою. Вони вже кілька разів гиркалися, ходили, не помічаючи одне одного. Порідшали їхні зустрічі, у цей час вона активно готувалася відправитися на навчання до Великобританії. Дукареліс знову опинився поміж двох берегів і течія явно тягнула в бік того, на якому була Марія. Він був готовий прибитися до нього, піджавши винуватю хвоста. Вони все могли налагодити по-новому. Він знову співав би «Чорна коса й очі, лагідні, мов квіти в мого кохання», якби не втрутилися непередбачувані обставини, змінивши в кінці вересня хід усієї цієї історії.

Антигона сама прийшла до нього в готель. У його кімнаті клубочилися хмари тютюнового диму з пахощами черешні. Щось бубонів ввімкнутий телевізор задля ілюзії присутності когось, яка мала тамувати відчуття самотності. Спочатку повторення якоїсь американської мильної опери, потім відеокліпи, Бой Джордж співав, чому ти хочеш завдати мені болю, а Майкл Джексон лякав трилером. Вона оголосила, дивлячись йому прямо в очі, що перебуває на другому місяці вагітності. Вона й так про це здогадувалася, але хотіла впевнитися, і впевнилася, прийшла до нього одразу після гінеколога. Вона говорила з ним як зі шкільним забіякою, який наробив галасу й тепер стояв перед класом. Виголосила йому ультиматум у вигляді переданого до рук знімку УЗД, схожий на візантійський хрисовул^[33]. На світлині можна було помітити голівку та кінцівки. Сказала йому, що незалежно від його рішення, своє вона вже ухвалила. Дитину вона збереже. Доведеться відкласти на певний час плани щодо магістерки в Лондоні, щоб весь час приділити своїй дитині. Їхній дитині...

Дукареліс деякий час невідривно дивився на світлину. Під час розмови він був незворушним і спокійним. Останні місяці на нього звалилося стільки всього, що годі було уявити, як щось може вибити його з колії. Він навчився контролювати емоції, який ураган не бушував би в його душі. Підвівся з крісла, зітхнув, закурив люльку й виглянув назовні. Задумався, що перед ним: справжнє життя чи вигадане? Яке з них справжнє, отут, у кімнаті, чи там, назовні, у русі натовпу? Внизу, на брудному тротуарі в брудному лахмітті сидів бородатий безхатько й жебракував. Автівки, мотоцикли, автобуси, пішоходи чекали на зелене світло. Хтось з нетерплюків чавив клаксон, сварився та жестикулював, хаос, крутоверть, божевільня. На розі продавець бубликів хапав закопченими щипцями свої кулурі та загортав, передаючи покупцям. Небо затягало хмарами, у повітрі відчувалася вологість, Атени огортала осіння мряка впереміш зі смогом від автомобільних вихлопів. Усе віщувала початок злив. Як дивно все змінюється в цьому житті!?

Дукареліс погладив борідку, яка за цей час добряче відросла. Потім повернувся й подивився на неї, лагідно, тепло всміхаючись наче дитина. Усе наставало у свій час. Він же так мріяв про цю дитину. Він обійняв її, міцно поцілував і потягнув у таксі. Увесь час до Гліфади^[34] вони їхали мовчки, він дивився на фото, наче на ньому було його

ненароджене дитя. Сльози застували йому погляд, зараз він розплачеться, не зможе втриматися. Вони сіли в якомусь італійському ресторанчику понад морем. Сиділи й дивилися на безкрайній морський шир, на хвилі, які викидали на берез водорості, тримаючись за руки. Думали про своє майбутнє спільне життя з їхньої дитиною, про щастя. Увечері він зателефонував дружині, розповів усе, як є, хоча й розумів, якого болю їй завдає, а також учергове демонструючи власну перемінливу вдачу, однак відчував потребу бути з нею відвертим в усьому. Вона кинула слухавку. Річка назад не біжить, ніхто в неї не ввійде двічі. Дзеркало розбилося, уламки не збереш...

Вони винайняли з Антигоною квартиру біля підніжжя Лікавітосу^[35]. Своє власне родинне вогнище. Він відчував, що звільнився від силувань, компромісів, почуття провини. Любов до Антигони міцнішала, він закохувався в неї з усе більшою пристрасстю, яку лише міг дозволити його стриманий норв.

Те літо стало для Дукареліса точкою неповернення. І початком нового шляху. Смерч пронісся над його особистим і професійним життям, змінивши назавжди все. Спільне життя з Антигоною зразу почало складатися непросто, насамперед, через важке перенесення нею вагітності. Перші місяці він розгублено намагався підлаштувати свою поведінку під її несподівані спалахи дратівливості, що чергувалися з періодами смутку. Вона вибухала через найменшу дрібницю, але потроху він навчився стримувати себе й ковтати образи та її вибрики. Її нюх загострився настільки, що то їй відгонило кислим, то смерділо. Від усього тягнуло блювати. Її вивертало від запаху тютюну, яким тхнуло від його одягу. Зранку лише завдяки своєму нюху вона точна могла вказати, куди він забудькувато поклав зубну пасту. «Шкода, що я не ходжу на полювання» — намагався жартувати він. Потім їй почав дошкуляти його власний запах, який супроводжує кожного, лишаючись незримим слідом присутності, що певний мент висить у повітрі. Він уже практично не міг стримувати себе, аж коли йому до рук потрапила книжина про вагітність, де він прочитав, що така поведінка трапляється часто й вагітні жінки деколи гидують власними чоловіками.

День, коли народилася його донька, став для Дукареліса найщасливішим. Його обличчя почало сяяти якимсь особливим світлом. Близькі друзі, колеги й студенти стали помічати, що він світиться наче сонце та всміхається якоюсь дурнуватою посмішкою.

Малявка зростала прямо на його очах. Він подбав про те, щоб не пропустити жодну з важливих подій її життя, не спав, коли вона заходилася плачем, і брав її на руки, щоб заспокоїти, бачив, як вона вперше всміхнулася усмішкою янгола, коли сказала своє перше слово, зробила свій перший крок. Часто краєм ока він помічав, як вона зітхає в колисці, і пригадував слова своєї матері: «Ти часто зітхав немовлям»; бозна-чому, може, передчував, яке життя чекає на нього? Часто, коли він безтурботно сидів, його раптом проймав гострий переляк, починало тіпати від думки, чи не станеться чогось поганого з дитиною? Його розум починали штурмувати тисячі думок про можливі

небезпеки, раптові смерті й немислимі нещасні випадки, які ставалися з дітьми. Одного разу він ледь не посивів, коли вона впала й забила колінце. Він схопив її на руки, притиснув і її червона кров залила його сорочку. Коли дитина нарешті заспокоїлася й побігла до мами, він невідривно дивився на плями крові, її крові, яка виникла з його. Потім він вагався, чи відмивати сорочку, чим розлютив Антигону, яка обізвала його навіженим і сказала, що така патологічна любов до добра не доведе.

Він хотів, щоб дочку назвали Евфросина, як його матір. Але Антигона тупнула ніжкою й заявила, що дитина зватиметься лише Ісмена. «Але ж наше життя — не суцільна трагедія!» — протестував Дукареліс і зрештою вони зійшлися на проміжному рішенні, давши дочці подвійне ім'я Ісмена-Евфросина. Такою була остаточна вимога Антигони, адже, ясна річ, ім'я його матері так і залишилося лише на папері у свідоцтві про народження. З двійняток залишилася зрештою лише Ісмена.

Через кілька місяців після першого дня народження дочки вони вирішили з'їздити в короткочасну відпустку, розслабитися, побути сам на сам та відновити емоційний зв'язок. Ісмену залишили сестрі Антигони, яка няньчилася з власними дітьми, і поїхали до Лондона. Дошило невблаганно й геть не по-літньому, тож вони були змушені більше частину часу провести в готелі. Вони бавилися, відпочивали, кохалися, аж доки в їхній номер не ввійшла покоївка в той саме момент, коли оголені вони лежали одне на одному. Здійнявся галас, тіла блискавично прикрилися простиралом, покоївка затулила обличчя долонями, белькочучи: ««I'm sorry... I'm so sorry», і мерщій кинулася до дверей. Спочатку вони почували себе присоромлено й хотіли провалитися під землю, але згодом їх попустило, переміг здоровий глузд, якась невідома людина, побачена вперше і востаннє, навіть ніхто не встиг розгледіти обличчя одне одного. З часом цей інцидент викликав лише легку посмішку.

Отож щоразу, коли трохи розвиднювалося, вони користувалися нагодою виткнути носа з готелю, розім'яти ноги, злившись з натовпом на Оксфорд-стріт та Лестер-сквер. Вони відвідали Британський музей, Музей воскових фігур, ресторани, книгарні; Антигона купувала художні альбоми, а Дукареліс свої фахові видання — з типологіями, новими методами проведення розкопок і вивчення знахідок, усе таке.

Антигона хотіла побачити на власні очі університет, у якому мала вчитися. Мрії все ще кружляли в її голові, але вони були недосяжні. Це була їхня перша спільна подорож і вони планували вже інші. Він хотів відвідати Китай, Японію, Перу, Анди, Вогняну Землю, вона — Арктику, Тасманію, полінезійські острови, а також кожен дикий і віддалений куточок планети. Він хотів побувати на Всесвітньому чемпіонаті з футболу, Олімпійських іграх, вона мріяла про новорічний концерт у Відні та виставу в Нью-Йорку, де Вуді Аллен гратиме на кларнеті.

Ці особливі моменти сімейного щастя накладалися й на успіхи Дукареліса в професійному житті, попри деякі інтриги та підніжки, які намагалися йому підставити дехто з колег. Його аудиторії ломилися від студентства, яке жадібно хапало кожне слово *пана професора*. Прізвисько Шерлок Голмс причепилося до нього з тієї експедиції на Куфонісі. В аудиторії час від часу з'являлися вдягнуті в усе чорне анархісти й ліворадикали, які вітали його кивком голови, і він кивав їм у відповідь. Він був новою зіркою кікладської археології. Чергу до нього на консультацію займали за кілька днів. Часто на прохання довколоуніверситетських організацій він читав лекції про розкопки та значення знахідок на Куфонісі. Статті про питання археології йому замовляли як преса для широкого загалу, так і спеціалізовані видання. Зарубіжні університети наперебій запрошували його почитати лекції з доісторичної археології Егеїди. Апогеєм усього стало обережне зондування двома політичними партіями лівого спектру питання, чи не хотів би він потрапити в їхні прохідні списки під час проведення наступних парламентських виборів. Попри те, що пропозиції надзвичайно лестила його честолюбству, він шанобливо відкинув їх, бо ж, бачите, хотів повністю присвятити себе археології. Колись... можливо... але зараз про це зайве думати навіть! Антигоні це не сподобалася, вона взялася його вмовляти, адже й сама мала не менше честолюбства. «А інші, що, кращі за тебе?» — емоційно перепитувала вкотре. Він намагався пояснити їй, що питання не в тому, хто кращий, а в тому, що він не хотів мати нічого спільного з політикою, а в цей період — і поготів! Вона дулася на нього деякий час, але потім була змушена прийняти його рішення й те, що не бувати їй пані депутатвою, ані пані міністровою. Забудьте!

Останнє експедиційне літо було самою насолодою та розслабухою. Антигона не поїхала на острів. Разом з ним керували розкопками Ангелікі та Павлос. Складалося враження, що й на особистому рівні в цих двох щось налагодилося, невимушеність у стосунках виходила далеко за межі службових взаємин двох колег. Видно, вони не припиняли спілкуватися й після експедиції, тож... Однак у самому розпалі робіт щось сталося, так наче раптово здійснюється сильна буря. Здалеку Дукареліс побачив, як ці двоє сваряться. Ангелікі закрила обличчя руками й почала ридати. Після цього вони різко припинили спілкуватися, навіть не дивилися в бік одне одного. Знову стали чужими людьми. І ще липень не встиг віддати Богу душу, як Павлос подав заяву про звільнення, рішуче відкидаючи всі вмовляння Дукареліса. Управління, отримавши попередню згоду Дукареліса, надіслала заміну, молоденьку археологиню, яка щойно захистила докторську дисертацію в Америці, потрапила в штат зі строковою угодою та в польовій археології не розуміла ні бельмеса. Андреас і Мірто теж перебували у власному світі, переймаючись спільними інтересами. Вони обожнювали шопінг, весь час обговорювали піцу і те, як її тут бракує, захоплювалися грецьким роком — Йокариніс, Папаконстандину — Андреас щовечора читав італійські ковбойські комікси «Il Grande Blek», але іноді швиденько перегортав дівчачі журнали Мірто, усі ці «Катерини» та «Маніни».

З Андонісом теж сталася халепа. Він оступився й упав у розкоп, зламавши ногу. Його швидко транспортували на Наксос, а звідти — в Атени. Дукареліс був змушений доповідати й про це, та просити негайно надіслати іншого реставратора. Час минав, але реставратор не приїздив. Він щодня висів на телефоні, але все впиралося в невмирущу бюрократію. Голова Управління, що супроводжував номарха на острів під час відкриття сенсаційної знахідки, склав повноваження й місце досі було вакантне. Коли він учергове пішов до телефонної будки після завершення робіт на розкопі, свідками розмови стали всі члени групи. Хтось відповів з того кінця дроту, голос у будці зазвучав гучніше й зірвався на крик. Він розбушувався не на жарт, сипав громами та блискавками, наче Зевс-олімпієць, проклинаючи богів і демонів, захлинаючись, бризкаючи піною. Потім почав гатити слухавкою об стінку й ледь не розтрощив її. Зрештою вилетів кулею з будки і, не дивлячись довкруг, пішов до своєї кімнати, продовжуючи вигукувати

прокльони. Кукулес обережно, мов кіт-розбишака, наблизився до будки й повісив слухавку на місце. *Так, усе працює, ні, не питатиме про причини.* Через певний час усі побачили, як Дукареліс з подорожньою валізою сідає в катер і вирушає в бік Наксосу, Зевсового острова. В Атенах він ладен був обвалити небо на землю, задіявши всі свої зв'язки. Через два дні він повернувся разом із заміною Андонісу, якимось стареньким паном, який вже вийшов на пенсію, але його буквально витягли з ліжка, вручили мобілізаційну повістку й направили сюди заради потреб археології. Та з Андонісом з їхнього життя зникли і його сузір'я.

Кира Евлалія та, насамперед, Костис нечувано раділи при першій звістці про можливий приїзд Дукареліса на острів. Але він ледь не побив з нею назавжди горщики. Евлалія була гарною робітницею, робота горіла в неї в руках, але не вміла вона вчасно припнути язика. Її низький трубний глас розносився по всьому розкопу, перекриваючи навіть гупання кайл. Від нього в Дукареліса розколювалася, наче від мігрені, голова. Тож одного дня він узяв та й нагарикав на неї, мовляв, можна хоч трохи помовчати? «Уся увага на тобі, ти всіх відволікаєш, так недалеко й до біди». Та завмерла. Кайло випало в неї з рук, з очей полилися сльози й вона ридаючи побігла в поселення. Дукареліс насварив її без особливої причини. Потім він з ніг збився, шукаючи її, щоб умовити повернутися. Коли нарешті знайшов, попросив вибачення. Вони стільки часу разом, тож шкода, якщо розкопки завершаться без людини, яка вклала в них стільки зусиль. І кира Евлалія повернулася, сяючи від гордоців наче нова 100-драхмова монета, з поглядом переможця й тріумфатора. Професор з виглядом щирого каяття впав їй у ноги. Так вона розповідала потім. Не абихто, сам Дукареліс! Її самолюбство було втішене.

В останні роки діяльності експедиції в руїнах були знайдені залишки масштабної фрески оповідального характеру. Польові квіти, скелі, морські хвилі, орнаментальні розети бачило й неозброєне око, але як хаос елементів, які потрібно було зняти та надіслати в лабораторію для подальшої реставрації до цілої картини. Ця знахідка справді увінчувала завершення експедиції, яка принесла чимало результатів, адже кожна знайдена фреска кікладського періоду була віхою в науці. Власник маєтку, в якому вона була, певно, вирізнявся поміж острів'ян силою та авторитетом. Можливо, вони натрапили на

громадську споруду. У будь-якому разі, наявність такого об'єкта свідчило про розшарування в місцевій спільноті. Потроху збурення через скандал з перелюбом і брудну білизну подружнього життя вляглося й забулося. Дукареліс знову віднайшов самоповагу, а з цим і місцеві також почали відчувати повагу до персони такого масштабу. Вішальник в останній момент отримав помилування. Зрештою, саме він прославив їхній забутий острів і привабив до нього натовпи туристів. Незабаром мали розпочатися й інші археологічні експедиції на Егейські острови. Чіткість роботи на розкопках, надзвичайні знахідки, ґрунтовне висвітлення в низці наукових статей висунули його в першу лаву археологів світового значення. Його ім'я навіки залишиться викарбуване на скрижалях науки. Уже не лишалося жодного сумніву, що *темні сили* не здатні завадити його університетській кар'єрі. Він схилив голову для увінчання лавровим вінком перемоги, відчуваючи, що його земне життя замале для того, щоб умістити в себе все раювання душі.

У низці цих, залитих лагідним світлом, днів, на другу осінь після розкопок в Куфонісі стався й один прикрий епізод. Ректор запросив його до свого кабінету. До його рук потрапила анонімка. У листі докладно розповідалося про його зв'язок з Антигоною. До нього, звісно, ходили різні чутки, у коридорах університету можна було почути перешіптування щодо «цього скандалу». Звістки про нього перетнули Егейське море зі швидкістю світла й дісталися до Атен, випередивши самого Дукареліса. Ректор махнув листом, наче робив випад зі шпагою, і кинув його перед Дукарелісом. У його дружини був інший почерк. Та й Марія Дукарелі ніколи не вдалася б до такого, тим паче не ховалася б за анонімністю. Скоріш за все, лист написав Макіс, але наразі це не мало жодного значення. Ректор запитав, чи звинувачення відповідають дійсності?

— Так, це — правда! — без зупинки, холодно відповів Дукареліс.

Ректор зняв окуляри, поклав перед собою, відкинувся на спинку крісла й почав замислено, наче вивчаючи, дивитися на нього. Погляд був стомлений, наче погаслий.

— Пане Дукарелісе, ви знаєте, як я вас ціную. Але зрозумійте, що справа набуває серйозного характеру. Його обличчя потемнішало, наче на нього набігла готова пролитися дощем хмара. Дукареліс навіть глянув угору, там нічого не було; просто химерна витівка розуму.

Він почувався учнем, що отримав прочухана від учителя. Таке вже було. У школі він переписав у зошит олівцем текст, по якому завтра мала бути контрольна з перевірки орфографії, і потім витер його стирачкою. На уроці з усіх сил він затуляв зошит, щоб не побачив учитель, який прогулювався між партами. Але той побачив. Висмикнув його зошит, підніс ближче до своїх окулярів зі значним мінусом, роздивляючись сторінку. Потім підняв його з місця, відвів до свого столу, наказав витягнути вперед руки й перед усім класом шмагав по пальцях указкою. Кожне хльоскання пронизало завмерлий клас. Йому було боляче, сльози котилися з очей, та він мовчав. Тіло почало тремтіти від беззвучних ридань. Він рахував удари: один, два,

три... усе чекаючи, що цей буде останній. Останнім був сьомий. Потім учитель дав йому такий потиличник, що він відлетів до перших парт.

«Негідник!» — не вгамовувався він, і з його рота летіли бризки, щедро орошаючи відкриті книги учнів. Дочекавшись, коли покараний повернеться на своє місце, він ткнув у його бік пальцем і, витримавши паузу, сказав, дивлячись в очі: «Мене від тебе нудить, як від блювотиння!» Потім одразу пролунала патріотична проповідь про роль школи, правильне виховання, православ'я, принципи та цінності Батьківщини, які «треба вберегти від облудної зарази комунізму, червоного звіра, для якого немає нічого святого!»

«Треба вирвати з корінням — повчав він школярів, — будяки марксистсько-ленінської ідеології, які отруюють грецьке суспільство. І ось, подивіться, наочний приклад їхнього впливу».

По поверненні додому він спробував заховатися від матері. Лише ввечері крізь зуби від побажав їй доброї ночі. дивлячись на стіну, і одразу з головою пірнув під ковдру. Вона щось підозрювала, безперечно. Заглянула під ковдру, побачила його одне підбите око та розпухлі від ударів пальці. Зранку вона пішла до школи, тягнучи його за рукав. Він слухняно плентався в задовгому — на виріст — одязі й стоптаних черевиках. Мати поставила його перед учителем. Дукареліс повісив голову й побачив, що через дірку на черевіку видно пальці.

Мати здійняла галас. Грюкнувши кулаком по столу, вона зарепетувала: «Я відправили його до школи, бо тут навчають грамоти, а не калічать. Я подам скаргу в міністерство!» Учитель спробував щось пробелькотіти, та мати його обірвала. Не хотіла нічого чути! Вона так і залишила його стояти перед класом, опутивши голову, не знаючи, що робити від отетеріння. З тих пір його ніхто не займав. Однокласники навіть ув очі уникали подивитися.

І от тепер у ролі вчителя був ректор, а він знову був неслухом, який має виправитися. Дукареліс добре зрозумів усі ці натяки та попередження, хоча, скоріше, погрози, загорнуті в красиві фрази.

— За таких обставин, пане Дукарелісе, ви не лишаєте мене вибору!
— Він раз у раз ойкав та зітхав. Подивився на свою каблучку і кілька разів нервово провернув її довкола пальця: —Треба скликати позачергове засідання Вченої ради університету, щоб розглянути...

Дукареліс обірвав його на півслові. Він висловлювався від щирого серця, *пане ректоре*.

— Я не збираюся ні перед ким виправдовуватися. Це мої особисті справи, і хай вони нікого не хвилюють: ні вас, ні інших. У статуті університету немає жодного пункту, який змушував би працівників робити те, що вони не хочуть робити, а я не маю наміру звільнитися з університету за власним бажанням.

Той зацьковано зиркав на Дукареліса. Каблучка нервово барабанила по поверхні столу. Дукареліс відчув піднесення через можливість поквитатися.

— Хай той, хто без гріха, кине в мене камінь! — сказав він, хоч і вирішив лишити осторонь, те, що говорилося пошепки про самого ректора та його проколи впродовж тридцятилітньої кар'єри. І він по черзі виклав десяток інтрижок його колег, не опускаючи імен, згадуючи викладачів і викладачок, і окремо зазначаючи поодинокі випадки, які закінчилися щасливим шлюбом. У ректора очі полізли на лоба. З кривою посмішкою Дукареліс кинув у самому кінці, що в разі несприятливого розвитку справ йому не залишиться нічого іншого, як захищатися. Тоді, *пане ректоре*, він буде змушений оприлюднити всі ці факти, абсолютно ВСІ.

Дукареліс не збагнув, як збіг час. Антигона затигла його в цілком інше життя за межами щоденної рутини, притрушених пилом університетських полиць і розкопок. Її юнацький максималізм руйнував його консервативні нахили та манірність. Наче коток вона пройшлася по складній мережі його звичок, колу спілкування — усьому, що він дбайливо беріг зі студентських років аж до того літа на Куфонісі. Вона прагнула увібрати в себе життя, яке щойно відчула в усій його повноті, з усією силою юнацького завзяття. І Дукарелісу не лишалося нічого, як віддати себе на ласку цього бурхливого потоку.

Вони весь час опинялися поза стінами свого родинного прихистку, сиділи в ресторанах, ходили в кіно, забрідали заради цікавості на університетські тусовки, опинялися в найтемніших куточках Екзархії^[36]. Ось так, несподівано, одного вечора в «Барі над морем» вони натрапили на гурт одногрупників Антигони. *Пане професоре, якими вітрами?* Чорне вбрання, військові боти, довгі патли, неголеність. Притягли два стільці й Дукареліс неunikно опинився в центрі уваги. Розмова не клеїлася, перекидання косими поглядами, задумливе совання келихів з пивом... Дукареліс відчув себе не у своїй тарілці чи радше як риба, яку викинули з води. Вони трималися сторожко, але ближче до півночі їхні язички почали розв'язуватися. Дукареліс розпитував про навчання, ті — про археологію; їхні цікавили форми владних відносин, суспільне розшарування та ієрархії в доісторичних Кікладах. Усе було добре, аж доки один з них не запитав у лоб: «Антигоно, а що там Макіс?» У Дукареліса все похоллоло всередині, келих з пивом зупинився на пів шляху до вуст. «Уявлення не маю, ми давно не бачилися» – пролунало у відповідь. І знову зависла мовчанка.

Вони їх зустрічали ще кілька разів у тому самому місці. Ті ховалися в найтемніших кутках, пили бурду, яку тут називали пивом, диміли як паротяги й годинами обговорювали Прудона, Малатесту та Бакуніна. Але тепер ніхто не відвертався, роблячи вигляд, що не помічає їх, навпаки, вони пригощали своїм курином, ледь не силоміць. Це була «трава». Антигона всміхалася, коли він пробував затигнути,

але від чаду спершу сильно закашлявся, та не кинув. Ті вибухнули оплесками, наче він пройшов обряд ініціації й тепер був своїм. «Лишається ще кинути коктейль Молотова!» — жартували чорні балахони. Це був перший та останній раз, коли Дукареліс курих маріхуану. З того часу він продовжував неформальне спілкування з деким з тієї компанії, через що студенти наступних років, які поділяли їхні анархістські погляди, вважали його своїм, представником «п'ятої колони» в стінах начебто ретроградного університету.

Але з роками все потроху верталось на круги своя, набуваючи природного ритму, життя покотилося по найждженій колії, повертаючи собі втрачену сірість. Вони знову замкнулися вдома, почали зрідка з'являтися на публіці, особливо з тих пір, коли Антигона отримала посаду реставратора в музеї. Двічі на тиждень вибралася в ресторан і раз сходити в кіно, віддаючи перевагу Вуді Аллену — Мангеттен, Енн Голл, Тіні і туман — ось і все!

Чим далі, тим більш дивною ставала його поведінка: раптові спалахи гніву, гидування всім довкола. З головою він поринув у формалізм і схоластику, підхопивши цю недугу в університетських коридорах. Почав труситися над найменшими проблемами зі здоров'ям, перетворився на іпохондрика, що будь-що може роздути до планетарних масштабів. Перші ознаки нежиті чи легкий головний біль спричиняли в нього паніку. Він убачав у цьому початок кінця, серце, звісно, не витримає, зупиниться просто під час прогулянки. І чим більше ставало охів та ахів, тим наполегливіше він уникав візиту до лікаря, як не вмовляла його Антигона, щоб нарешті побачити реальний стан справ. Проте існували й хронічні захворювання, що наче ордени позначали його вік. Коли він їздив читати лекції в інші університети, виступати на конференціях чи брати участь у розкопках, дорожня аптечка чималих розмірів була такою ж необхідною, як і закордонний паспорт: ранітидин від виразки, назальні кортикостероїди від алергічного риніту, бронхолітин від астми, протизапальні, знеболювальні та засоби від геморою.

Увесь цей час у їхній квартирі під Лікавітосом Ісмена зростала, ставала жінкою, а він, навпаки, перетворювався на старого діда, шкіра провисала, укривалася зморшками, старечими плямами, спина горбилася, волосся сивішало. Світло, що накопичувалося всередині стільки років, почало кудись витікати, а він лишався порожнім,

вицвілим, зів'ялим. А от Антигона, як була, так і лишалася молодою, п'янкою та вабливою, навіть ставала гарнішою, ніж була, оскільки зрілість округлила її форми, підкреслила риси обличчя, деякі вади зникли, а чесноти примножилися. Їхня вікова різниця стала дедалі більш очевидною. Траплялися миті, коли він ловив себе на думці, що ревнує її, коли вона запізно верталася з роботи, ставав підозрілим і недовірливим. Потроху десь у задніх думках, фоном, наче пилюка, що осідає, покриваючи все, стали лишатися сумніви, а він почав вірити, що не за горами той час, коли Антигона кине його. По суті, їй немає більше чого з ним робити, хіба ні? Такі думки роїлися в його голові й у день її зникнення.

Тож чому після стількох років Дукареліс знову опинився на цьому острові? Якби він потребував анонімності, то поїхав би деінде, непомічений, незнаний нікому. Але тут у нього було минуле. І якесь непевне теперішнє. Щодо майбутнього ж?.. Зайве щось казати! Хіба убивця не завжди повертається на місце злочину? І чинить він це тому, що хоче там залишити й свої кістки, як роблять слони, коли йдуть на своє загадкове кладовище, відчуваючи, що наближається смерть? Дукареліс, хоча його душа нагадувала свинцеве небо в самому серці зими, не мав наміру покінчити з життям. Гарантіями цього слугувала Ісмена та університет, його ненаписані книги та розкопки — його моральний і професійний обов'язок.

Дукареліс намагався знайти кінець нитки Аріадни, яка перетворилася на заплутаний клубок у власній душі. Він же археолог, тож приїхав сюди для того, щоб розкопати своє минуле, покопатися в пам'яті. Він краще за будь-кого знав, що, згідно з постулатами своєї науки, дістатися до речей, похованих у глибинах часу можна, ставлячи питання і відповідаючи на них. Слід почати з певних «чому?» й дійти до фінальної точки. Лише в його випадку більшість так і лишалася без болісної відповіді.

Він хотів зріднити минуле з теперішнім, що побачити майбутнє, яким би воно не було. Він чує клацання годинникових коліщат, знає, що вже далеко не молодий, це — осінь життя, листя жовтішає та опадає, скоро зима, він уже й сам став у чергу без вороття. Одночасно він не перетворився на розтрощеного часом дідугана. Так, він приїхав сюди для того, щоб боротися із самим собою, навести лад у власному хаосі. Він не знає — може, він просто мазохіст, який оплакує свою долю й переживає знову й знов болісні спогади та досвід, наче нескінчене коло декадентської поезії Каріотакіса. Але йому відомо, що на цій землі лишилися сліди його ніг, схожі на ті, що колись залишила по собі Кассіопа. Це місце живих мерців, привидів і тіней, що звили павуче кубло в закутку його розуму. Це — земля його руїн, його Єрусалим, місце, де знову пустить корінь його нове життя. Цей «наш

прибудинковий садочок», як називали Куфонісі накосьці, стане його пупом Землі, що зв'язує життя та смерть.

І ось він тут. Блукає по острову, у кожному тріпотінні тіней, у біполярних настроях неба, у Сивіллиних письменах, які вітер креслить по пагорбах, у морських хвилях бачить силует Антигони, сповнений відчаю погляд Кассіопи. Вони йдуть давньою стежкою до Порі, несучи підношення Великій Богині. Потім простягають руки до нього, він намагається доторкнутися, та вони щезають. У руці залишається невагомий слід їхньої присутності, а з моря долинає гул, спричинений поривами вітру. Кишенню відчутно відтягує телефон. Він скрізь тягає його з собою. Усе чекає на дзвінок і дихання з того боку слухавки. Дуже хоче дізнатися, хто ховається за тим важким диханням. Можливо, він саме й знає, що сталося з його дружиною?..

Звісно, йому спадало на думку, що цим анонімом може бути привид з минулого. Макіс. Через кілька днів після дзвінка він так і почав думати. За кілька місяців до зникнення Антигони він знову побачив його після стількох років. Якось Дукареліс був біля музею й вирішив заскочити до дружини. Прямуючи до її кабінету, він ледь не налетів на нього в коридорі. Той зовсім не змінився. Обличчя й досі скидалося на юнацьке, худорлявий, і далі продовжував вдягатися в усе чорне за анархістською звичкою, довге волосся, зібране позаду у хвіст. Промайнула думка: «Чи він пам'ятає мене?» Той точно пам'ятав. Вони обмінялися блискавичними поглядами, водночас притягаючись один до одного. В очах на мить спалахнуло щось, вогонь зради, який усе ще жеврів десь вглибині. І... розминулися, кожен пішов у своєму напрямку, ніхто не обернувся подивитися вслід. Справжнє випробування, жарини якого ледь жевріли стільки років, а тепер знову розгорілися. Йому пригадався Макісів погляд на зворотному шляху до поселення. Команда пішла вперед, вони з Антигоною відстали, зупинившись біля опунції. Макіс тоді повернув голову, подивився йому прямо в очі, його погляд наче сфотографував їх удвох посеред безлюддя. І потім він повернувся й почимчикував за іншими.

Дукареліс намагався зрозуміти, що Макісові було треба в службових приміщеннях музею. Він теж прийшов побачитися з Антигоною? Успішно? Але та все заперечила. «Певно, випадково тут опинився. Ми з ним не бачилися вже двадцять років».

Через кілька тижнів вони знову наскочили на нього, заходячи в один з прибережних ресторанчиків. Він якраз виходив. Незручна мить небажаної зустрічі. Він стояв перед ними, невизначено посміхаючись, кумедна ситуація. «Як справи, Антигоно?» — спитав, ігноруючи присутність Дукареліса. «Привіт, Макісе, — спантеличено відповіла та, — не бачилися стільки років!» «Егеж! І скільки ж? — вишкірився він. «Років десь двадцять. Певно, що так,» — одразу відповів сам на своє питання й зайшовся якимось невротичним смішком. Скупе на слова спілкування. «Добре. Бувай. Поспішаю на зустріч...» — одразу попрощався він з нею і зник.

Дукареліс думає, що все це було не просто так. Це не була випадковість. Збіги з трояндами, які надсилав невідомий прихильник, зустріч у музеї, поруч із кабінетом Антигони, інша в ресторані. Якась диявольська закономірність у збігах. Згодом неодмінно мало б виявитися, що це саме він надсилав ті троянди. Може й про зникнення тоді щось знає? Чи не він стоїть за всім цим? Нічого з цих думок він не переповів слідчому. Не сказав, бо не хотів вчергове виставляти напоказ своє приватне життя, зраду, деталі про любовний зв'язок, який постав з невірності. Він наче й розкаювався, що неправильно вчинив, міг би полегшити справу слідству, надавши з самого початку таку ниточку. Але зараз не наважувався. Може, по поверненні до Атен він і сходить до відділку, і про все поговорить зі слідчим.

Увесь цей безлад думок, навалених на одну купу, як плінфа, з якої, за словами Сократа, можна побудувати за бажання будинок^[37], з гуркотом кружляв у голові Дукареліса, коли той намагався потрапити до себе додому. По тому його сон був теж неспокійний. Він бачить відрізану батькову голову на стовпі. Разплющує очі, заплющує. Те саме. Крутиться в ліжку. Але голова не зникає, мучить його, а з нею інші рідні небіжчики, макабричні образи, важке дихання, хтось закинув його на цю чавунну пательню й повільно підсмажує, перевертаючи з боку на бік, доки на з'явиться хрустка скоринка. Сон як корова язиком злизала. Виходить знову надвір, іде між чорними будівлями, обережно ступаючи, щоб не шуміти й не потрапити комусь на очі. Темно, хоч око виколи, навіть місяць сховався. Він виходить з поселення і, коли обриси будівель зникають, запалює кишеньковий ліхтарик. Хтось, побачивши це, подумав би, що в нього поїхав дах. Якщо його помітять, знову поповзуть чутки. Але він ані грабіжник

могил, ані не має інтрижку на стороні. Зараз у нього нічого нема на поживу їхній невситимій допитливості, окрім бажання знову зануритися в спогади тих вечорів над морем, безкрайого неба, що підступало впритул, нахилитися й зачерпнути хвилю, доторкнутися до піску, до їхніх тіл. Дивиться вгору, намагаючись знайти сузір'я. Чує якийсь шепіт, схожий на голос Антигони: «А он і Цефей, он його трикутна голова, одна нога спирається на північний полюс, а руки простягнуті до Кассіопеї», — але це просто холодний вітер шурхотить травами. Він відчуває у своєму тілі кожен первозданний елемент: кисень, кальцій і те, що вони прив'язують його існування до глибин Всесвіту. Адже його тіло утворилося з пилу зірок, які померли мільярди років тому. Він думає, що саме на цьому безлюдді можливо возз'єднатися з пуповиною, яка поверне його до витоків, до коріння, до відначального життя. Він хотів би лишитися на острові до серпня, коли з неба посиплеться дощ зірок. Знову опинитися на узбережжі в оточенні золотого пилу, промокнути від нічної вологи та сліз Святого Лаврентія. Але він і так надзвичайно затримався. Неможливо решту життя провести на Куфонісі. І наче дивом урятований моряк, якого ласка хвиль викинула на цей берег, він уже наполегливо вдивляється в лінію обр'ю зі сподіванням побачити там якийсь корабель.

51

Місцеві кажуть, що вчора хтось навіжений вештався якогось біса узбережжям. Бачили ледь помітне блимання, яке рухалося між скелями. Дідько їх знає, хто це був: може, сатаністи, а може — ті диваки з рюкзаками, що шукають безлюдних місцин і встановлюють там намети? *Сьогодні молодь пішла вже не та, довіряти їй зовсім не можна! Погляньте, як вони пообписували пам'ятник на площі!*

Дукареліс у піввуха слухає ці балачки, сидячи в кав'ярні, куди прийшов з самого ранку замовити кави, аби продерти очі. Хто б здогадався, що цей сатаніст — він сам? Знову настає час для соціологічних спостережень. Зі свого місця він дивився на місцевих як антрополог. Серед них у той момент сидів й священник, на вигляд як молодий хлопчина. Тисячі років не змінили мешканців острова. А й справді, що тут змінилося? На їхніх обличчях закарбувалася стратографія часу. Хоч їм цього й не збагнути, але ті, хто ходив по цих місцях тисячі років тому, продовжують впливати на їхнє життя. Звісно, останнім часом тут все докорінно змінилося, але люди, як такі, не змінюються. Він пригадує, що одночасно з його археологічною командою на острів прибули спеціалісти Грецької електричної компанії, щоб уперше повністю протягти дроти та електрифікувати острів. Асфальтованих доріг тоді не було, як і автомобілів, хоч би якогось допотопного зразка. Усі свої інструменти обидві групи перевозили на віслюках. А тепер по цій грудочці землі їздять десятки автівок, але ніхто до кінця не розуміє, навіщо вони тут?

Один із завсідників кав'ярні молодий албанець. У нього мозолисті руки. Хтось кличе його завтра до себе на поле, треба будувати огорожу. Обіцяє накинути дещо згори, основну платню ж забирає бригадир. І хай не ремствує, однаково весь час стирчить тут у кав'ярні.

— Не дуже ти перепрацьовуєшся, розносячи тут каву... Так, Ілліре? Той натужно всміхається.

— Так. — І одразу зникає.

— Точно то сатаністи! — наполягає якийсь дідок.

— Та які там сатаністи?! Туристи. Італійці, німці. Бач, понаїхало їх, — не погоджується інший.

— А що панотець скаже? — питає він у священника.

— А мені звідки знати? Але щось мало скидається на правду.

І западає знову мовчанка.

Дукареліс пригадує його попередника, посивілого, худючого, засмаглого попа, який правив службу, кинувши на годину роботу в полі, на якому днював і ночував, щоб прогодувати свою родину та утримувати таких самих, як він, худючих кіз. Новий був виніженим, із тендітною білою шкірою. Обрав Куфонісі для звершення аскетичного подвигу, привізши із собою подвизатися в простоті й молоду дружину. Він зупинив свій вибір на цьому глухому кутку точно не як туристи, які приїздять сюди й зачаровані магією місця лишаються назавжди. Але правдою було й те, що, коли їм і вдалося б протриматися бодай рік на острові, вони зрештою не витримували, кидали все й по-дезертирському тікали, піджавши хвіст, до міст, як ті пацюки, що довго не протягнуть на відстані від каналізації та сміттєзвалищ. Уже померли старий худорлявий священник, кир Анестис, кира Анньо та кира Евлалія, Костис продав човен і нехитрий крам, уставив зубні протези й подався шукати й собі долі в Атенах. І тим не менше, острів продовжував бути унікальним феноменом в межах Еллади. Його населення зростало від того часу, коли Дукареліс уперше ступив на нього ногою, і збільшилося на шістдесят відсотків, що становило своєрідний рекорд.

«А що тут дивного? Поліція нічого не робить. Жандарми весь день просиджують в офісі та ловлять мух, — міг би сказати хтось, — тут же прохідний двір... Згорів сарай, гори і хата!»

Мобільник Дукареліса починає дзвонити й він перелякано схоплюється з місця. Усі обертаються й дивляться на нього. За мить він перетворюється на об'єкт загальної уваги, хоча цілу годину сидів тут, немов невидимка, привид. Одразу пригадують, що вже бачили його в білій лляній сорочці та брилі. Хтось згадав Дукареліса в минулому. Він відчуває, що погляди повзають по ньому мов сколопендри.

«Я наберу за кілька хвилин». Він скидає дзвінок. Це Ісмена. Ну й добре! Почуває полегшення, що в слухавці не чути важкого дихання, пов'язаного зараз із його долею. Розраховується, поклавши гроші на столик, «дякую, Ілліре!», і виходить. На бруківці скрізь білою фарбою намальовані квіти та пелюстки. Ось ще одна відмінність з часу розкопок.

Господиня його пансіону в дворику. Її майже непомітно за трояндовим кущем. Зрізає зів'яле листя й квіти. Прямо тобі сюжет для хокку, написаний невидимою рукою в повітрі. Між ними щось було, та вони лишили його на півдороги. Вона всміхається йому, але видно, що усмішка несе в собі тінь смутку. Має наполоханий, зніяковілий, дещо роздратований вигляд. Він вітається. Чекає на запрошення випити кави, та ба' — де там! Сьогодні вона наче проковтнула язика.

Він сідає на сходи, має охоту до розмови. Возвеличує її щоденні клопоти. Це, каже, і є суть нашого життя. На острові люди живуть простим життям, але кожна хвилина його сповнена сенсом. Ранок, обід, вечір та ніч відчутно відрізняються між собою. Те саме й з порами року, кожна має свої прикмети та звичаї. Уся річ у сонці, у світлі та його відсутності, у тінях, які окреслюють існування людини. От, наприклад, у неї з'являється відчуття, що час належить саме їй, тому вона не поспішає.

— Вам так здається? — відгукується вона на ці палки рулади. Та й по всьому!

— Так, звісно. У містах на час полюєш і ніколи його не буває вдосталь. Здається — не встигнеш озирнутися, а тебе вже нема на цьому світі.

— Пане Дукарелісе, що за настрої?.. Що вже такого сталося, що ви на стільки часу поринули в невеселе філософствування?

— Знаєте, ми, бувало, гомоніли з дружиною, і мріяли, що, коли вийдемо на пенсію, знайдемо десь в Егеїді такий от будиночок із садком поміж скель, і будемо сидіти й дивитися на море крізь велике вікно на веранді. Сидіти в кріслі, читати чи писати, а потім поглядом губитися в обрії — це і є, на мою думку, справжнє життя. Антигона хотіла висаджувати троянди, засадити кущами все подвір'я, а я розбив би виноградник. Робив би власне вино. Та все розвіялося як дим...

— Чому б вам це не зробити? Життя ж не закінчилося...

Він замислено мовчить. Вона має рацію. Дивиться їй в очі, вона відповідає на погляд. У її очах питання, що ця розмова могла б означати? Він теж не має гадки. Поступається перший. Відчуває, як пальці починають легенько тремтіти, закурює люльку, щоб приховати хвилювання. Дзеленчить телефон. Знову вони зупинилися на півшляху.

— Перепрошую, це дочка з Атен.

Іде сходами вгору та зачиняється у себе в кімнаті. Ісмена питає, як він і чи є якість новини? З учора?? *Ніяких!* Її невпинно тягне до нього, певно, комплекс Електри. З матір'ю в неї був дуже конфліктний зв'язок. Сутички, перетягування канату, сварки, заборони. Він ніколи нічого їй нічого не забороняв, був дуже делікатний та реагував м'яко на її протести. Саме до нього вона приходила, коли траплялися прикрощі, згорталася клубочком і розповідала про свої негаразди. І, тим не менше, усе дуже особисте звіряла завжди матері. Пригадує свою скривавлену сорочку. Що він з нею зробив? Викинув, певно?

Дочка скаржиться, що в Атенах пекло. Каже, що наступного тижня махнуть з подругою на Фолегандрос.

— І ти на заслання? — дражниться він.

— До чого тут це?

— Фолегандрос за римської доби був відомим місцем заслання. Так само його використовували під час хунти чорних полковників.

Він радить їй відвідати ранньокікладське поселення в Каstellо. Так, вони з'їздять. Звісно. Так, лише вдвох; у нинішньому стані їй пригнічуватиме велика кількість людей. А це — маленький, тихий острівець, те, що треба за цих обставин. *Тату, в мене немає сил!* Учора знову приходили з поліції й розпитували. Знову «надайте, будь ласка, свідчення». Були й у тітки. *Я тут здурію.* Запитує, коли він повернеться з Куфонісі. Він запевняє, що це станеться ще до її від'їзду на Фолегандрос; у нього назбиралося багато незавершених справ, та й дочку хотів би побачити, скучив. Вона один в один повторює його слова. Він просить її бути обачною, добре зачиняти всі вікна і двері ввечері. «Бо ж ніколи не знаєш...» — віджартовується вона. Це не привід для жартів! Але вона й так все розуміє. Раптом.

— Чому всі атенські шизи мене взяли на приціл?

— Ти про що зараз?

Каже, що всі атенські ненормальні полюють на неї.

— Які ненормальні?

Дукареліс спантеличений і нічого не розуміє.

— Слухай, тату, ти й справді наївна людина. Тобі й досі не спало на думку, що ми все зрозуміли того вечора?

Того вечора...

Звісно, і мама все зрозуміла, досить було непомітно для нього кинути один погляд крізь непричинені двері. Він якраз стояв до них

спиною. Вона не закричала, просто скам'яніла й чекала, що чоловік зробить щось, захистить родину. Але той не зробив нічого. Злякався сам, заляк і не рухався з місця.

Його як громом прибило. Тоді було спекотливе літо. Ртутний стовпчик на максимумі вдень, волога падає вночі, нестерпне атмосферне забруднення, бетон парує. Була вже десь друга ночі, але він ще сидів у своєму кабінеті, читав і цмулив крижане пиво. Ця звичка залишилася з часів розкопок. Антигона спала. Тоді він почув якийсь шурхіт у кімнаті Ісмени. Грюкнули двері, щось тріснуло. Краєм ока він запримітив якусь тінь. Піднявся й схопив у руки ціпок, з яким зазвичай прогулювався околицями, щоб відганяти бродячих псів. Навшпиньках увійшов у кімнату дочки. Слабе світло від нічника кинуло його тінь на її ліжко. Кількох секунд очам вистачило, щоб звикнути й відрізнити яву від вигадки. Перед ліжком стояв якийсь сатир зі спущеними штанами, ерегованим причандалом, готовий накинутися на неї. Він був у масці, однак нагадував саме це створіння, що мовби втекло з почту бога Діоніса, зображеного на аттичних червонофігурних вазах. Дочка спала сном праведників, можна було почути не лише її дихання, але й пульс. Нападник обернувся й збентежено глянув на Дукареліса. Той замахнувся палицею. Ще мить, і він розвалив би тому його паскудну макітру. Але несподівано завмер, наче побачив перед собою голову Медузи-Горгони. Цього вистачило, щоб зловмисник підхопив штани, вистрибнув на балкон, перевалився через поручні й зістрибнув на вулицю. Дукареліс опустил палицю й упав на коліна, закривши руками обличчя. Він тремтів усім тілом і не бачив, що за його спиною завмерла Антигона, яка задушила крик, затиснувши долонею рот, чекаючи на удар, який він не насмілився нанести. Потім так само беззвучно вона розвернулася й пішла до їхньої кімнати. Дукареліс замкнув балконні двері на засув. І метнувся в туалет, де його вирвало. Мить зволікання, а міг же...

Коли він прийшов у ліжко, Антигона спитала, що то було. Їй почувся якийсь звук... Її голос прозвучав глухо, але він подумав, що це через сон. «Нічого не сталося, — така була його відповідь, — хряснули двері на балкон, я пішов і замкнув їх. Спи!

Але сам не зміг склепити очі. І вона не змогла. Два тіла легенько тремтіли під покривалом і до самого ранку вдавали, що нічого не сталося.

Усі наступні дні, та де там, роки, він запитував себе, що то було: можливо, дивний виплід його фантазії, якась реакція нейронів мозку, вплив алкоголю та спеки... Але це не було ілюзією, ні, не було.

— Мені все розповіла мама, коли ти поїхав у відрядження до Німеччини.

— Ісмено, на Бога, будь обачною!

Тепер глухо, по-мертвецькому звучав його власний голос.

Дукареліс вирішив стати археологом одного погожого ранку у віці восьми років. Учитель відвів клас на розкопки доісторичної будівлі в селищі Диміні. Його вразила кам'яне мурування огорож та стін будинку, але найбільше враження справив один з археологів, який випадково опинився поблизу й пояснив, що знахідкам приблизно шість тисяч років, а то й більше! Він порівняв будинок із тривалістю власного життя, зробив кілька підрахунків і заляк з відкритим ротом. Він досі пам'ятає того лисого череваня-археолога, усі деталі, які він почав нанизувати на нитку оповіді, навіть ті черепки, що весь час були в його руках, темні сліди прикрас геометричного стилю на світлій поверхні, пояснення, з якого вони, скоріш за все, глечика, для чого він слугував і як його зліпили. Як він про все це довідався, чорт забирай, через шість тисяч років?

У кінці археолог почав співати дифірамби учителю, за ініціативою якого діти познайомилися зі своїм прадавнім корінням і важливими пам'ятками регіону. А той, видряпавшись на каменюку, самовдоволено шкірився, а потім, піднявши повчально палець, сказав, що обов'язок учителя — правильне виховання дітей, до того ж, згідно із ученням православної релігії, молодь повинна відчувати приналежність до славетної історії своїх пращурів. А тоді — і що лише на нього найшло? — посеред загального захвату він нерішуче підніс руку, бажаючи поставити питання пану археологу. Учитель суворо, з неприязню подивився на нього, але не встиг жестом наказати прибрати руку, як археолог уже гукав: «Слухаю! Так, хлопчику, кажи?», і запрошував до слова. Його питанням було — чи були мешканці поселення християнами? Учитель вибалушив очі. Археолог розреготався. Його черево тряслося і стрибало — вгору, вниз, вгору, вниз.

«Ні, звісно ж ні! Вони жили за чотири тисячі років до Христа. Кікладці, мікенці, Леонід, Перікл, Сократ, Платон, Арістотель, Александр Великий теж, між іншим, жили до Христа. І теж не були християнами.» — не припиняючи сміятися, розповідав їх, передаючи хвилю хихотіння класу, який тільки цього й чекав. Учитель почервонів

і кипів усередині. Коли археолог пішов, він зірвався на вереск і назвав його неуком.

З тих пір його життя пішло своїм шляхом. Він над усе бажав зануритися в загадковий світ археології. Витягти з лона землі докази існування людей, яких давно накрила хвиля Лети. Прив'язати невидимі нитки їхнього життя до свого, винести на світло їхні поховані й забуті секрети, історії, які стоять за статуетками, знаряддям, горщиками, уламками кераміки. Археологія вабила його з нездоланною силою і його завзяття опанувати її зростало з кожним роком. У ній він знаходив сенс свого існування, а його мрії набували тіло, по жилах якого починала бігти кров.

І ось тепер, підштовхуваний своєю невичерпною археологічною допитливістю, він хоче в ці останні дні, до повернення в Аteni, відвідати доісторичні кікладські поселення, наповнити уяву їхніми краєвидами, закарбувати в ній Малі Кіклади: скелі, безплідну землю, море, світ міфів, що став визначальним для його власного життя. Крім того, нині, у вихорі краху його особистого життя, доісторична археологія лишається єдиним надійним прихистком. Заглиблюючись у праісторію, він шукає й власне минуле, проводить розкопки власної душі. Доісторичні Кіклади стали світом, який він міфіологізував у собі, і скільки його не пізнавав би, скільки б відповідей не давав, так ніколи не зміг його деміфологізувати.

Ось він у блаженському човнику рискає між островами, крутить головою, наче архітектор, який роздивляється споруди, чи священнослужитель, що вивчає душі своєї пастви. Оглядає миси, скелясті острівці, замислюється, чи ці води ховають у своїх глибинах сліди прадавніх кораблетроц? Це — магічний світ, хоча в античних авторів не вистачило часу приділити йому достатню уваги, а їхні молодші колеги, за доби туркократії, навіть не потурбувалися нанести його на свої карти.

Дукареліс висаджується на Нижньому Куфонісі, навпроти Гларонісі, спочатку обходить місцину, заселену десь у пізньогометричний період, розташовану поблизу від церкви Богородиці, а тоді рушає до пізньокікладського поселення біля Неро. Потім продовжує свій маршрут і перепливає на Керос, далі — на Кавос та Даскальо, відомих своїми апотетами, де зберігалися підношення вірних давнім богам. І досі нерозгаданою загадкою лишається те, як

така розвинута культура могла виникнути в цих скелястих та безплідних місцях і досягти піку свого розвитку, що нині вважається *axis mundi*^[38] Кіклад тієї доби? Попри неодноразове розграбування, в апотетах було знайдено близько трьохсот уламків статуеток зі схрещеними руками та тисячі фрагментів мармурових глечиків. Такої кількості посвятних дарів не знаходили на жодному іншому кікладському острові, і це породжувало масу гіпотез, зокрема, те, що на цих відлюдних островах знаходилося всекікладське святилище. Хоча Дукареліс не є прихильником цієї теорії, його не полишає думка про те, що саме тут билосся серце кікладської цивілізації.

Капітан, який часто підпрацьовує перевізником на різні частини Куфонісі та Наксос (різновид місцевого таксі) — він і раніше його перевозив — не знає, як підтримати розмову про місце, де живе. Пам'ятає лише, що колись сюди приїздили археологи та проводили розкопки. Якби його запитали про рибальство, про дораду, восьминогів, морського карася-сарга, камінного окуня-рофоса, він не поліз би за словом у кишеню, *пане професоре*. Каже й посміюється, перекрикуючи гуркіт двигуна. Висаджує Дукареліса спершу на Кавосі, потім на скелястому Даскальо, і буде терпляче чекати, доки той не обійде те, що хотів. На південному боці Дукареліс знаходить залишки поселення, на північному — апотет і давнє кладовище. Він ітиме по території розкопок, ступаючи між минулим і відсутнім теперішнім, і підбиратиме уламки кераміки зі спіральними прикрасами та позначками. Його охоплює дещо хворобливе піднесення, раптовий спалах щастя й збудження, яку відчуває археолог щоразу, коли потрапляє на територію, яка явно має археологічний бекграунд та обіцяє щедрі знахідки.

Потім вони проминають Кавос і пропливають поміж двох великих скель. Капітан розповідає, що факт їхнього існування став рятівним для мешканців Кіклад у час німецької окупації. Італійці постійно відбирали в місцевих худобу, тож вони були змушені переміститися сюди, щоб урятувати хоч якихось своїх годувальників. Он уже видніється Лумбадіярис, а Вулгариса ще не видко. Потім уже самі італійці, рятуючись від своїх колишніх союзників німців, потрапили сюди, а місцеві на човниках перевозили їх на інший бік до Аморгоса, за що італійці віддавали човнярам свої шинелі, а жіноцтво потім перешивало їх на щось зручніше. Але в останню мить німці таки

накрили втікачів у відкритому морі біля Нікур'ї, і тоді море вкрилося трупами.

— Їх усе викидало й викидало на берег Куфонісі, — каже він і хитає головою.

— Так, це трагічна сторінка історії, — погоджується Дукареліс. — Складний тоді був час.

Тоді капітан починає оплакувати і свою долю. Його земляки, бач, були бідними, але чистими й щасливими людьми, коли на їхні голови посипалися гроші. Відкриття поселень кікладської культури змінило все на кілька десятиліть вперед. «І ви до цього доклали руку, пане професоре!» Треба покласти цьому край, досить з нас уже цих туристів! Вони зі своїми грошима знищили первісну чистоту островів, змінили місцевих. Він скрушно хитає головою й продовжує бурмотіти собі під носа, обертаючи кермо.

Дукареліс механічно киває головою, виказуючи згоду, та його думки далеко. Насправді він навіть не слухає бідкання капітана. Раптом перериває того на півслові й просить зупинитися біля цих двох скель. Він і тут знаходить черепки, але не бачить й натяку на якесь поселення. Певно, у цьому місці робили аварійні зупинки. На Нижньому Антикері та Прасї він також знайде вказівки на існування кікладського поселення та поховань римської доби. Він озирається й відчуває, як в обличчя б'є морський бриз, а на шкірі залишається сіль від бризок. Вітер куйовдить волосся, наче його легенько торкається любляча рука. Він заплющує очі. Бачить Антигону, що стоїть за спиною. Всміхається. Обіймає його й затуляє очі долонями. *Угадай, хто?* Він дихає на повні груди, йодоване повітря лоскоче ніздрі. Та раптовий напад меланхолії змушує його спохмурніти, на сонце набігають хмари і їхні тіні повзуть по землі. Над ним в'ються чайки і кричать, він вторгся в їхнє царство. Тут вони відкладають яйця, висиджують пташенят і беруть їх у перший політ. Укоотре він порушує спокій святого місця. Як би йому хотілося залишитися тут, потрапивши в кораблетрощу, всамітнитися з галасливими чайками, які каменем падають у воду, сідають на уступи та роздивляються його здалеку. Місцина є такою самою первісною, якою її бачили перші кікладці, що пристали сюди на човниках, впливши з морського безміру. Намагається прикинути кількість маршрутів, утому через необхідність повертатися в той самий день. Він уявляє, як вони

гребуть, оминаючи скелясті острівці, на немилосердному сонці, змагаючись зі стихією, а іноді — і з самими собою. Так, як це робив ладо Кассіопи.

Пізніше, до наближення сутінків, Кукулес піднімається сходами до його номеру й чекає назовні. З ним — новий голова, його наступник. Він грюкає у двері дерев'яним ціпком. Він розповість Дукарелісу, що розмовляв із капітаном і знає про кожен пункт його маршруту. «Нічого під світлом сонця не сховаєш, пане професоре!». Під сонцем він має на увазі себе. Новий голова каже, що вважає за честь для себе знайомство з прославленим археологом. Більше йому сказати загалом нічого, але він наполегливо починає пропонувати відвезти Дукареліса на власному човні на Копр'ю. Один рибалка там нещодавно знайшов уламки статуєток. Дукареліс вважає пропозицію цікавою і, попри втому від ранкової подорожі, бере свій капелюх і рушає за ними до порту. Там Кукулес просить пробачення, що далі не супроводжуватиме компанію, бачте, морські подорожі вже не для його віку.

На шляху до Копр'ї Дукареліс роздивляється острівці й каже, що в надвечір'я Малі Кіклади мають особливий чар. Голова погоджується. Саме через це нещодавно всі острівці та скелі Куфонісі потрапили в охоронний список *Natura 2000*. Також він інформує пана професора про роботи з облаштування музею, який скоро відкриється на острові в приміщенні старої школи. І — несподівана звістка! Голова надіслав прохання повернути на острів знахідки його експедиції разом з людськими останками до експозиції нового музею. Вони вже пишуть листи-звернення, припахують і депутатів їхнього округу, зрештою, *пане професоре*, хіба громада не має права на свою частку? Одразу пропонує взяти участь у проєкті повернення. Дукареліс відповідає, що такі дії не матимуть результату, усі питання згідно із законом вирішує 21 Управління. *Раз-два, раз-два...* Але, чому б не спробувати?.. У будь-якому разі, він розчулений, не кожен голова має такий інтерес до історії.

На Копр'ї Дукареліс окидає поглядом Порі, де він копав двадцять років тому. Знову переконується, що доісторичне поселення розташувалося в зручному місці: над затокою, з видом на всю широту прибережних вод. На острівці він досить швидко знаходить насип рукотворного характеру. Розгрібши трохи руками ґрунт, він натикається на уламок статуєтки та кераміку. Скоріш за все, тут

великий за розміром апотет або яесь поховання. Цікаво й те, що сам острівець в доісторичну епоху був набагато більшим, але частина пішла під воду. Певно, треба буде провести й підводні археологічні роботи. Він щиро вражений.

У дворику він напрапляє на господиню пансіону.

— Це, правда, пане Дукарелісе? Ви знову організовуватимете розкопки на нашому острові?

Він усміхається.

— Бачу, тут новини поширюються миттєво. Спочатку в дім заходять чутки, потім — сам фігурант. Так, я справді знайшов цікаву з погляду археології місцину, яка обіцяє багато знахідок. Однак організувати розкопки — справа не проста. Треба прошмигнути між Сціллою та Харибдою, 21 Управлінням старожитностей і бюрократичною тяганиною. Побачимо...

Побачимо... Невизначене твердження, розумій, як хочеш. Господиня очікувала почути явно не це. Чому він постійно підрізає їй крила?

— Довго не роздумуйте. Краще нашого острова годі шукати. Зробили б нам приємність і приїхали ще. А там... може, й станете почесним мешканцем острова та матимете той омріяний будиночок в Егеїді.

Дукареліс киває зі згодою.

— А й справді?! Повік невтомне колесо людської в світі долі^[39]... Було б непогано!

— Авжеж!

— Але, у такому разі, ви маєте мені пообіцяти, що регулярно влаштовуватимете посиденьки з вином і дарами моря!

Тепер її черга всміхатися.

— А на нас не почнуть косо дивитися? Регулярні посиденьки з вином під зоряним небом... Знову поповзуть плітки.

— Ну то й що?! Нехай патякають. Не вперше!

Під час його слів на небі з'являється місяць.

Однак він зараз вимушений попрощатися, голова запросив його на вечерю до себе додому, треба заскочити під душ, перебратися в чисте й бігти. Але їхня розмова не завершена... У її очах спалахують іскорки.

Сьогодні він відчуває, що відновив свій зв'язок із островом. Після стількох років розлуки він знову його відкриває для себе, і можливість нової археологічної пригоди, розкопок на цих просторах, на безлюдних

клаптиках землі його бадьорить. Він хоче знову вирушити до витоків цивілізації, витягати на світло доісторичні загадки, загубитися в магії часу. Доісторичні кікладці лишили по собі безліч питань, він має на них відповісти. У такому піднесеному настрої було б не шкода сьогодні навіть зробити останній подих, відчуваючи глибоке примирення з усім світом.

А що, як одного погожого дня в його житті знову з'явиться Антигона? Дукареліс прокрутив у своїй голові різні сценарії. Антигона повертається після стількох років, наче Одиссей у жіночій подобі, вставляє ключ, повертає й відчиняє двері. Має якесь принагідне виправдання. Вона стала жертвою викрадення. Жах, чого натерпілася в руках зловмисників, які втекли з в'язниці (тут вона вирішує надати сюжету расистського підтексту), албанців чи, може, румунської мафії. Але сьогодні їй пощастило втекти. Майже, як у кіно. І ось вона перед ним, з плоті та крові. Переконливо звучить? Не Голлівуд, звісно, і на казку не скидається: зла чаклунка добре вивчила урок, і стали вони поживати і добра наживати. Або ж, у якомусь нападі щирості, зізнається, що втекла з коханцем, але розкаялася, сприймаючи себе насамперед як дружину; він — її життя, її справжнє кохання, і вона благає зласкавитися. Його серце кровоточить від знеславлення, але він обертає його на камінь, і приймає зрадницю, що згрішила, та покаялася, під родинний дах і в сімейне ложе. Що посієш, те й пожнеш? Хіба він сам так не вчинив раніше?

Сидить на балкончику, розкурює люльку і випускає дим. Поруч лежать свіжі видання, присвячені середземноморській археології та ранній історії Кіклад. На одній обкладинці зображений горщик, який формою нагадує пательню. Доісторичний кікладський корабель розтинає хвилі. Йому треба освіжити пам'ять. Ніколи не знаєш, і от раптом... У нього знову з'являється відчуття, що під час усієї цієї поїздки він не сам. Як він може спостерігати за Кассіопою, за кікладцями, що гребуть на своїх човнах, так і хтось може спостерігати за ним. У нього підвищується пульс, він пітніє. Відчуває рух вії ще однієї пари очей, подих, який належить не йому, стукіт чужого серця у власних вухах. Обертається. З білої стіни за спиною на нього дивиться нечітке обличчя, якась тінь, що підморгує з натяком. Він перелякано підскакує з місця. Заходить і кімнату, лягає на ліжко. Треба заснути, зупинити плин думок, забути все, що мучить його.

Уві сні він бачить себе у своєму кріслі у квартирі на Лікавітосі. Обводить поглядом стіни, закутки, сувеніри, які вони з Антигоною

привозили з мандрів, дерев'яні африканські маски, які, своєю чергою, витріщаються на нього, глиняні статуетки інків і вишиті накидки з Анд, китайський оксамит, керамічних драконів і порцеляну, бумеранги й діджериту австралійських аборигенів. І раптом з усього цього тінню виступає обличчя Антигони, яка стежить за ним. У неї немає зіниць, відкритий рот, який наче скам'янів від болю, вона схожа на посмертну маску з трагедій Софокла. Обоє закон Аїда робить рівними^[40].

Уранці він прокидається зовсім розбитий і йде в порт, посидіти біля моря й випити кави. Немає нічого кращого за пробудження Кікладських островів. Ще прохолодно. Він відчуває, як вологість проймає його шкіру. З моря доноситься запах йоду. Саме о цій порі рибалки вертаються з відкритого моря й вивантажують на пристань кошики зі свіжою рибою, яка лежить на льоду. Біля них збираються власники таверн і просто покупці, яким забажалося свіженького. Тут уже Іллір, який купує для свого хазяїна кіло смариди. Коти теж збіглися на запах і тягнуть тепер свою нескінчену пісню. Їх наганяють, вони повертаються.

Скоро в рибалок усе розкуповують. Вони набирають у відра воду й змивають рештки, намочують у морі сітки, щоб збити рибний дух.

Дукареліс дивиться, як вони працюють. Його всмоктало в чорну діру часу. Перед собою він бачить доісторичний світ Кіклад, світ Гомера, його власний світ, які перемішуються, переплітаються так, що й не розплутаєш.

Дзеленькає телефон і повертає його до реальності. Він дивиться на цифри. Розуміє, що його чекає, бо впізнає номер. Серце шалено калатає, дихати важко, раптом повітря зовсім перестає йти. Він не відповідає, телефон замовкає. Виходить з кав'ярні. Проминає доки з піднятими човнами, біля яких стоїть вітряк, потім — церкву Святого Миколая та доісторичне поселення у Верхньому Мілосі. Прямує далі. Він хоче залишитися на самоті у цю мить, мить істини, якою б та не була.

Він задихається, ледь переставляє ноги. Хотів пройти через кладовище в Агрільї й дістатися місця своїх колишніх розкопок з північного, безлюднішого, боку острова. Хотів... Але не так сталося, як гадалося. Ноги зовсім не несуть. Він спиняється, притуляється до скелі й телефонує слідчому. Голос слідчого невеселий; у нас погані новини для пана Дукареліса. Був знайдений труп жінки в стані пізніх гнильних змін у національному парку Парніти. Аналіз генетичного матеріалу підтвердив її ідентифікацію. На слід убивці вони вийшли після обшуку на робочому місці Антигони. Коли його викликали до слідчого, він запанікував і сам розказав усю правду, додаткового тиску не знадобилося. Убивцею виявився посильний, таємний прихильник, який лишав на столі Антигони троянди. У його замиському будинку росте чимало трояндових кущів. І справді, як підтвердив експерт-агроном, рослини хворіли на... «як ви кажете називається цей грибок? Марсоніна...» У бідаки було не все в порядку з головою. Дах поїхав, коли він потрапив до катівень за часів хунти... знаєте, фалака^[41], електрошок не тільки до кінцівок, але й до статевих органів. Вийшов він звідти калікою. Після повалення режиму йому підшукали місце в музеї. У день зникнення він слідкував деякий час на своїй автівці за Антигоною. Потім, начебто випадково, зупинився поруч і запропонував підкинути до музею. Скло в автівці затоноване. Він заблокував двері і, погрожуючи ножом, відвіз жінку в закинтий будинок в селище Артемі. Там він, не припиняючи погрожувати зброєю, згвалтував її, паралельно записуючи свої дії на плівку. Він пригрозив, що розішле відео всім: дочці, чоловіку, колегам, якщо вона відмовиться провести з ним ніч. Наступного дня він пообіцяв, що звільнить її. І справді пополудні відвіз Антигону в готель на півострові Евбея, бо вважав, що через плівку вона в його руках і не зможе зашкодити. Однак увечері жінка спробувала втекти через балкон. Тоді він її задушив. У його будинку знайшли плівку із зафільмованим згвалтуванням. А, ті дивні дзвінки... Він заперечив, що телефонував вам. Певно, чийсь недолугий жарт, в Атенах повно ненормальних. Щодня поліція опрацьовує десятки таких скарг.

Слідчий ще раз запевняє, що йому дуже шкода. Бажає йому сил у таких час і просить якомога швидше прибути до Атен.

Дукареліс стає білим мов полотно. Згорблюється, наче вростає в скелю. Перетворюється на скам'янілі рештки в геологічних шарах безнадії. Його серце розбивається на тисячу шматків. Світ довкола зникає. Його накриває морок, крізь який пробивається лише легенький подув вітру. Він відчуває, як той холодить йому обличчя. Але він не може залишитися тут навечно. Він не доісторичний уламок, єдиною метою якого є свідчити через тисячоліття про своє існування. Немов зомбі, пересуваючи ноги, які не слухається, він дістається до поселення. Усі, хто трапляються йому на шляху, *пане професоре*, сахаються з відчуттям, що перед ними не жива людина, а привид, якась форма неживої матерії.

Господиня пансіону мете подвір'я. Він беззвучно зупиняється в неї за спиною. Вона обертається, бачить його, бляклий натяк на колишнього чоловіка, і ледь не зойкає. Безбарвний голосом він повідомляє, що йому негайно треба вирушити до Атен.

— Що сталося?

Перед нею живий мрець. Але правда в тому, що Дукареліс почав помирати задовго до сьогоднішнього дня. Він уже тривалий час припинив жити.

— Її знайшли, — вичавлює він із себе, і в'язкий клубок підступає до горла. Він хотів сказати їй, що вирішив залишитися ще кілька тижнів на острові, хотів покликати й дочку, доки в тієї не почалися заняття в університеті, та за нинішніх обставин, яке це має значення? Тому мовчить...

У її очах стоять сльози. Вихоплюється думка обняти його, приголубити. Щоб він розплакався, прихилившись до її плеча, як до доброї подруги. Не наважується.

Він нашвидкуруч збирає свої речі, розраховується. Вона не хоче брати гроші. «Не...» — збирається сказати вона, однак натомість опускає заплакані очі. Він простягає їй для потиску неживу руку, заглядає в очі востаннє і йде. Валіза стрибає по бруківці, коліщата вищать, і цей моторошний звук шириться провулком. Він не помічає Кукулеса, який поступається йому дорогою, *пане професоре*, щось

питає навздогін. Не відповідає. Іллір виходить з кав'ярні, витираючи руки, і теж дивиться на нього. Дукареліс же дивиться на скелясту громаду Кероса й те, як по ній збігають тіні, пропадаючи в проваллі.

Човен, який учора возив його між острівцями, зараз вирушить із ним до Наксоса. Там він сяде на рейсовий корабель і дістанеться до Пірея. Ось він починає бігти, розгинаючи хвилі, лишаючи по собі танучий слід під буркотливий ритм свого старого, заіржавілого моторчика, і Дукареліс утрачає відчуття часу та будь-який орієнтир. Він не знає, чи рухається, чи стоїть на місці, відпливає чи припливає. Бачить, як над кремезним тулубом Кероса з доісторичної сутіні виникає загадкова постать Антигони і її антична усмішка. Усмішка згасає, на обличчі з'являється гримаса болю й жаху. Він уявляє, жах тих останніх хвилин в руках психопата, убивці, що дарував троянди. Він учергове виявився немічним, безсилим зреагувати, захистити тих, кого любить. Міркує, чи повинен зателефонувати Ісмені, але жене від себе цю думку. Голій правді потрібні двоє, щоб кожен витерпів убивчість її ваги. Відчуває, що Антигона все ще поряд. Бачить, як вона приміряє нову сукню, рівняє троянди у вазі, підносить до вуст келих вина. Він і зараз здатен вловити смак її губної помади. *Et si tu n'existais pas / Dis-moi pourquoi j'existerais...* — нашіптує про себе.

Кидає останній погляд на Куфонісі. Безплідна земля з невисокими кипарисами, жовтувата, усіяна валунами, уламками мармуру, що блищать на розпеченому сонці. Будинок, який він прагнув побудувати біля моря. Око помічає фігурку господині пансіону, яка стоїть на набережній. Вона притулила руку дашком до очей і намагається стежити за човном, який віддаляється, аж поки той не перетвориться на цятку, ледь помітну тінь, що здригається мов годинникова стрілка. Тік-так, тік-так, чує він коLOBіг часу, з яким порожніє вміст клеПСидри.

Примітки

1

Антична назва острова.

2

Вислів Піфагора «*Πάντα κατ' ἀριθμὸν γίνονται*» — Усе відбувається згідно з числами.

3

Назва роману модерніста К. Теотокіса, сюжет якого є сімейною драмою, де бажання врятувати родину ціною інтересів декого з її членів обертається крахом.

4

Уривок з вечірньої служби Страсної Суботи з літургією Св. Василя Великого.

5

Біле вино, настояне на хвої.

6

Грецька назва Санторині.

7

Головний герой однойменної новели С.Цвайга.

8

Ідеться про грецьку революцію 1821 р.

9

Північний вітер, античний Борей.

10

Назви середземноморських вітрів.

11

Один із перших супермаркетів в Атенах, відкритий у 1934 та розбудований у багатоповерхову будівлю в 50-х рр. XX ст.

12

Назва сузір'я відтворюється у латинськомовній традиції – Цефей.

13

Вислів, що приписують засновнику нової аттичної комедії Філемену Сиракузькому.

14

Назва дидактичної поеми Гесіода.

15

Допоможіть! Допоможіть (лат.).

16

Ідіома відсилає до часів турецького панування, коли порт м. Короні був важливою ланкою торгівлі, але османські чиновники спілкувалися з торговцями лише через посередництво «поважних людей міста» (дядьків, як правило, багатих землевласників), які передавали їм хабарі.

17

Партія соціал-демократичного напрямку.

18

Уривок з чину Великої Панахиди.

19

Цитата з поеми «Достойно єсть» нобелівського лауреата Одіссея Елітиса.

20

Рядок з поезії Й. Сефериса «Аргонавти».

21

Алюзія на відому цитату з поеми О. Елітиса «Достойно єсть»: «Мовою грецькою наділили мене, й хатинкою на берегах Гомера».

22

Буквально — старечий наділ.

23

Уривок з популярного в 1970-ті рр. шлягера Сули Бірбілі «Якщо якось увечері».

24

Античний символ-оберіг.

25

Вулиця в Атенах, де розміщено багато модних бутиків.

26

Вільна інтерпретація фрагментів з роману Ю. Місіми «Падіння

янгола».

27

Ідеться, очевидно, про події після 1886 р., коли Східна Румелія, попри надану султаном автономію, була приєднана внаслідок повстання болгарських націоналістів до Болгарії.

28

Ідеться про заяву Нобелівського лауреата, спрямовану проти дій грецької хунти.

29

Турецька лайка, часто використовувана в грецькому просторіччі: хай йому грець, щоб воно всралось.

30

Шлягер популярної в 70-х співачки Кеті Хомата.

31

Буквально – віслучий мельтем, очевидно, назва утворена через те, що під шквальними поривами людина іде повільно, нагадуючи віслюка.

32

Одна з гір, що оточують Ацени;неподалік від району Кифіс'ї.

33

Тип візантійського документа, що мав золоту печатку та особисто підписувався імператором пурпуровим чорнилом.

34

Фешенебельний район Ацен на узбережжі Саронічної затоки.

35

Пагорб у центрі Ацен, на якому працює фунікулер.

36

Аценський район Екзархія відомий своїми анархістськими сквотами (самозахопленими приміщеннями).

37

Автор використовує ідіому, яка походить зі «Спогадів» Ксенофонта.

38

Світова вісь — елемент міфологічного світогляду, притаманний практично всім релігіям, стовп, дерево, гора, — яка пов'язує верхній-серединний-нижній світи.

39

Початок метавізантійської поеми В. Корнароса «Еротокрит», який фразеологізувався в новогрецькій мові. Переклад В. Степаненка.

40

Цитата з трагедії «Антигона», переклад Б.Тена.

41

Спосіб катувань, коли в'язня б'ють палицями по оголених ступнях.